

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Kristina Broučková

**Vývoj vztahů mezi Svazem československých spisovatelů
a Komunistickou stranou Československa v 60. letech 20. století**

Development of Relations between the Union of Czechoslovak Writers
and the Communist Party of Czechoslovakia in the 1960s

2018

Vedoucí práce: Mgr. Martin Štefek, Ph.D.

Poděkování

Za cenné rady, inspirativní podněty a velmi vstřícný přístup bych tímto chtěla poděkovat vedoucímu práce Mgr. Martinu Štefkovi, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. 5. 2018

.....
Kristina Broučková

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je reflektovat klíčové momenty ve vývoji vztahů mezi Komunistickou stranou Československa a Svazem československých spisovatelů v průběhu 60. let, kdy kulturní sféra nepředstavovala autonomní oblast, ale měla sloužit jako ideologická nadstavba režimu. Práce se pokusí zachytit, jakým způsobem se tento nerovný vztah vyvíjel s ohledem na fakt, že stranické vedení ještě v roce 1962 počítalo s tímto tvůrčím svazem a jeho periodiky jako s jednou z „převodových pák“ režimu. V období následujících několika let však spory mezi reprezentantem mocenského monopolu a tvůrčím svazem postupně gradovaly, a nakonec vedly roku 1970, po invazi vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968, k zániku SČSS. Bakalářská práce se tak bude snažit zodpovědět otázky, zda a kdy přestal SČSS v očích KSČ plnit onu roli „převodové páky“ a k jakým metodám se v takovém momentě stranický aparát uchýlil.

Klíčová slova: Svaz československých spisovatelů; cenzura; Pražské jaro

Abstract

The objective of this bachelor thesis is to reflect key moments of the development of relations between the Communist Party of Czechoslovakia and the Union of Czechoslovak Writers in the 1960s when the cultural sphere was no more understood as autonomous but should represent ideological superstructure of the regime. The following work tends to describe the development of this uneven relation in view of the fact that yet in 1962 the party leadership considered this creative union along with its magazines to be the “gear-lever” of the regime. However, in the course of next few years the conflicts between the monopole incumbent and the creative union were escalating and eventually in 1970, after the invasion by the armies of the Warsaw Pact in 1968, led to the demise of UCW. Thus, following bachelor thesis raises questions such as; if and when, from the perspective of CPC, the Union of Czechoslovak Writers terminated to play the role of the “gear-lever” and which methods were consequently introduced by the party apparatus.

Keywords: Union of Czechoslovak Writers; Censorship; Prague Spring

Obsah

1	Úvod	8
2	Role kultury v Československu po roce 1948	12
2.1	Budování socialistické kultury	12
2.2	Vznik Svazu československých spisovatelů	13
2.3	Kulturní politika 50. let	15
3	Období „symbiózy“ z počátku 60. let.....	18
3.1	Československá opožděná „destalinizace“	18
3.2	XII. sjezd Komunistické strany Československa	19
3.3	III. sjezd Svazu československých spisovatelů	21
3.4	Ohlasy III. sjezdu SČSS uvnitř KSČ.....	24
4	Význam kulturních časopisů pro vývoj vztahů mezi KSČ a SČSS.....	25
4.1	Hledání kulturně-politické koncepce uvnitř stranických orgánů po XII. sjezdu KSČ 26	
4.2	<i>Kultúrny život</i> a slovenští spisovatelé	31
4.3	Případ <i>Literárních novin</i>	35
5	Vnitřní diferenciacie SČSS „tváří v tvář“ <i>Tváři</i>	40
5.1	Profil <i>Tváře</i>	40
5.2	KSČ, SČSS a <i>Tvář</i>	42
5.3	Diferenciacie uvnitř SČSS	46
6	IV. sjezd Svazu československých spisovatelů	48
6.1	Přípravy sjezdu.....	48
6.2	Hodnocení IV. sjezdu SČSS	52
6.3	Význam sjezdu pro roli SČSS jako „převodové páky“	55
7	Pražské jaro 1968	61
7.1	Reflexe let 1963-1967	61
7.2	Pražské jaro	63
7.2.1	První fáze (leden-duben).....	63
7.2.2	Druhá fáze (duben-srpen)	70
8	Význam srpnových událostí pro „normalizaci“ v kultuře	75
8.1	Reakce SČSS na srpnové události.....	75
8.2	„Normalizace“ kulturní sféry	76
8.3	Zánik SČSS	79
9	Závěr.....	81
	Literatura.....	85

Seznam zkratk

AV – Akční výbor

FITES – Svaz československých filmových a televizních umělců

HSTD – Hlavní správa tiskového dohledu

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

KŽ – Kulturní život

LL – Literární listy

LN – Literární noviny

MKI – Ministerstvo kultury a informací

NF – Národní fronta

PÚV – Předsednictvo ústředního výboru

SČSS – Svaz československých spisovatelů

SČS – Svaz českých spisovatelů

SÚV – Sekretariát ústředního výboru

ÚKRRK – Ústřední kontrolní revizní komise

ÚPS – Ústřední publikační správa

ÚV – Ústřední výbor

1 Úvod

Bakalářská práce se zaměří na vývoj vztahů mezi Svazem československých spisovatelů a Komunistickou stranou Československa v 60. letech. Počátkem sledovaného období je rok 1962, jakožto rok, kdy byla na XII. sjezdu strany oficiálně vyhlášena „destalinizační“ politika, čímž byla ovlivněna i kulturní scéna a její tvůrčí svazy, s nimiž se v tuto chvíli nadále počítalo jako s „převodovými pákami“ k prosazování stranické linie. Analyzované období je pak ohraničeno rokem 1970, jako rokem zániku SČSS.

Období 60. let představuje velmi specifickou etapu (nejen) československé historie, a to jak v oblasti politického, tak kulturního vývoje. Právě v 60. letech totiž dochází v Československu k proměňování logiky fungování politického systému, což ze strany KSČ znamenalo hledání „nových cest“, přičemž na tomto hledání umožnila strana do určité míry participaci profesním skupinám. Z toho důvodů byly vztahy mezi stranou a Svazem velmi proměnlivé a dynamické, a proto se domnívám, že si v tomto období zaslouhují naši pozornost. Stále se však jednalo o nerovný vztah, kdy byl jeden z jeho účastníků představitelem hegemonní státní moci, a u druhého se předpokládalo, že bude jedním z jeho „nástrojů“ pro její vykonávání. Právě v průběhu 60. let, se však zdá, že se této roli SČSS začíná vymykat a jeho činnost bývá dokonce někdy interpretována jako určitá forma neoficiální opoziční síly.

Bakalářská práce se bude nicméně snažit vylíčit jejich dialog v tomto specifickém období spíše jako snahu o prosazení cílů, které se v mohly, avšak nemusely, rozcházet a případně se mohly lišit představy o prostředcích, jak k těmto cílům dospět. Práce zároveň pracuje s předpokladem, že ani jedna ze skupin nepředstavovala homogenní orgán, ale že uvnitř obou byl zastoupen jistý názorový pluralismus (zvláště s přihlédnutím ke všeobecné generační obměně a personálním změnám, ke kterým během 60. let v aparátech KSČ i SČSS došlo). Z toho důvodu bude práce reflektovat i konflikty a názorovou diferenciaci na roli literatury a kultury uvnitř samotné KSČ i mezi spisovateli.

Výzkumná otázka pak zní, zda SČSS v 60. letech stále ještě plnil v očích stranického aparátu roli „převodové páky“ režimu. Pokud ne, práce se pokusí představit v jaké fázi tuto roli přestal plnit, z jakého důvodu a jaká byla reakce stranických orgánů. Pokud ano, práce se bude tázat, v jakých případech této roli dostal a proč. V kontextu této práce nastane konec „převodové páky“ v okamžiku, kdy KSČ vyhodnotí SČSS jako „nespolehlivého spojence“ při zprostředkování stranické kulturně-politické linie směrem k veřejnosti, ale i k samotným spisovatelům.

Protože však SČSS nehrál v tomto procesu pasivní roli, pokusím se do jisté míry „vybalancovat“ pohled stranického aparátu i svazových orgánů, přičemž se budu snažit vyhnout „černobílému“ vidění, které by představilo „dobrý“ SČSS a „zlou“ KSČ. Nicméně s ohledem na to, jak je výzkumná otázka formulována, se v určitých klíčových fázích práce zaměřím primárně na interpretaci událostí prizmatem stranických orgánů.

Abych mohla odpovědět na kladené otázky, představím v první kapitole roli kultury v Československu po roce 1948, která má za cíl velmi stručně nastínit kulturní politiku prvního desetiletí komunistické vlády, přičemž zvláštní pozornost bude věnována literární části umělecké sféry a bude též obsahovat podkapitulu a založení Svazu československých spisovatelů z roku 1949. Následující kapitoly již budou chronologicky analyzovat vývoj potýkání tohoto tvůrčího svazu s kompetentními orgány KSČ¹ v 60. letech. Další kapitola bude tedy věnována dopadům XII. sjezdu KSČ na vývoj československé kultury a pokusí zobrazit, jakým způsobem byla tato nová linie reflektována III. sjezdem SČSS. Poté se zaměřím na dění okolo svazových periodik *Kultúrny život* a *Literární noviny*, ve kterých se kromě jiného budu snažit poukázat na odlišný vývoj české a slovenské části SČSS a představit názorovou diferenciaci na činnost periodik a koncepci kultury uvnitř stranických orgánů. Následující kapitola by měla naopak zachytit vnitřní názorovou diferenciaci uvnitř Svazu československých spisovatelů na pozadí kauzy svazového měsíčníku *Tvář*. Samostatná kapitola pak bude vyhrazena průběhu a zejména dopadům IV. sjezdu SČSS. Další kapitola se bude věnovat dopadům akcelerace reformního procesu v roce 1968 na dialog mezi svazovým aparátem a SČSS. Poslední kapitola bude věnována „normalizování“ situace v kultuře a v rámci Svazu po podepsání tzv. Moskevského protokolu.

Období 60. let v Československu je hojně studované českou i zahraniční politologií a historiografií. Ze zahraničních autorů lze uvést jako příklad dílo G. H. Skilling, který věnoval pozornost dění v Československu, mimo jiné, ve své rozsáhlé publikaci *Czechoslovakia's interrupted revolution*. Reformním vývojem se také zabýval například anglicky píšící V. Kusin v knize *Czechoslovak reform movement* a k proměnám politického systému v roce 1968 vydal text s názvem *Reform and Change in the Czechoslovak Political System: January – August 1968* A. Pravda. Z pohledu české historiografie se tomuto období taktéž věnoval například Karel Kaplan. V díle *Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968* popisuje i potýkání představitelů kulturní sféry se stranickými orgány. Toto období je zároveň

¹ Orgány jejichž interakci s SČSS budu sledovat budou nejvyšší stranické orgány PÚV KSČ, SÚV KSČ a příslušné ideologické orgány (ideologická komise a ideologické oddělení).

relativně bohaté na memoárovou literaturu. Jako příklad lze uvést memoáry Zdeňka Mlynáře vydané pod názvem *Mráz přichází z Kremly*. Na 60. léta vzpomíná ve svých pamětech i Čestmír Císař, dále např. Vasil Biľak či Antonín Novotný. Pohled „z druhé strany“ pak mohou nabídnout vzpomínky Dušana Hamšíka, svého času šéfredaktora *Literárních novin* a později *Literárních listů*, které sepsal roku 1968 pod názvem *Spisovatelé a moc*. Dále je možné zmínit memoáry spisovatelů Antonína J. Liehma, Ivana Klímy, Milana Jungmanna nebo Eduarda Goldstückera (poslední dva jmenovaní byli taktéž šéfredaktory „*Literárek*“). Explicitně tématu potýkání Svazu československých spisovatelů se stranickými orgány v tomto období se věnuje Karel Kaplan v monografii s názvem „*Všechno jste prohráli!*“: *(co říkají archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů)*. Přestože zde věnuje K. Kaplan dvě krátké kapitoly dění okolo kulturních periodik (*Literární noviny* a *Tvář*), práce se výhradně zaměřuje, jak již název napovídá, na okolnosti spisovatelského IV. sjezdu. Téma role spisovatelů v 60. letech je také stěžejním motivem práce Jana Mervarta, který v roce 2010 vydal doposud asi nejucelenější monografii, reflektující vztahy SČSS s orgány KSČ v 60. letech, s názvem *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. V té za využití dokumentů Národního archivu, Slovenského národního archivu a Literárního archivu Památníků národního písemnictví velmi detailně analyzuje celé období se zvláštním důrazem na distinkci počinání českých a slovenských spisovatelů.

Práce Jana Mervarta by tak měly představovat stěžejní zdroj sekundární literatury, zejména při popisu situace slovenských spisovatelů i vnitřního dění v SČSS, s ohledem na to, že J. Mervart pracuje s materiály Slovenského národního archivu i se záznamy z jednání ÚV SČSS uloženými v LAPNP. Texty Karla Kaplana budou dalším cenným zdrojem faktografických údajů, nicméně samotná interpretace představená v jeho publikacích, která někdy působí dojmem, že připisuje spisovatelům téměř opoziční roli, přejata nebude. Dále bych ráda alespoň částečně využila poměrně četné memoárové literatury, a to zejména příspěvků Zdeňka Mlynáře, jehož texty pokládám za velmi kvalitní sondu do studovaného období. Zároveň bych chtěla pracovat i s memoáry některých vybraných spisovatelů u nichž je však nutné podotknout, že jejich charakter by mohl být potenciálně ovlivněn datem jejich vydání nebo sepsání, zvláště pokud se jedná o datum po roce 1989. Ačkoliv je třeba s memoárovou literaturou pracovat s jistou obezřetností, vzpomínky spisovatelů mohou být taktéž přínosným vhledem do fungování svazových struktur a obsahovat některé zajímavé osobní postřehy dobové atmosféry uvnitř Svazu.

Přestože Karel Kaplan i Jan Mervart ve svých dílech využívají poměrně vyčerpávajícím způsobem archivní prameny, ráda bych i já podpořila práci vlastním archivním výzkumem dokumentů orgánů ÚV KSČ z Národního archivu. Jeho cílem by mělo být částečně doplnit již známé informace a případně nabídnout další možnost interpretace tohoto tématu.

2 Role kultury v Československu po roce 1948

Změny prováděné komunistickou stranou po roce 1948 v Československu zasáhly kromě politické a ekonomické sféry i sféru kulturní. Cílem těchto hlubokých změn, které ovlivnily všechny oblasti tehdejší společnosti, uměleckou oblast nevyjímaje, byla přirozená snaha o co největší centralizaci moci, která by tak reflektovala „vedoucí úlohu strany“. Z toho důvodu byla v nově nastoleném režimu přidělena kulturní scéně propagandistická a osvětová role s cílem společnost homogenizovat. Prostřednictvím kulturní scény měla tedy strana nepřímo působit na československou společnost, a formovat tak veřejné mínění ve prospěch státní ideologie.²

2.1 Budování socialistické kultury

Konečný rámec ideologického utužení v oblasti kultury byl vymezen vyhlášením „generální linie“ v rámci IX. sjezdu KSČ v květnu 1949. Již v září roku 1948 bylo vyhlášeno období tzv. „ostrého kursu“, které pro kulturní sféru znamenalo její přetransformování podle sovětského vzoru. Od této chvíle byla kulturní sféra budována na třech pilířích. Prvním z těchto pilířů byl stranický aparát, který byl podpořen státní administrativou jako pilířem druhým. Posledním článkem, který definoval kulturní sféru byly tzv. umělecké svazy (známé také pod dobovým označením „tvůrčí“ svazy), masové organizace a sítě kulturních zařízení. Klíčová role náležela stranickému aparátu, jemuž jeho mocenský monopol umožňoval kontrolovat chod státních institucí. Z nově nabyté moci pramenila i nutnost reorganizace uvnitř stranických orgánů. Jednalo se například o reorganizaci kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ („kultprop“)³, stejně jako o zakládání nových orgánů jako například Kulturní rady ÚV KSČ. Tyto orgány stranického aparátu tak byly v té době hlavními koordinátory procesu přebudování kulturní sféry.⁴

S novým ideologickým rámcem (marxismu-leninismu) v československé kultuře šlo ruku v ruce stanovení jednotné estetické doktríny, závazné pro všechny umělecké oblasti. Meziválečné avantgardní umělecké směry byly zavrženy, jako příliš vzdálené pro dělnickou třídu.⁵ Nová umělecká metoda dostala název *socialistický realismus*. Ten byl zpočátku pouze vágně definován slovy Václava Kopeckého na IX. sjezdu KSČ jako schopnost „*realisticky*

² Bednařík, Petr, Jan Jiráček a Barbara Köpplová: Dějiny českých médií: od počátku do současnosti. 2011, s. 247.

³ Jeho vedoucími byly v té době Gustav Bareš a Jiří Hendrych.

⁴ Knapík, Jiří: V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956. 2006, s. 39-41.

⁵ Rataj, Jan a Přemysl Houđa: Československo v proměnách komunistického režimu. 2010, s. 97.

umělecky tvořit v duchu socialistickém“.⁶ Tato nová umělecká metoda, byť byla v průběhu následujících let do jisté míry proměnlivá, nepřipouštěla svébytný odklon od stanovené normy.

Nástrojem k prosazení nové ideologie a k ní přidružené estetické normy se měl stát třetí pilíř kulturní sféry – tvůrčí svazy, masové organizace a síť kulturních zařízení. Právě tato uskupení byla schopna novou ideologii efektivně šířit, a tak s nimi bylo počítáno jako s „převodovými pákami“ nového režimu. Již v říjnu roku 1948 byl proto založen Svaz československých novinářů. Jedním z klíčových tvůrčích svazů pak byl právě Svaz československých spisovatelů, jehož přerod v organizaci odpovídající stranickým představám trval více než rok. Model transformace, který byl uplatněn pro Svaz spisovatelů posloužil jako návod i v případě založení Svazu československých skladatelů nebo reorganizace Svazu československých výtvarných umělců ad.⁷

Po počátečních nutných „čistkách“ a reorganizacích v kulturní sféře po roce 1948, se roku 1950 situace v této oblasti do jisté míry ustálila. Stranický aparát nabyl dojmu, že došlo k dotvoření základních rysů sovětského modelu kulturní politiky, a nově vzniklé orgány a instituce tak mohly začít plnohodnotně naplňovat své funkce.⁸ „Budování“ kulturní sféry tak bylo pro tuto chvíli ukončeno.

2.2 Vznik Svazu československých spisovatelů

V průběhu „zakladatelského období“ se příhodnou platformou k šíření státní ideologie, ale také k prosazení a konzervování samotné estetické doktríny, zdálo být vytvoření jednotné organizace slučující české a slovenské spisovatele, kteří by pod její záštitou publikovali v mezích vytyčených novou estetickou normou socialistického realismu. Tomuto cíli dobře posloužily již existující organizace Syndikát českých spisovatelů a Spolek slovenských spisovatelů.

Před jejich sloučením v jeden celek však muselo dojít k důkladné reorganizaci a očištění od těch spisovatelů, kteří by nové poměry z různých důvodů nedovedli vhodně reprezentovat. Impuls pro tuto „očistu“ vzešel ze samého jádra Syndikátu, jehož AV zasedal již 26. 2. 1948, kdy jednal o nastávající očištění a na jejím základě o vytvoření svazu, který by zaštiťoval společně české a slovenské spisovatele. Spojení pod hlavičkou socialismu tak mělo zároveň zmírnit potenciální vzrůstání nacionalismu mezi spisovateli obou národů. Následná očista

⁶ Knapík, Jiří: V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956. 2006, s. 40.

⁷ Tamtéž, s. 42-45.

⁸ Tamtéž, s. 46.

v rámci Syndikátu pak však již probíhala pod dohledem AV NF, který v prosinci téhož roku oficiálně vyzval Syndikát k jeho reorganizaci. Tato reorganizace probíhala až do března následujícího roku, kdy byl na ustanovujícím sjezdu vyhlášen Svaz československých spisovatelů.⁹

Nově ustanovený svaz byl tvořen vícevrstvou strukturou, na jejímž vrcholu stál sjezd, jehož úkolem bylo stanovit tzv. generální linii tvůrčích spisovatelských úkolů. V mezidobí konání sjezdu zastával nejvyšší funkci ústřední výbor a jeho předsednictvo. V čele ÚV stál předseda a místopředsedové, kteří byli zároveň předsedové národních sekcí, které představovaly nejnižší úroveň v rámci hierarchie svazových orgánů. Dále tehdejší svazový ÚV doplňovala postava generálního tajemníka a dalších devíti členů¹⁰. Předsednictvo ústředního výboru pak bylo složeno z postavy předsedy výboru, jeho místopředsedů, generálního tajemníka a jednoho člena ÚV. Úkolem ÚV (stejně jako úkolem jeho předsednictva v době, kdy ústřední výbor nezasedal) bylo věnovat se otázkám ideovým, hospodářským a organizačním. Do jeho kompetencí patřilo i přijímání a vylučování členů Svazu. Členy SČSS se pak mohli stát pouze ti autoři, kteří se identifikovali s marxisticko-leninskou ideologií a její estetickou normou socialistického realismu.¹¹ Podle stanov z roku 1949, které byly do značné míry pouze převzatými stanovami Sovětského svazu spisovatelů,¹² směli tedy být za členy přijati „...*spisovatelé (beletristé, dramatici, literární vědci a překladatelé, kteří se aktivně účastní socialistického budování v lidově demokratickém státním zřízení, zabývající se literární prací a jejich umělecká či kritická díla byla publikována a mají samostatný umělecký nebo vědecký (kritické práce) význam*“.¹³

V takovéto podobě byl Svaz ustanoven na sjezdu českých a slovenských spisovatelů ve dnech 4. 3.-6. 3. 1949.¹⁴ Prvním předsedou nově založeného tvůrčího svazu byl vybrán spisovatel Jan Drda, který se vyjádřil o Svazu jako o nové ideové organizaci, jejíž založení vyplývá z „...*nové politické základny našeho života (...)*“.¹⁵ Po tomto prohlášení ukončil v

⁹ Bauer, Michal: Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století. 2003, s. 74-77.

¹⁰ AV Syndikátu ještě před ustanovením svazu rozhodl o navýšení počtu členů ÚV z 12 na 24 bez započítání předsedy.

¹¹ Tamtéž, s. 76-79.

¹² Tamtéž, s. 77.

¹³ Stanovy Svazu československých spisovatelů. Cit. podle. Bauer, Michal: Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století. 2003, s. 77.

¹⁴ Bauer, Michal: Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století. 2003, s. 86

¹⁵ Zápis schůze akčního výboru SČS dne 30.V. 1949 v 8.30 hod. v kavárně Slavia v Praze II., s. 4. Cit. podle. Bauer, Michal: Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století. 2003, s. 87.

květnu AV Syndikátu svou činnost, schválil přerod Syndikátu v novou organizaci, a definitivně tak potvrdil vznik Svazu československých spisovatelů.¹⁶

2.3 Kulturní politika 50. let

Přestože základní kameny pro vývoj socialistické kultury byly položeny počátkem 50. let, dění v umělecké sféře na dalších deset let nezamrzlo. Nedlouho poté co se situace v kulturní sféře ustálila, tak ji významně ovlivnily výsledky politických procesů. Nejvíce ji patrně zasáhl proces s Rudolfem Slánským, jehož výsledkem byla na krátkou dobu alternace vlivu v oblasti kultury ze stranického aparátu na státní administrativu a její příslušná ministerstva. Hlavní role ve formování československé kulturní scény se ujal Václav Kopecký, jako někdejší ministr kultury a člen politického sekretariátu ÚV, a jeho spolupracovníci Ladislav Štoll a Jiří Taufer. Cílem této alternace bylo vymanit kulturní sféru z neblahého vlivu, který na ní měl Slánského stranický aparát a zbavit ji nánosů tzv. slánštiny. Tato alternace pak byla demonstrována reorganizací v rámci ministerstev a vznikem nových odborů pro kulturu, které tak přebíraly stávající agendu. Aby se situace alespoň částečně vykompenzovala ve prospěch stranického aparátu, měly začít v rámci tvůrčích svazů vznikat tzv. stranické organizace. V této atmosféře změn a nejistoty byl taktéž odsunut II. sjezd Svazu československých spisovatelů, původně plánovaný na rok 1952.¹⁷

Dosavadní kulturní politika uplatňovaná především Slánského „kultpropem“ tak byla podrobena revizi a vyvstala potřeba po modifikaci kulturněpolitické koncepce. Ta se částečně projevila i v nepatrném uvolňování umělecké normy, když její striktní hranice vymezené tzv. schematismem, který byl v této době spojen s nežádoucí „slánštinou“, měla nahradit určitá tematická pestrost.¹⁸

Postupná rekonstrukce stranických struktur po pádu Rudolfa Slánského umožnila pomalé opětovné přesouvání řídicí role v oblasti kulturní politiky z ministerstev zpět na stranický aparát. Této opětovné výměně rolí dobře posloužily již výše zmíněné stranické organizace, zakládané počátkem roku 1952 v tvůrčích svazech. Systém stranických organizací se však později ukázal jako nevyhovující a byl doplněn systémem tzv. stranických skupin, zakládaných při ÚV tvůrčích svazů. Tyto skupiny se měly scházet dle potřeby a měly za úkol projednávat ideologické, politické a hospodářské otázky, stejně tak jako přípravy svazových

¹⁶ Bauer, Michal: *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. 2003, s. 87.

¹⁷ Knapík, Jiří: *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. 2006, s. 150-163.

¹⁸ Tamtéž, s. 172-173.

akcí.¹⁹ Jejich úkolem bylo, aby komunisté ve volených orgánech reprezentovali „*správné a jednotné stanovisko a tak mohli před stranou zodpovídat za správné uplatnění politiky strany v příslušném svazu*“.²⁰ Protože tímto postupem strana upustila od metody přímého řízení, navozovalo založení stranických skupin jistý pocit autonomie. Stranické skupiny však zůstávaly kompletně řízeny sekretariátem ÚV KSČ. Od roku 1953 se tak začaly uvnitř tvůrčích svazů formovat stranické skupiny, přičemž SČSS získal tu svou skupinu v červnu téhož roku.²¹

Důležitý politický význam jak pro celý východní blok, tak i pro kulturní sféru v Československu měl XX. sjezd KSSS. Výsledky sjezdu totiž vyvolaly v uměleckých řadách „kolísání“ a zapříčinily počínající nárůst nedůvěry vůči současnému stranickému vedení v Československu.²² Tyto události zasáhly kulturní obec v období příprav II. sjezdu SČSS a do značné míry ovlivnily jeho průběh. II. Sjezd Svazu československých spisovatelů se konal ve dnech 22.-29.4. 1956 a stal se jednou z prvních platforem k vyjádření nedůvěry vůči stranickému aparátu. Atmosféra sjezdu byla vyostřena nedávným usnesením ÚV KSČ, které se věnovalo výsledkům XX. sjezdu KSSS. Vyznění vydaného usnesení stranického ÚV vyvolalo nespokojenost u části spisovatelů, kteří jej nepovažovali za adekvátní reakci. Strana dle jejich názoru působila dojem neochoty napravit chyby z minulých let a vyvodit z nich náležité důsledky včetně důsledků personálních. Úkolem sjezdu spisovatelů proto bylo splnit to, co strana nedokázala. Sjezd tedy kromě otázek kulturního charakteru, nastavil i otázky politické a s nimi související otázku role spisovatelů v současném systému, přičemž nejradikálnější výhrady ke kulturně-politickým poměrům přinesly příspěvky Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta. Přirovnání spisovatelů ke „svědomí národa“ pak vyvolalo v politických představitelích obavy o potenciální narušení jejich mocenského monopolu.²³

Pro stranu tak bylo důležité, aby spisovatelé sebekriticky odsoudili obsah sjezdu. Toho se částečně dočkali po čtrnácti měsících, kdy plénium spisovatelů schválilo referát, ve kterém se zřeklo označení spisovatelů za „svědomí národa“, odmítlo očeřování poválečné literatury a distancovalo se od nejkritičtějších vystoupení. Straničtí představitelé byli s vyjádřením sebekritiky do jisté míry uspokojeni, přestože neobsahovala příznání politického podtextu některých diskuzních příspěvků. Tato očekávaná sebekritika tak vedla stranické představitele

¹⁹ Tamtéž, s. 317-322.

²⁰ Cit. podle tamtéž, s. 320.

²¹ Tamtéž, s. 320-321.

²² Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: doba tání 1953-1956. 2005, s. 648.

²³ Tamtéž, s. 660-661.

k přesvědčení, že tím opět došlo k upevnění vedoucí úlohy KSČ v rámci umělecké sféry.²⁴ Protože však nedošlo ze strany Svazu k přiznání politického motivu sjezdu, jisté napětí mezi stranou a Svazem přetrvávalo několik následujících let. S neutišenou situací mezi literáty se proto měla vypořádat celostátní konference spisovatelů plánovaná na březen 1959. Politické byro ÚV od ní očekávalo, že zhodnotí činnost svazu po II. sjezdu a vypořádá se s problematickými názory uvnitř Svazu. Dále doufalo v posílení ÚV svazu spolehlivými komunisty, kteří by představili pro Svaz takový program do budoucna, který by odpovídal usnesení XI. sjezdu KSČ z roku 1958. Konference tak měla být úspěšným završením stranických snah o odsouzení sjezdu ze strany spisovatelů.²⁵ Konečnou tečkou ve snaze o normalizování situace mezi stranou, spisovateli a rozjitřenou kulturní scénou obecně byl sjezd socialistické kultury pořádaný v červnu 1959. Zde byli představitelé umělecké sféry vyzváni k podpoře strany při plnění socialistických ideálů.²⁶

²⁴ Tamtéž, s. 664.

²⁵ Tamtéž, s. 666-668.

²⁶ Tamtéž, s. 672.

3 Období „symbiózy“ z počátku 60. let

3.1 Československá opožděná „destalinizace“

Počátkem 60. let začíná v Československu opožděná a opatrná „destalinizace“. Určité vysvětlení tohoto zpoždění nabízí ve svých vzpomínkách Zdeněk Mlynář, který se pokouší vystihnout úvahy komunistů své, a předchozí, generace po XX. sjezdu KSSS a následně je rozděluje na tři názorové proudy. První proud zahrnoval věřící stalinisty, kteří si nedovedli představit rozchod se „stalinskou“ politikou. Zároveň k nim často patřili lidé, kteří se politicky aktivně podíleli na utváření minulosti, a pro které by tudíž její přehodnocení znamenalo ohrožení jejich vlastních stranických pozic. Další skupinou byli taktéž věřící komunisté, kteří ovšem sympatizovali s Chruščovovou kritikou „kultu osobnosti“, která jim dávala prostor pro vyjádření narůstajících pochybností o správnosti politiky strany. Kritické přehodnocení minulosti se jim proto jevilo jako nejvhodnější cesta do budoucnosti. Poslední skupinou byli ti, kteří v minulosti projevovali straně pouze takovou loajalitu, aby si zajistili průměrnou kariéru a nyní jen čekali na výsledek sporu.²⁷ Do skupiny těch, pro které bylo vyrovnání s minulostí problematické s ohledem na jejich vlastní přičinění, lze zařadit, i podle Mlynářova soudu, právě Antonína Novotného, prvního tajemníka ÚV KSČ a od roku 1957 československého prezidenta, pro kterého by přijetí výsledků XX. sjezdu mohlo znamenat ohrožení jeho vlastní politické kariéry. Ptáme-li se tedy po příčině neochoty k reformám po roce 1956, ale i opatrného postupu v 60. letech, jedno z možných vysvětlení lze hledat právě zde.

V roce 1960 se ale Československo rozhodlo následovat sovětského příkladu. N. S. Chruščov deklaroval, že Sovětský svaz je připraven vstoupit z fáze socialismu do fáze komunismu. Na celosvazové konferenci KSČ v červenci roku 1960 tak byla v Československu přijata nová ústava, která měla taktéž symbolizovat vstup režimu do nové fáze.²⁸ Začátek 60. let se pak nesl ve znamení stále ještě opatrných reforem, k jejichž nastolení nicméně přispěly zejména tři faktory.

Prvním faktorem byl tlak přicházející z nadřazené instance Chruščovova SSSR, který v rámci XXII. sjezdu KSSS z roku 1961 zopakoval svou kritiku a nutnost zavržení „kultu osobnosti“.²⁹ Podle Zdeňka Mlynáře bylo důležitým aspektem také mocenské upevnění pozice Antonína Novotného, kterému se v první polovině 60. let podařilo postupně zbavit většiny zbývajících osobností, které byly explicitně spojovány s gottwaldovskou érou (V.

²⁷ Mlynář, Zdeněk: Mráz přichází z Kremlu. 1990, s. 39.

²⁸ Skilling, Gordon H: Czechoslovakia's interrupted revolution. 1976, s. 37.

²⁹ Tamtéž, s. 38.

Široký, K. Bacílek, B. Köhler a R. Barák), aniž by tím ohrozil svou vlastní pozici ve straně. Následně se obklopil lidmi, jejichž pověst nebyla přímo poznamenána odpovědností za politické procesy.³⁰ Můžeme zde tak hovořit o přerušení personální kontinuity se „stalinskou“ érou a o jisté počínající generační obměně ve stranických orgánech.³¹ Pro styky s kulturní sférou v 60. letech pak byly nejvýraznější postavy Jiřího Hendrycha a Vladimíra Kouckého.

Neméně důležitým faktorem byla také ekonomická situace a kolaps třetí pětiletky, plánované na období 1961-1965, která však musela být již roku 1962 zrušena. Bylo tak nutné zvažovat hlubší reformy systému minimálně pro oživení hospodářství a ekonomiky.³² Umělecká sféra a její tvůrčí svazy v roli „převodových pák“ měly tudíž za úkol dopomoci KSČ k úspěšnému prosazování stranou naplánovaných reforem.

3.2 XII. sjezd Komunistické strany Československa

Ve dnech 4.-8. prosince roku 1962 se v Praze konal XII. sjezd KSČ. Sjezd měl být mimo jiné konečným vypořádáním se stalinistickou érou a potvrzením následování směru SSSR ve snaze o překonání důsledků „kultu osobnosti“. Československou symbolickou tečkou bylo *Usnesení XII. sjezdu KSČ o prověrce politických procesů z období kultu osobnosti*, které uložilo novému ÚV projednat v následujících čtyřech měsících zbývající politické procesy z tohoto období.³³ Budoucí perspektiva ČSSR pod vedením strany pak byla vyjadřována opakujícími se deklaracemi o vymýcení třídních antagonismů a úspěšném dosažení socialismu.

Dalšímu rozvoji socialismu měla napomáhat již tradičně „kulturní fronta“, kde měla strana nadále pokračovat v posilování vedoucí úlohy a řídicí role.³⁴ K dosavadnímu vývoji kulturní sféry a jejímu budoucímu směřování se vyjádřil, poměrně krátce, Antonín Novotný ve *Zprávě ÚV KSČ o činnosti strany a o hlavních směrech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti*, kde zdůraznil důležitou roli umění (a jmenovitě literatury) pro komunistickou výchovu a zároveň ocenil její dosavadní úspěchy. Tisk byl, společně s rozhlasem a televizí, označen za „nástroj“ pro kvalitní a uvědomělou ideovou výchovu. Umělecká sféra byla proto vyzývána, aby se pro úspěšné prohlubování socialistické kultury ještě těsněji semkla okolo strany. Novotný apeloval též na to, aby „kulturní fronta“ bojovala v umění proti tendencím

³⁰ Mlynář, Zdeněk: Mráz přichází z Kremlu. 1990, s. 79-80.

³¹ Roku 1961 také zemřela výrazná postava kulturní politiky 50. let Václav Kopecký.

³² Skilling, Gordon H: Czechoslovakia's interrupted revolution. 1976, s. 57.

³³ XII. sjezd Komunistické strany Československa. Praha 4.-8. prosince 1962. 1963, s. 658.

³⁴ Tamtéž, s. 90.

z obou stran, jak proti „buržoazní morálce“, tak proti již překonanému „schematismu“.³⁵ Ocenil také práci nové generace nastupujících mladých umělců, vychovávaných již v socialistických podmínkách, na nichž chválil především „...jejich elán a přímý pohled na život, odvahu bojovat za vše nové.“³⁶

Podle *Usnesení XII. sjezdu KSC o hlavních směrech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti* měl tedy následný úspěšný vývoj v umělecké oblasti záviset na důsledném sepětí se stranou. V duchu návratu k leninským tradicím a překonání „kultu osobnosti“ byl v souladu se slovy prvního tajemníka odmítnut „schematismus“ a konzervatismus, a umělci tak dostali za úkol „...hledat a uplatňovat nové cesty a tvůrčí postupy“.³⁷ A protože knižní kultura a další prostředky kulturní sféry zůstávaly „nástroji“ k rozvoji socialistické společnosti, připadla důležitá politická úloha vedoucím a stranickým orgánům v rámci kulturních institucí, které měly zajišťovat následování stranické linie.³⁸ Součástí nově schválených stanov tak bylo znovu potvrzeno zakládání stranických organizací i stranických skupin v zastupitelských sborech a společenských organizacích (tj. i v rámci tvůrčích svazů). Ty byly podřízeny nejvyšším stranickým orgánům a měly nadále za úkol „...zabezpečovat plnění stranických usnesení a všestranně posilovat vliv strany mezi nečleny strany, upevňovat stranickou a státní disciplínu, bojovat proti byrokratismu a prověřovat plnění směrnic strany a vlády.“³⁹

V rámci XII. sjezdu tak byla nepochybně vyzdvižena formativní role umělecké sféry pro nadcházejícího období, jejíž úspěšný rozvoj byl však podmíněn důsledným následováním stranické linie. Strana v této fázi nijak nepřehodnocuje svůj řídicí vliv v kulturní sféře, ale v duchu nové „post-stalinské“ politiky umožňuje v umění „hledání nových cest“. Zároveň byla nastolena otázka o potřebě kritiky (směřující zejména ke stalinské minulosti), pokud ovšem půjde o kritiku, která nebude zpochybňovat „vedoucí úlohu“ strany.

Protože ideologická práce (zasahující přirozeně i kulturní sféru) měla být podle XII. sjezdu stále řízena důsledně z centra, nechal ÚV vzniknout příslušné orgány. K zabezpečení naplnění stranických vizí z XII. sjezdu byla na základě usnesení schůze SÚV KSC ze dne 10. 4. 1963 zřízena (resp. obnovena), společně s ideologickým oddělením, ideologická komise ÚV KSC. Komise se skládala z některých členů a kandidátů ÚV a měla se stát jeho „nástrojem“ pro přípravu i aplikaci stranických směrnic. Předsedou nové

³⁵ Tamtéž, s. 74-76.

³⁶ Tamtéž, s. 75.

³⁷ Tamtéž, s. 654.

³⁸ Tamtéž, s. 654-655.

³⁹ Tamtéž, s. 684.

ideologické komise byl jmenován tajemník ÚV Čestmír Císař a jeho zástupcem se stal Jaroslav Hes, který plnil zároveň funkci vedoucího ideologického oddělení.⁴⁰ Jedním z prvních úkolů Císařovy komise bylo věnovat se přípravě III. sjezdu Svazu československých spisovatelů a zajistit jeho poklidný průběh.

3.3 III. sjezd Svazu československých spisovatelů

Sjezd Svazu československých spisovatelů se konal ve dnech 22.-24. května 1963, tedy necelých šest měsíců po XII. sjezdu KSČ. Vystává tedy otázka, jak se na něm odrazilo stanovisko KSČ, které na XII. sjezdu vůči kulturní sféře zaujala v nové „post-stalinské“ epoše.

Na přípravu sjezdu pečlivě dohlížely příslušně stranické orgány, které předem obdržely text úvodního referátu předsedy Svazu (resp. prvního tajemníka) Ivana Skály. O jeho obsahu jednalo dne 7. května PÚV KSČ. Nejhlasitějším kritikem byl patrně Jiří Hendrych, který nebyl spokojen s deklaracemi rehabilitace II. sjezdu a s popíráním slovenského buržoazního nacionalismu. Požadoval také, aby bylo v rámci referátu zdůrazněno, že je to právě strana, která je zodpovědná za iniciaci boje proti dogmatismu. Č. Císař jako předseda ideologické komise měl se zástupci Svazu projednat připomínkový text referátu a jeho upravenou verzi doručit k posouzení PÚV. Stranické špičky totiž trvaly na tom, že není možné, aby si spisovatelé nárokovali „prapor boje za obrodu leninismu“. Kriticky se předsednictvo dívalo taktéž na očekávané bouřlivé vítání rehabilitovaného Laca Novomeského a Eduarda Goldstückerera.⁴¹ Výtky ze strany ÚV ohledně způsobu uvítání Novomeského a Goldstückerera, tlumočené skrze ideologické oddělení, však měly nakonec charakter pouhého doporučení, protože „*Spisovatelé-komunisté jsou plně odpovědní za chod svazu. Proto jde důsledně o to, aby sami zvážili doporučení předsednictva.*“⁴²

Ivan Skála v konečné verzi úvodního referátu zhodnotil období mezi sjezdy spisovatelů, v souladu se stranickým diskurzem, jako období, kdy došlo k úspěšnému dosažení socialismu, jehož dovršení bylo stvrzeno novou ústavou. XII. sjezd proto znamená začátek „nové epochy“ tím, že přijal a rozpracoval výsledky XXII. sjezdu KSSS. Úkolem literatury je tak zajistit, aby závěry XII. sjezdu byly naplněny.⁴³ Zavržení „kultu osobnosti“ totiž „*(...) vede k obrovskému uvolnění tvořivých sil v materiální i duchovní sféře a dovede nás ke komunismu.*“⁴⁴ Z toho také plyne větší odpovědnost pro samotné literáty, kteří jsou

⁴⁰ NA, f. 02/4, sv. 6, a. j. 10, b. 34.

⁴¹ Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968. 2008, s. 363-365.

⁴² Cit. podle Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968. 2008, s. 365.

⁴³ 3. sjezd Svazu československých spisovatelů: protokol: Praha 22.-24. května 1963. 1963, s. 10-13.

⁴⁴ Tamtéž, s. 17.

podle strany taktéž odpovědni za ideologickou výchovu společnosti. Připomněl však, že tomuto pocitu odpovědnosti občas brání byrokratismus a nekritičnost, které znesnadňují u spisovatelů jejich individuální přínos socialismu a vedou k rozvoji pocitů lhostejnosti a neodpovědnosti.⁴⁵

Spisovatelé byli taktéž slovy předsedy Svazu vyzváni, aby se sami ve svých řadách snažili vypořádat s dědictvím „kultu“, přijali odpovědnost za svou participaci v této éře, a zahájili tak vlastní obrodný proces. Jako socialističtí spisovatelé totiž nesmí být pouze pasivními diváky společenských procesů, ale očekává se od nich, a očekává to od nich i strana, že budou angažovanou „avantgardou“ těchto ozdravných procesů.⁴⁶

Předseda Svazu v odkazu na II. sjezd připustil do určité míry jeho „hysterický“ charakter, který v některých diskuzních příspěvcích vedl k odsouzení správných principů. Takový charakter sjezdu však omlouvá specifickou dobou, ve které se konal. Všeobecně jej proto zhodnotil jako pozitivní, protože se pokusil vypořádat s dogmatickým myšlením a „schematismem“, a „vysvobodit“ tak literaturu. Zároveň však poukazuje na to, že atmosféra, která nastala po sjezdu na nějaký čas bránila dialogu mezi spisovatelem a stranou a připouštěla nespravedlivé generalizování a odsudky.⁴⁷ Apeluje tak na stranu, aby nepodléhala předsudkům, že veškerá kritika má za cíl nahrávat nepřátelům socialismu. V boji „proti starému“, jak strana po spisovatelích žádá, znamená přesný opak, a je tedy spíše snahou o opětovné nepropadnutí konzervatismu.⁴⁸

Na sjezdu spisovatelů promluvil také Jiří Hendrych jako vedoucí delegace ÚV KSČ. Tajemník ÚV spisovatelům zdůraznil, jak velký význam přikládá strana jejich sjezdu ve své snaze o naplnění výsledků XII. sjezdu. Podtrhl zde nutnost správné výchovy socialistické mládeže, která má být formována uměním a jmenovitě literaturou. Spisovatelé jsou pak v otázce ideologické výchovy chápáni jako „nejbližší pomocníci“ strany a ta jim v této věci vyjadřuje plnou důvěru. Vyjádřil se i k potřebě kritiky v nadcházejícím období. Pokud totiž při provádění kritiky stojí umělci na pozicích strany, nemůže být taková kritika nijak závadná, ba právě naopak.⁴⁹

„Přitom nejen v literatuře a umění, ale v celém našem životě musíme již jednou plně překonat stav, že jakmile je někdo kritizován, dostává se jakoby do veřejné klatby. (...) Tím je

⁴⁵ Tamtéž, s. 12-15.

⁴⁶ Tamtéž, s. 19-22.

⁴⁷ Skála zde odkazuje na případ časopisu *Květen*, jehož činnost byla administrativním zásahem roku 1959 zastavena.

⁴⁸ III. sjezd Svazu československých spisovatelů. 22.-24. května 1963, s. 24-29.

⁴⁹ Tamtéž, s. 98-108.

*i řečeno, že kritiku považujeme, abych tak řekl, za svého spojence, za pojítka mezi soudruhy. Nepřítele nekritizujeme, proti němu nemilosrdně bojujeme, usilujeme o jeho porážku.*⁵⁰

KSČ tak dala ústy Jiřího Hendrycha najevo, že i po svém XII. sjezdu nadále počítá s SČSS a jeho spisovateli jako se svým „nejbližším aktivem“, který hodlá vést do nové éry.

Většina kritiky, která byla spisovateli na sjezdu vyslovena, mířila do vlastních řad, jak si to ostatně přály i stranické orgány. Zazněla i občasná kritika směrem ke straně s ohledem na provádění, z pohledu spisovatelů, nespravedlivých administrativních zákroků vůči umělecké sféře v uplynulém období od II. sjezdu, přičemž asi nejvýraznější kritika zazněla z úst Karla Ptáčníka, který v tomto ohledu varoval před „recidivou“. I přes tyto spíše ojedinělé případy se zdá, že závěry XII. sjezdu KSČ byly na III. sjezdu Svazu československých spisovatelů přijaty s optimismem. Ve prospěch výsledků XII. sjezdu se vyjádřili i slovenští spisovatelé, jejichž situace se (nejen) v 60. letech do jisté míry lišila od situace a zkušeností spisovatelů českých.⁵¹ I přes ostré osobní výpady⁵² totiž například Ladislav Mňačko, kterému bude za čtyři roky odebráno státní občanství, tehdy hovořil o nutnosti následovat stranu v jejím boji a ocenil XII. sjezd jako příčinu toho, „(...) že tu dnes môžeme takto hovoriť už bez hystérie, že môžeme a smieme písať, čo sme napísali a čo práve píšeme. Je na nás, čo to vlastne píšeme!“⁵³ Schválená rezoluce sjezdu, stejně jako *Dopis ÚV KSČ*, tak reflektovala celkové pozitivní vyznění sjezdu a označuje XII. sjezd KSČ za „pevnou základnu“ pro kulturně politické zásady.⁵⁴

Budoucí vývoj v rámci SČSS byl předznamenán i jistou generační obměnou, ke které na sjezdu došlo. Do 45 ti členného ÚV bylo zvoleno 26 nových členů. ÚV svazu opustily takové osobnosti jako kritizovaný Ladislav Štoll a nahradili je spisovatelé mladší generace jako například Milan Jungmann, Ivan Klíma, Jiří Šotola, Jan Procházka ad. a respektované osobnosti slovenské umělecké sféry Ladislav Mňačko a Laco Novomeský.⁵⁵

⁵⁰ Tamtéž, s. 105.

⁵¹ Více o situaci slovenských spisovatelů v následující kapitole.

⁵² Kritika směřovala především k přítomnému L. Štollovi, který byl výrazným spoluvůdčím kulturní politiky 50. let.

⁵³ III. sjezd Svazu československých spisovatelů. 1963, s. 139.

⁵⁴ Tamtéž, s. 247-257.

⁵⁵ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let t. 2010, s. 35.

3.4 Ohlasy III. sjezdu SČSS uvnitř KSČ

Podle návrhu pracovního plánu ideologické komise mělo být zhodnocení výsledků III. sjezdu SČSS na programu dne 27. 5. 1963.⁵⁶ Dokumenty uložené v Národním archivu pojednávající o práci Císařovy ideologické komise z období od dubna do září 1963 jsou však bohužel neúplné, a tak nelze s jistotou říct, jakým způsobem komise průběh sjezdu na této schůzi zpětně hodnotila a kolik pozornosti mu při jednání věnovala. O pozitivním vnímání sjezdu ovšem může svědčit fakt, že se III. sjezd spisovatelů jako samostatný bod v následujících několika měsících nedostal ani na pořad jednání SÚV ani PÚV KSČ.⁵⁷

Dne 17. října 1963 proběhlo setkání A. Novotného se spisovateli, na kterém se první tajemník k průběhu sjezdu také nevyjádřil. Pozitivní průběh III. sjezdu byl zpochybněn až v rámci prosincového tzv. ideologického pléna ÚV KSČ, kdy jej podrobil první výraznější kritice V. Koucký⁵⁸, když jej označil za prvotní příčinu problémů v práci spisovatelů.⁵⁹

Jen velmi slabá reflexe sjezdu ze strany orgánů KSČ v prvních měsících po jeho konání tak může být chápána jako vyjádření spokojenosti jak s jeho průběhem, tak s chápáním role literatury v socialistické společnosti ze strany spisovatelů. Z toho důvodu hodnotím toto období jako období vzájemně výhodné „symbiózy“ mezi SČSS a KSČ, kdy strana nechala spisovatelům široké pole působnosti, které podmínila respektováním „vedoucí úlohy“ a které vymezila pouze poměrně extrémními hranicemi „schematismu“ na jedné straně a „buržoazní ideologie“ na straně druhé. Zdá se, jako by stranické orgány samy hledaly novou koncepci pro uplatnění umění a literatury v nové éře socialistické společnosti. Období počáteční „symbiózy“ však začínalo být již ve druhé polovině roku postupně narušováno činností některých svazových periodik.

⁵⁶ NA, f. 10/5, sv. 1. a. j. 6. Program schůzí ideologické komise.

⁵⁷ NA, inventář fondu 02/4 SÚV KSČ 1962-1966 a fondu 02/1 PÚV KSČ 1962-1966.

⁵⁸ V. Koucký se již v půlce září, kdy nahradil Č. Císaře v čele ideologické komise, na zasedání předsednictva ÚV KSČ kriticky vyjádřil k práci kulturních časopisů. Protože se však vrátil do politiky po dlouhé nemoci, byla jeho kritika ze strany spisovatelů vnímána spíše jako „ztráta kontaktu s realitou“. Viz Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 94-95.

⁵⁹ Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968. 2008, s. 366.

4 Význam kulturních časopisů pro vývoj vztahů mezi KSC a SČSS

V této kapitole hodlám přiblížit dění okolo kulturních časopisů vydávaných Svazem československých spisovatelů. Přestože se v průběhu 60. let ve stranických orgánech diskutovala i další svazová periodika jako *Plamen*, *Host do domu* nebo stranický časopis *Kulturní tvorba*, pro tuto příležitost jsem se rozhodla vybrat taková periodika (*Kultúrny život a Literárny noviny*), ohledně kterých se mezi orgány SČSS a KSC vedla „nejbouřlivější“ diskuze. Pro Dušana Hamšíka byly oba týdeníky „(...) jedinými novinami, které se tehdejšímu mocenskému centru nepodařilo ovládnout či zvládnout“.⁶⁰ Dění okolo slovenského týdeníku bych navíc chtěla využít jako platformu k představení situace slovenských spisovatelů, neboť jejich přístup v 60. letech vycházel z jiných zkušeností než postoj spisovatelů českých. Zároveň bych zde ráda představila vnitrostranické diskuze, které se ohledně činnosti redakcí v příslušných stranických orgánech vedly, a poukázala tak na názorovou diferenciaci uvnitř orgánů KSC, převážně v letech 1963-64. Přestože totiž stranické orgány ve většině případů prezentovaly před zástupci redakcí i svazových orgánů jednotná stanoviska, uvnitř těchto orgánů se na toto téma vedly intenzivní diskuze.

Názorovou diferenciaci uvnitř KSC popisuje i Karel Kaplan, který si všímá, že největší kritika vůči svazovým periodikům nejprve přicházela z nižších stranických orgánů a z oddělení, do jejichž kompetencí kulturní politika nenáležela, jako například ze zemědělského a průmyslového oddělení nebo z ozbrojených složek a Lidových milic. Z těchto oblastí se ozývaly hlasy, žádající, aby odpovědné a nejvyšší orgány KSC přistoupily spíše k administrativním zásahům namísto dialogu.⁶¹ Zde bych však ráda poukázala na názorovou diferenciaci uvnitř nejvyšších orgánů (PÚV a SÚV) a orgánů, které zodpovídaly za úspěšný vývoj na kulturní frontě (ideologická komise a ideologické oddělení). Zdá se totiž, jakoby v těchto orgánech po XII. sjezdu přetrvávala určitá nevyjasněnost o úloze spisovatelů a literatury v nadcházející „post-stalinské“ epoše. Následky této nevyjasněnosti mohly stranické orgány pozorovat ve druhé polovině roku 1963 na stránkách svazových periodik. Po slibně se rozvíjejícím vztahu mezi SČSS a KSC po XII. sjezdu, kdy se svazové i stranické orgány shodly na nutnosti „destalinizace“, tak začaly stranické orgány projevovat nespokojenost s výsledky práce redakcí některých svazových časopisů.

⁶⁰ Hamšík, Dušan: *Spisovatelé a moc*. 1969, s. 8.

⁶¹ Kaplan, Karel: *Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968*. 2008, s. 380.

Přestože samotná kulturně-politická koncepce, která ovšem počítala nadále s tvůrčími svazy jako s „převodovými pákami“, byla spíše vágně definovaná, jak se budu snažit v této podkapitole ukázat, na postupu vůči problémovým periodikům se příslušné stranické orgány shodovaly. Stranický aparát byl totiž při jednání s redakcemi časopisů a potažmo se Svazem samotným, jako zastřešující institucí, limitován vlastním „destinizačním“ kurzem, nastoleným na XII. sjezdu, podle kterého administrativní zákroky vůči kulturní scéně náležely minulosti.

Ve snaze o dodržení této politiky tak lze ze stranických orgánů pozorovat spíše snahu přimět redakce inkriminovaných periodik k opětovnému zahájení „uvědomělé práce“.⁶² Problémová periodika se pak snažily přimět k nápravě především skrze nevyšší svazové orgány a stranické skupiny. Vedení Svazu se tak ocitlo mezi dvěma mlýnskými kameny ve snaze uspokojit závěry stranického vedení, a zároveň zajištění svých vlastních periodik. Ve druhé polovině roku 1963 se tak započal několikaletý kolotoč vyjednávání mezi stranickými orgány, orgány Svazu a redakcemi svazových časopisů.

4.1 Hledání kulturně-politické koncepce uvnitř stranických orgánů po XII. sjezdu KSČ

Na podzim roku 1963 byla Císařova ideologická komise nahrazena komisí pod vedením Vladimíra Kouckého. Tato komise zasedala poprvé dne 21. října. V úvodním referátu o hlavních úkolech ideologické komise pro nejbližší období se V. Koucký v souvislosti s kulturou dotkl problematiky svazových časopisů, u kterých „(...) bude třeba podívat se na celý jejich systém, diferenciaci a zejména na ideovou úroveň jednotlivých časopisů, na kádrové zajištění úkolů v redakci, na stav péče a odpovědnosti tvůrčích svazů na úroveň časopisů, jejichž jsou představiteli“.⁶³ Se svými výhradami vůči kulturním časopisům však zůstal pro tuto chvíli osamocen. Zdá se tedy, že v této fázi nepředstavovala práce kulturních časopisů pro pracovníky ideologické komise, snad s výjimkou jejího vedoucího, právě palčivý problém. Jediným vyjádřením na adresu kulturní scény a tím implicitně i na stav časopisů bylo toho dne prohlášení Jiřího Pelikána. Ten poznamenal, že v aplikaci linie XII. sjezdu dochází zatím na kulturní scéně k rozporům, a tak by mělo být úkolem komise tuto linii důsledněji formulovat, aby se těmto rozporům do budoucna zamezilo.⁶⁴ Obsahem usnesení z tohoto jednání bylo tedy i pověření pracovní skupiny, pod vedením Oldřicha Švestky, vypracováním referátu *Stav a poslání*

⁶² Mervart, Jan: Fenomén Literárních novin. In Červinka, František: Inspirace Pražské jaro 1968 - sborník statí. 2014, s. 177.

⁶³ NA, f. 10/5, sv. 1, a. j. 7, b. 1.

⁶⁴ Tamtéž.

*kulturních časopisů.*⁶⁵ Necelých pět měsíců po III. sjezdu SČSS se tak stranické orgány začínají situaci svazových časopisů aktivně věnovat.

Úkolem ideologické komise pro nadcházející období byla i příprava pléna ÚV KSČ k ideologickým otázkám, kde měl být přednesen, komisí vypracovaný a předsednictvem schválený, referát na téma *Aktuální otázky ideologické práce strany*. Podobu referátu schválila komise 9. prosince.⁶⁶ Problematiky svazových časopisů se dokument dotýká hned na třech místech.⁶⁷ První zmínka o jejich neuspokojivé práci se objevuje ve třetí kapitole referátu s názvem *Společenské vztahy a socialistická demokracie*, ve které jsou časopisy podrobeny kritice za to, že odmítají k některým článkům připojit polemická stanoviska, ale pouze autora označí nálepkou „dogmatika“ (např. *Plamen*). Dokument se zde též táže, kde zůstala odpovědnost redakce KŽ, když se na jejích stránkách objevují články znevažující současnou práci stranického aparátu. Samostatná část věnující se kultuře a umění obviňuje redakce časopisů, že se snaží nastolovat témata z nestranických pozic, což také vede k zanedbání skutečně literárních problémů estetiky a literární kritiky, ze kterých skoro vymizela ideologická měřítko. Druhým dechem však dodává, že se jedná o „*okrajové problémy a zbloudilé uličky*“ literární tvorby. Ačkoliv se strana nehodlá vzdát svého práva se k problémům na kulturní scéně vyslovovat, referát vyzývá umělecké svazy, aby se práci svých periodik co nejodpovědněji věnovaly. Umělecké svazy totiž nepředstavují „partnery“ strany, ale jsou platformou ÚV, kde mohou umělci uskutečňovat stranickou kulturní politiku.⁶⁸ Základním vzkazem pro všechny oblasti kulturní fronty tohoto referátu se zdá být sdělení:

*„Jedině stranickým orgánům přísluší právo určovat směry provádění i výkladu linie strany; jinak se otevírají vrata anarchii a svévoli. Jejich nezadatelnou povinností je proto též přímo usměrňovat činnost ideologických nástrojů, které bezprostředně utvářejí veřejné mínění, zasahovat tak, kde se jejich činnost rozchází s politikou strany a se záměry ústředního výboru. To plně platí i pro kulturně politické časopisy, jak vyplývá již z jejich masových nákladů.“*⁶⁹

Zmínku o neuspokojivé práci kulturních časopisů lze nalézt i v následující kapitole s titulem *Vedoucí úloha a marxisticko-leninská jednota strany*. Za „*zcela nenormální*“ je zde

⁶⁵ NA, f. 10/5, sv. 1, a. j. 7, b. 0. Usnesení 1. schůze ideologické komise ÚV KSČ ze dne 21. 10. 1963 k bodu 1: Hlavní úkoly ideologické komise pro nejbližší období

⁶⁶ NA, f. 10/5, sv. 11, a. j. 40, b. 0. Usnesení 5. schůze vedení ideologické komise ÚV KSČ ze dne 3. prosince 1963 k bodu 1: Návrh referátu pro plenární zasedání ÚV KSČ k ideologickým otázkám.

⁶⁷ NA, f. 10/5, sv. 11, a. j. 40, b. 1. Návrh referátu pro plenární zasedání ÚV KSČ k ideologickým otázkám.

⁶⁸ NA, f. 02/1, sv. 45, a. j. 49, b. 1. Příloha III. Návrh referátu o aktuálních ideologických otázkách práce strany na plenární zasedání ÚV KSČ 16.-19. 12. 1963.

⁶⁹ Tamtéž.

totiž považována skutečnost, že si některá periodika přisvojují většinu zásluh za úspěšný boj proti „kultu osobnosti“, a dovolují si tak vykládat po svém výsledky XII. sjezdu. V této souvislosti spatřuje největší problém v „lehkomyslné“ redakční politice *Kultúrného života* a *Literárních novin*.⁷⁰

V této podobě se návrh referátu dostal na pořad jednání předsednictva 19. prosince téhož roku. Sekce o kultuře byla vystavena připomínkám především z úst prvního tajemníka, který zaujal ke svazovým periodikům, na rozdíl od předsedy ideologické komise, smířlivější postoj. Antonín Novotný kritizoval formulace ohledně současného stavu literární kritiky, která podle dokumentu příliš ostře přistupuje k práci některých, hlavně v minulosti uznávaných, literátů. Načež Koucký reagoval slovy: „*Ovšem to je skutečné svinstvo, co oni dělají!*“ Novotný však navrhol, aby se takovéto formulace vyjádřily „*jemněji, přitom jasně a tvrdě*“. Co se týče svazových periodik, doporučoval vyhnout se častým narážkám na *Literární noviny* a *Plamen* a soustředit se na palčivější problémy v divadlech. Dále radil zkonkretizovat kritiku svazových časopisů a na základě „politických rozborů“ několika jednotlivých článků demonstrovat, v čem jsou problematické.⁷¹

Přibližně dva měsíce po konání prosincového pléna (17. února.) předložila pracovní skupina pod vedením Oldřicha Švestky (jejíž členové byli například i slovenští spisovatelé P. Karvaš, L. Mňačko) na zasedání ideologické komise návrh referátu *Stav a poslání kulturních časopisů*. Kritice byly v referátu vystaveny především *Kultúrny život*, *Literární noviny* a stranická *Kulturní tvorba* a v menší míře i *Plamen* (zpráva však zdůrazňuje, že negativní tendence těchto periodik lze vztáhnout i na další časopisy). Na jednání, které trvalo celých devět hodin, byli přizváni šéfredaktoři kulturních periodik, aby se mohli k obsahu referátu vyjádřit.⁷² O jisté názorové diferenciaci uvnitř stranických orgánů svědčí fakt, že kritický tón dokumentu nebyl všemi členy oceněn a že někteří účastníci upozorňovali právě na rozporuplné signály, které stranické orgány vůči spisovatelům vysílají. Nejhlasitěji proti současnému znění dokumentu vystoupil Václav Slavík, podle kterého zpráva jen velmi okrajově zmiňuje podnětné články, mluví pouze o správných zásadách do práce kulturních časopisů, ale zamlčuje zásahy

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ NA, f. 02/1, sv. 45, a. j. 49, b. 1. Záznam diskuze 49. schůze předsednictva ÚV KSČ k bodům “Referát s. Kouckého k aktuálním otázkám ideologické práce strany” a “Usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ k ideologické práci strany” dne 10. prosince.

⁷² Za slovenský *Kultúrny život* to byl P. Števček, za *Literární noviny* J. Šotola, za redakci *Plamene* V. Rzonek, O. Krausová a J. Hájek a za redakci stranického časopisu *Kulturní tvorba* M. Galuška. (Dále J. Císař za *Divadelní noviny* a V. Formánek za *Výtvarnou práci*). Viz NA, f. 10/5, sv. 2, a. j. 9, b. 0, 1.

nesprávné. Odsouzení některých statí zveřejněných v KŽ označil za nespravedlivé a zdůrazňoval, že je třeba, s ohledem na odlišnou historickou zkušenost, aby se ke slovenskému týdeníku přistupovalo citlivěji. Závěry materiálu pak dle jeho názoru poskytují redakcím pouze nejasná a rozporuplná doporučení do budoucna. Na jedné straně se totiž zdá, že žádají, aby se časopisy zaměřovaly výhradně na literární témata. V tom vidí Slavík analogii s rokem 1957, kdy strana doporučovala to samé, nicméně v dnešní době byl tento přístup odmítnut, a navíc by byl v rozporu s prosincovým plenárním usnesením „(...) které mimo jiné vyzývá k tomu, aby tvůrčími diskusemi a otevřenou výměnou názorů bylo upevňováno komunistické přesvědčení tvůrčí inteligence, čehož jistě není možné dosáhnout pouze nad otázkami literatury, ale při osvětlování základní problematiky společenských vztahů a života naší společnosti. (...) V této věci je ostatně v materiálu rozpor. Jedna věta říká, že je nemyslitelné, aby tyto časopisy publikovaly statí nebo rozvíjely diskuse na vysoce odborná témata, ale hned další věta tvrdí, že tento požadavek neznamená, že se mají podobným tématům napříště vyhýbat. Co tedy mají dělat?“⁷³

Také Josef Macek poukazoval na nevyjasněnost kritérií v umělecké oblasti, což nyní vede v kultuře ke zmatkům a anarchii. Jasná doporučení do budoucna scházela v závěrech dokumentu i Ivanu Skálovi (v tuto chvíli ještě předsedovi SČSS), který ovšem zdůraznil i to, že by časopisy neměly upustit od svého obrodného úsilí, avšak nemají jej však uskutečňovat „vedle strany“, ale v rámci strany.⁷⁴

Protože byl v dokumentu nejvýrazněji podroben kritice *Kultúrny život*, vyjádřili se k němu i slovenští členové komise. Laco Novomeský se domníval, že by se nemělo poukazovat na nedostatky konkrétních článků, ale hledat koncepční příčinu, proč se takové články objevují. V případě slovenského týdeníku vidí tuto příčinu v dědictví 50. let. Dle jeho názoru by proto časopisy dnes neměly být kritizovány za to, že se ve snaze o angažované stranictví, kontrastující atmosféře 50. let, věnují odborným tématům. Příčinu viděl v 50. letech i Peter Karvaš, který pozoruje ve slovenské kulturní scéně obrovskou snahu se vůči tomuto období umělecky i názorově vymezit, aby umělci nebyli označeni za „dogmatiky“. O v zásadě správné koncepci KŽ pak dle něj svědčí i nárůst popularity, protože není možné, „aby se k jeho odběratelům najednou přidalo 5000 reakcionářů“. Na „složitější“ vývoj na Slovensku upozorňoval i V. Biľak. Samotný šéfredaktor KŽ Pavol Štefček⁷⁵ připustil, že KŽ má na svém kontě nejvíce

⁷³ NA, f. 10/5, sv. 2, a. j. 9, b. 0, 1. Zápis 3. plenární schůze ideologické komise ÚV KSČ 17. 2. 1964.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ V záznamech z tohoto jednání uváděn nesprávně jako Štefček.

nedostatků, ale ubezpečoval ideologickou komisi, že to není vinou koncepčního charakteru časopisu a že se nepokouší vytvářet opozici vůči straně. Namítl však, že se v posledních měsících přistupuje ke KŽ s nedůvěrou a podezíravostí a uváděl příklady článků, které mají dokazovat, že KŽ jako jeden z prvních časopisů začal odpovědně následovat linii XII. sjezdu. Široký tematický záběr KŽ ospravedlňoval tím, že se jedná o jediný slovenský týdeník, a tudíž musí nastolovat témata z různých oblastí.⁷⁶

Největším kritikem stavu kulturních časopisů toho dne byl vedoucí ideologické komise V. Koucký, který pozoruje, že redakce od prosincového pléna k potřebným zákrokům zatím většinou nepřikročily a jmenovitě KŽ obvinil z porušení stranické kázně. Tázal se, zda je správné nechat na stránkách časopisů volný průběh diskuzi, která ještě nebyla uzavřena ze stranických pozic.⁷⁷ Právě v případech, kdy se objevuje v redakcích časopisů lhostejnost vůči nesprávným nebo dokonce protistranickým názorům, by měly mít stranické orgány povinnost zasáhnout. Závěrem se však přiklonil k názoru, že se nejedná o chyby systémové, nýbrž o řadu jednotlivých omylů redakcí, na které je však tímto třeba klást mnohem vyšší nároky.⁷⁸

Ve zprávě byly na základě diskuze provedeny dílčí změny, přičemž námítky V. Slavíka a L. Novomeského nebyly zapracovány a v upravené podobě byla předložena k projednání PÚV 24. března. V konečné verzi dokumentů byl oceněn boj časopisů proti pozůstatkům dogmatismu v člancích, které „*výstižně odhalují palčivé problémy naší společnosti*“. Vyjadřuje však znepokojení nad tím, že ani prosincové ideologické plénum nedokázalo zabránit politickým chybám, ke kterým v redakcích dochází, kvůli čemuž časopisy často v „*poťouchlích narážkách*“ polemizují se stranickou linií. Zpráva kritizuje, že se periodika zaměřila pouze na negaci dogmatismu, ale zanevřela na formulování pozitivního programu do budoucna. O neodpovědnosti komunistů v redakcích pak svědčí nutnost zásahů HSTD⁷⁹ a ideologického oddělení. A protože u časopisů došlo ke zvýšení nákladů (u KŽ dokonce dvojnásobného), je od redakcí vyžadována mnohem větší zodpovědnost. Nejzávažnějším obviněním dokumentu je konstatování, že pokud redakci nejsou schopny zabránit publikování článků, které nejsou v souladu s aktuální stranickou linií, tak jejich chování lze těžko chápat jako něco jiného než „*projev opozice proti politice strany*“. Tato neuspokojující práce redakcí je přičítána i

⁷⁶ NA, f. 10/5, sv. 2, a. j. 9, b. 0, 1.

⁷⁷ „*Nemůžeme si dovolit pouštět pera na špacír v naprostém rozporu se závěry stranických orgánů.*“ Viz NA, f. 10/5, sv. 2, a. j. 9, b. 0, 1.

⁷⁸ NA, f. 10/5, sv. 2, a. j. 9, b. 0, 1.

⁷⁹ Hlavní správa tiskového dohledu.

„nedostatkům“ v rámci tvůrčího svazu.⁸⁰ PÚV na základě zprávy mimo jiné uložilo odstranění dosavadních nedostatků, průběžný dohled příslušných orgánů nad prací redakcí a také doplnění kádrové nomenklatury o schvalování šéfredaktorů svazových časopisů ideologickým oddělením ÚV KSČ. Usnesení dále uložilo, aby zprávu obdržely a projednaly stranické skupiny tvůrčích svazů.⁸¹

Přestože stranické orgány ve svých oficiálních dokumentech několikrát zdůrazňovaly odpovědnost svazových orgánů za činnost svých periodik a žádaly je o zvýšený dohled nad problematickými časopisy, situace se nevyvíjela podle jejich představ. Zdálo se jim totiž, že výsledkem III. sjezdu bylo mimo jiné to, že se do vedení Svazu dostali mladší spisovatelé, jejichž nezkušenost je příčinou neakceschopnosti svazových orgánů při jednání s vlastními periodiky.⁸² Když I. Skála dne 24. 4. 1964 předal ideologické komisi ústní informaci o průběhu zasedání stranické skupiny a pléna ÚV SČSS, musela ideologická komise konstatovat, že závěry přijaté v reakci na dokument *Stav a poslání kulturních časopisů* jsou ze strany svazových orgánů „nedůsledné a málo účinné“.⁸³

Z diskuzí uvnitř odpovědných stranických orgánů lze soudit, že ještě v roce 1963 a v první polovině roku 1964 neexistovala ve stranických orgánech jasná vize kulturní politiky a že jejich členové byli do jisté míry rozštěpeni v názoru na její současný stav. Zatímco jistí členové těchto orgánů byli k současné práci (nejen) svazových periodik kritičtější, a dokonce varovali před opozičními ambicemi, jiní byli v této fázi shovívavější (např. A. Novotný) a někteří nedostatky časopisů omlouvaly právě nejasnými signály, které stranické orgány vůči kulturní scéně vysílají. Nicméně, i ti nejhlásitější kritici, hovořící o „opozičních tendencích“, v tuto chvíli nezpochybňovali koncepci časopisů, ale hovořili pouze o jednotlivých pochybeních.

4.2 *Kulturní život a slovenští spisovatelé*

Zatímco rozbouřenou českou kulturní sféru se podařilo po roce 1956 do značné míry „uzemnit“ tzv. kampaní proti revizionismu, slovenská část se v té době důrazně dožadovala dokončení procesu rehabilitace tzv. buržoazních nacionalistů. Slovenská (nejen) kulturní veřejnost tak

⁸⁰ NA, f. 02/1, sv. 58, a. j. 61, b. 12. Příloha III. Poslání a stav kulturních časopisů.

⁸¹ NA, f. 02/1, sv. 58, a. j. 61, b. 12. Usnesení 61. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 24. března 1964 k bodu 12: Stav a poslání kulturních časopisů.

⁸² NA, f. 02/1, sv. 65, a. j. 69, b. 14. Příloha III. Zpráva ideologického oddělení ÚV KSČ.

⁸³ NA, f. 10/05, sv. 12, a. j. 48, b. 0. Usnesení 13. schůze vedení ideologické komise ÚV KSČ ze dne 24. dubna 1964 k bodu 5: Informace o průběhu a výsledcích plenárního zasedání ÚV Svazu č. spisovatelů ze dne 21. dubna 1964.

mohla být na počátku 60. let částečně uspokojena výsledky práce Kolderovy komise, na jejímž základě došlo k pádu slovenských politiků, kteří byli spojováni s procesy padesátých let. Jmenovitě šlo o Viliama Širokého a Karola Bacílka. Na základě výsledků šetření tzv. barnabitské komise (jejíž předsedou se později stal Vladimír Koucký) byli rehabilitováni takové osobnosti jako například Vladimír Clementis a Laco Novomeský⁸⁴, jehož rehabilitace z roku 1963 měla pro SČSS a slovenskou kulturní scénu velký význam.⁸⁵

Jan Mervart se domnívá, že to byl tlak především slovenských spisovatelů, který přispěl k tomu, aby se charakter III. sjezdu SČSS nesl znamení „vyrovnání s minulostí“.⁸⁶ Po prostudování protokolu ze sjezdu spisovatelů si však dovolím poznamenat, že ze samotného charakteru sjezdových příspěvků nelze s určitostí říct, že by se slovenská část spisovatelů v rámci sjezdu vyjadřovala vůči minulosti, a i současnému stavu, kritičtěji než její český protějšek. Zvláště s přihlédnutím ke smířlivému tónu Laca Novomeského (nebo další výrazné slovenské figury Ladislava Mňačka) například ve srovnání s razancí projevu Karla Ptáčníka.

Kultúrny život (KŽ) vznikl jako periodikum SČSS již v roce 1949. V 60. letech byl jediným slovenským týdeníkem SČSS, který navíc vycházel v nákladu přibližně 30 000 exemplářů⁸⁷, a zároveň se v letech 1963-1964 stal jedním z jeho nejdiskutovanějších periodik. V této době to byl na Slovensku právě KŽ, který se důrazně zasazoval o rehabilitace obětí z 50. let (především rehabilitace avantgardní skupiny DAV). Na jeho stránkách bylo v této době možné hledat jak literární témata, tak otázky ekonomické, filozofické a historické. Významnou roli na stránkách časopisu hrála národnostní otázka a státoprávní postavení Slovenska. Toto palčivé téma nastolené na stránkách slovenského týdeníku si často vysloužilo reakce jak českých stranických funkcionářů, tak českých umělců.⁸⁸

Přestože se slovenský týdeník stal největším terčem kritiky referátu *o Stavu a poslání kulturních časopisů* z dílny ideologické komise ÚV KSČ, centrální stranické orgány ponechávaly řešení situace v kompetenci příslušných slovenských orgánů. Protože jejich

⁸⁴ Laco Novomeský byl členem předválečné avantgardní skupiny DAV. Novomeský byl propuštěn z vězení roku 1956. Pro kulturní sféru i SČSS byl však stále „persona non grata“, a tak se mohl aktivně účastnit veřejného života až po své rehabilitaci roku 1963. Byl znovu přijat do SČSS a k jeho prvnímu veřejnému vystoupení došlo na III. sjezdu SČSS.

⁸⁵ Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 26-27.

⁸⁶ Tamtéž, s. 36.

⁸⁷ Tamtéž, s. 69.

⁸⁸ *Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov*. 1998, s. 20-27.

členové nechtěli působit dojem, že si na Slovensku „neumí udělat pořádek“, bylo i v jejich zájmu urychlené vyřešení situace kolem problémového časopisu.

Slovenské ideologické oddělení pod vedením Michala Pecha proto vypracovalo rozbor KŽ, který pozitivně hodnotil slovenské projevy v rámci III. sjezdu SČSS a všímá si, že na sebe týdeník od té doby vzal zodpovědnost za odhalování socialistické nezákonnosti a pozůstatků „kultu osobnosti“. Ke kontroverzním článkům však neuveřejňuje polemiky představující stranickou interpretaci, a vytváří tak zmatek u čtenářů. Doporučovalo tak, aby se spisovatelé vyhýbali tématům, pro jejichž posouzení jim chybí kompetence.⁸⁹

V reakci na tuto zprávu pověřil SÚV KSS, ve snaze vyhnout se přímé konfrontaci, Zváz spisovatelův vypořádáním se s redakcí problémového časopisu. První obětí se měl stát šéfredaktor Pavol Števček. Na změny v redakci časopisu apeloval také první tajemník KSS Alexandr Dubček při svém setkání se slovenskými spisovateli. Poněkud smířlivější postoj k redakci časopisu naopak zaujal Antonín Novotný, který na lednové schůzi se slovenskými spisovateli deklaroval, že Števčekoovo odvolání není nutné. I přes tyto rozporuplné signály, projevil Zváz snahu situaci řešit svoláním stranické skupiny, která měla jednat o situaci v redakci KŽ a kde spisovatelé-komunisté připustili jisté výhrady k práci redakce časopisu. Této schůzi se účastnil V. Biľak, který i přes implicitní osobní útok na svoji osobu⁹⁰, vypracoval z jednání stranické skupiny takovou zprávu, která označovala odvolání šéfredaktora časopisu v této době za „neúnosné“.⁹¹

Referát o *Poslání kulturních časopisů* se v dubnu dostal na jednání stranické skupiny. Ta nakonec došla k závěru, že přestože se KŽ pokoušel pracovat v duchu XII. sjezdu KSČ, některé jeho články neměly být publikovány. Vedení Zväzu i Dubčekův aparát proto od redakce časopisu očekávali, že na základě výsledku jednání stranické skupiny podrobí práci časopisu sebekritice. Tato očekávání se ovšem nenaplnila, když ve svém dalším čísle KŽ publikoval úvodník s názvem „Úlohy a pero nám ostávají“. Zde redakce, přesvědčená o dosavadních pozitivních výsledcích své práce, deklarovala rozhodnutí zastávat roli politického časopisu a tím plnit usnesení XII. sjezdu KSČ. V reakci na obsah tohoto úvodníku slovenské ideologické oddělení znovu doporučilo výměnu šéfredaktora a změny v redakci. V té době byl však už šéfredaktor P. Števček zdravotně indisponován (zotavoval se po prodělaném infarktu) a když

⁸⁹ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 72-74.

⁹⁰ Spisovatel Peter Karvaš se vyjádřil kriticky ke společenské situaci s ohledem na fakt, že je u moci stále revoluční „stará garda“, která již nemá v současné situaci moc co nabídnout. Viz Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 79-80.

⁹¹ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 75-81.

na konci května jednalo předsednictvo slovenské části svazu o situaci kulturních časopisů, jmenovalo novým, zastupujícím, šéfredaktorem *Kultúrneho života* Ladislava Mňačka. Ten se totiž těšil respektu jak ve spisovatelských kruzích, tak ve stranických orgánech.⁹²

5. června projednával SÚV KSS referát o *Stavu a poslání kulturních časopisů*. Na jednání byl přizván i předseda slovenské části svazu Karol Rosenbaum. A. Dubček jej zde vyzval, aby Zváz přijal větší odpovědnost za redakci časopisu. Rosenbaum kritiku přijal a přislíbil nápravu. V redakci KŽ se však tato snaha o nápravu projevila takovým způsobem, že přiměla L. Mňačka, aby se vzdal funkce zastupujícího šéfredaktora. Své rozhodnutí oznámil na schůzi SÚV SČSS v září téhož roku a zdůvodnil jej nesnesitelnými podmínkami, které vytváří zásahy HSTD.⁹³

„Jsem starý odpovědný komunista, nejsem ochoten nechat si své věci cenzorovat mimořádně debilním cenzorem (...) nejsem ochoten pro tyto debily dostat infarkt.“⁹⁴

Jan Mervart si všímá, že po tomto bouřlivém období první poloviny roku 1964, se vztahy mezi spisovateli (v redakci KŽ i ve slovenské části Svazu) se stranickými orgány začaly pozvolna uklidňovat. Tuto proměnu přičítá dopadům národnostní politiky. Neuspokojivá politika centrálních stranických orgánů vůči své „územní organizaci“, umocněná problematickým vztahem slovenské části veřejnosti a kulturní sféry k Antonínu Novotnému, totiž částečně postavila spisovatele a slovenské stranické orgány „na jednu loď“. Díky národnostní otázce tak slovenské stranické orgány a spisovatelé začali postupně nacházet společnou řeč a kulturní scéna na Slovensku se začala pomalu zklidňovat.⁹⁵ Stabilizaci slovenské kulturní scény i práci KŽ si pochvalovaly i stranické orgány „centra“, když ve zprávě o plnění stanoviska o *Stavu a poslání kulturních časopisů* ze září 1965, mohly konstatovat že „(...) na stránkách *Kultúrneho života* se projevuje výraznější zlepšení“⁹⁶. V tuto chvíli se jim totiž na pořadu jednání začínal objevovat čím dál častěji český týdeník *Literární noviny*.

⁹² Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 105-108.

⁹³ Tamtéž. s. 110-111.

⁹⁴ Cit. podle Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 114.

⁹⁵ Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 115-116.

⁹⁶ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 196. Viz též f. 02/4, sv. 43, a. j. 83, b. 4.

4.3 Případ *Literárních novin*

Literární noviny (LN) zahájily svůj první ročník v květnu 1952.⁹⁷ Po III. sjezdu se toto periodikum „omlazenému“ ÚV svazu zdálo být vhodnou platformou k reflektování kulturně-politického směru, nastoleného na XII. sjezdu KSČ. V čele časopisu tak měl stát někdo, kdo by dokázal přiblížit kvalitu českého periodika úrovni slovenského *Kultúrného života*.

Této představě však současný šéfredaktor Jan Rybák nevyhovoval, ba naopak byl vnímán jako jeden ze symbolů stranického dogmatismu. Jan Rybák byl proto v lednu roku 1964 odeslán na „tvůrčí dovolenou“ a na postu šéfredaktora jej nahradil Jiří Šotola, kterému byla jako věčnému kritikovi týdeníku tímto dána příležitost, aby se jej tedy pokusil zreformovat.⁹⁸ J. Šotola se však za pár měsíců přesunul do funkce prvního tajemníka SČSS. Přestože PÚV KSČ upřednostňovalo, aby se postu šéfredaktora LN ujal L. Bublík, spisovatelé podpořili Milana Jungmanna, kterého nakonec podle kádrové nomenklatury schválily stranické orgány 25. května.⁹⁹ Především pod jeho vedením se na stránkách českého týdeníku začala objevovat filozofická, historická, literární, ekonomická, a především společensky aktuální témata a LN začaly sehrávat podobně důležitou úlohu mezi periodiky jako na Slovensku *Kultúrny život*.¹⁰⁰

Přestože popularita LN stoupala, z pohledu stranických orgánů se situace nevyvíjela právě žádoucím způsobem. Nedostatky časopisu nedokázala vyřešit ani kritika, které byl podroben na prosincovém ideologickém plénu, ani kritika v referátu o *Stavu a poslání kulturních časopisů*. O neuspokojivé práci redakce pak svědčil i nárůst cenzurních zásahů, který se v letech 1963-1964 zvýšil z 25 na 124.¹⁰¹

Přibližně rok po vydání zprávy o *Stavu a poslání kulturních časopisů*, musel P. Auersperg, v tuto chvíli vedoucí ideologického oddělení, v rámci referátu *K některým aktuálním problémům na kulturní frontě* pro ideologickou komisi konstatovat, že z tohoto stanoviska nebyly vyvozeny důsledné závěry a že problémy časopisů nebyly překonány. Dosvědčil to i plán LN na první pololetí roku 1965, který nechalo ideologické oddělení vedením

⁹⁷ Mervart, Jan: Fenomén Literárních novin. In Červinka, František: Inspirace Pražské jaro 1968 - sborník statí. 2014, s.171.

⁹⁸ Klíma, Ivan: Moje šílené století. 2009, s. 429.

⁹⁹ NA, f. 02/1, sv. 65, a. j. 69, b. 14. Usnesení k bodu 14: Jmenování prvního tajemníka Svazu čs. spisovatelů. (Příloha III. Zpráva ideologického oddělení ÚV KSČ).

¹⁰⁰ Výlučnost mezi ostatními periodiky potvrzovala i oblíbenost *Literárních novin*, které byly v přepočtu na obyvatele jedním z nejrozšířenějších týdeníků na světě. Viz Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 160. Jejich průměrný náklad se v 60. letech pohyboval okolo 130 000 výtisků. Viz Mervart, Jan: Fenomén Literárních novin. In Červinka, František: Inspirace Pražské jaro 1968 - sborník statí. 2014, s. 170.

¹⁰¹ Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968. 2008, s. 380.

časopisu přepracovat, protože nereflektoval hlavní ideové a kulturně-politické úkoly SČSS. Nevyřešenou situaci v LN přičítá zpráva na vrub právě orgánům SČSS, protože „(...) přes všechny sliby a dobrá předsevzetí fakticky předsednictvo ani ústřední výbor SČSS Literární noviny neřídí (...)“, protože samy nedisponují uceleným pozitivním programem.¹⁰²

Tuto skutečnost odrážela i zářijová zpráva ideologického oddělení pro SÚV KSČ o plnění referátu o stavu kulturních časopisů, podle které sice zmizely „otevřené útoky“ a „nesprávné názory“ již nezůstávají bez odezvy, nicméně celá situace kolem LN nebyla doposud adekvátně řešena orgány SČSS. Když se jim totiž LN dostanou na pořad jednání, nepřijmou k nim žádná usnesení. Pozitivní vývoj však nabrala spolupráce s šéfredaktorem M. Jungmannem, který od pohovoru na ideologickém oddělení konzultuje problematické články a „dá se s ním v celku pracovat“. Přestože M. Jungmann začal s ideologickým oddělením v poslední době takto spolupracovat, není dle zprávy schopen prosadit se v redakčním kolektivu.¹⁰³

Z toho důvodu ideologické oddělení požadovalo změnu na postu šéfredaktora a „odstranění“ některých problematických osob z redakce (A. J. Liehma, L. Vaculíka a L. Veselého). Svazové i stranické orgány byly na podzim 1965 zaneprázdněny případem časopisu mladé generace *Tvář*¹⁰⁴, a tak se LN začaly intenzivněji věnovat až na počátku roku 1966. Protože ideologické oddělení nebylo spokojeno s redakčním plánem LN na rok 1966¹⁰⁵ a označilo LN za „skupinový časopis“ poslala jejich redakční rada dopis ÚV SČSS, ve kterém takové obvinění důrazně odmítala.¹⁰⁶

25. února se proto LN dostaly poprvé jako samostatný bod na jednání ideologické komise. Ta pověřila J. Hendrycha, aby aktuální situaci projednal s PÚV SČSS, a zasadil se tak o obrat v práci LN a změny v redakci. P. Auersperg měl připravit o těchto rozhovorech souhrnnou zprávu a z pozice vedoucího ideologického oddělení dohlédnout na změny v plánu LN pro následující rok i na kádrové změny v redakci.¹⁰⁷

¹⁰² NA, f. 10/5, sv. 5, a. j. 21, b. 1. Referát s. Auersperga k některým aktuálním problémům na ideologické a kulturní frontě představený na schůzi ideologické komise dne 25. dubna 1965.

¹⁰³ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 196. viz též f. 02/4, sv. 43, a. j. 83, b. 4. Příloha III. Kontrolní zpráva o plnění stanoviska ÚV KSČ z 24. března 1964 „Poslání a stav kulturních časopisů“.

¹⁰⁴ Případu tohoto časopisu se bude věnovat následující kapitola.

¹⁰⁵ NA, f. 02/4, sv. 52, a. j. 100, b. 12, Příloha III. Viz též f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 196. Zpráva o závěrech a jednání o situaci v Literárních novinách.

¹⁰⁶ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 162-163.

¹⁰⁷ NA, f. 10/5, sv. 18, a. j. 74, b. 0. Závěry přijaté 37. schůzi vedení ideologické komise ÚV KSČ dne 25. 2. 1966 k bodu 3: Literární noviny.

Tuto zprávu projednával SÚV KSČ 16. března. P. Auersperg v ní rovněž analyzuje celé období vývoje v LN od ledna 1966 a na rozboru několika posledních čísel dokládá, že ani přes opakované konzultace s ideologickým oddělením se situace nemění k lepšímu. J. Hendrych na jednání s českou částí Svazu z 3. března prohlásil, že nastolování odborných témat a jejich jednostranné hodnocení „(...) *objektivně působí jako opoziční pozice*“. Zatímco někteří spisovatelé se vůči těmto tvrzením a kritice LN ohradili (L. Vaculík, A. J. Liehm, L. Veselý), kritika některých spisovatelů (I. Skála, M. Jariš, A. Lustig, J. Hájek) směrem k LN ukázala, že ani sami spisovatelé uvnitř nejvyšších svazových orgánů nejsou v názoru na LN jednotní. Cílem nadcházejícího jednání už byla snaha o to, aby řešení případu LN, „(...) *opírající se o stranické závěry, vycházelo z řad spisovatelů, umožňovalo jejich aktivní podíl a zajistilo nejen zásadní proměnu redakce, ale i maximální vliv spisovatelů na její práci*“. Výsledkem jednání nakonec bylo rozhodnutí, že týdeník povede tříčlenná redakční rada v čele s Bohuslavem Březovským a dvěma zástupci (J. Otčenášek, M. Kundera) a dále byl přislíben odchod nejproblematictějších osob z redakce (A. J. Liehm, L. Vaculík, L. Veselý). M. Jungmannovi bylo umožněno setrvat na pozici literárního kritika a po přechodnou dobu měl pomáhat B. Březovskému s vedením redakce. PÚV SČSS (a samostatně i jeho česká část) přijal usnesení, ve kterém se zavázal k provedení naplánovaných změn v redakci svého časopisu.¹⁰⁸ Přesto se však 24. dubna sešla redakční rada LN, která se formou dopisu adresovanému PÚV SČSS rozhodla proti těmto změnám protestovat. V dopise redakční rada popírala jakékoliv opoziční ambice a deklarovala své úsilí řídit časopis v duchu XII. sjezdu, a proto se věnovat i naléhavým tématům.¹⁰⁹

Již během diskuze SÚV nad Auerspergovou zprávou vyjádřili někteří účastníci pochybnosti o budoucnosti plánovaných kádrových změn. J. Koucký hodnotil závěry zprávy jako správné, avšak pouze jako přechodné a aby byly úspěšné, měl by Březovský v redakci „...*opravdu sedět*“.¹¹⁰ Jeho obavy se ukázaly být oprávněné, protože de jure stál sice v čele časopisu schválený triumvirát, de facto však redakci stále řídil Milan Jungmann a ti spisovatelé, kteří museli redakci opustit, do časopisu nadále přispívali jako externisté.¹¹¹ Nutno dodat, že ideologické oddělení takto situaci nevnímalo a naopak hodnotilo práci Březovského pozitivně,

¹⁰⁸ NA, f. 02/4, sv. 52, a. j. 100, b. 12, Příloha III. viz též f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 196. Zpráva o závěrech a jednání o situaci v Literárních novinách.

¹⁰⁹ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 165-166.

¹¹⁰ NA, f. 02/4, sv. 52, a. j. 100, b. 12. (Tato citace pochází z rukopisu záznamu z diskuze.).

¹¹¹ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 166-167.

protože „(...) pravidelně docházel do LN a časopis skutečně řídil“, avšak se svými snahami se postupně v redakci ocitl v izolaci.¹¹²

16. června se sešlo PÚV SČSS, na jehož jednání znemožnila nemoc účast P. Auerspergovi. Na tomto zasedání byl proto schválen návrh Milana Kundery, který žádal, aby se věci v redakci *Literárních novin* vrátily k původnímu pořádku, a aby se tedy M. Jungmann znovu ujal pozice šéfredaktora. Přestože se v praxi nic nezměnilo, byl tento krok SČSS v rozporu s dřívějším usnesením kvitovaným stranickými orgány.¹¹³ Auerspergova zpráva z 13. července proto takové počínání hodnotí jako porušení stranické kázně a jako snahu o to obejít vlastní usnesení české části Svazu. Na září měla být svolána stranická skupina, která měla vyvodit závěry z porušení stranické disciplíny. Další vycházení LN pak bylo podmíněno splněním všech bodů přijatého usnesení.¹¹⁴ Záříjové jednání stranické skupiny (resp. PÚV SČSS) prohlásilo za neplatné své červnové usnesení a do čela redakční rady navrhlo jejího dřívějšího zástupce Jana Otčenáška.¹¹⁵ S tímto kompromisním řešením se ideologické oddělení spokojilo.

Ve snaze o očištění práce *Literárních novin* ustanovil ÚV SČSS pracovní komisi, jejímž úkolem bylo zhodnotit dosavadní koncepci časopisu. Její závěrečná listopadová zpráva celkovou koncepci vyhodnotila jako v zásadě správnou a problematické momenty v práci redakce označovala, již tradičně, za pouhé dílčí nedostatky. Navíc žádala o „období tvůrčího klidu“, aby se nové vedení mohlo konsolidovat.¹¹⁶

V případě LN se zdá být zřejmá snaha stranických orgánů o to, aby řešení situace problémového periodika vycházelo od samotných spisovatelů. Problémy časopisu však byly stále vnímány většinou jako důsledek chybné práce „nezodpovědných“ komunistů, a stranické orgány byly přesvědčeny, že kádrové změny tyto problémy vyřeší. Avšak nespokojenost s neakceschopností svazových orgánů¹¹⁷ zaujmout k LN jasná stanoviska, nutila především ideologické oddělení, aby zintenzivnilo svůj dohled nad redakcí LN i Svazem samotným. To že ideologické oddělení podmínilo další vycházení LN splněním přijatého usnesení, nasvědčovalo tomu, že přestože se stranické orgány po celé období první poloviny 60. let

¹¹² NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 25. Informace o *Literárních novinách*.

¹¹³ Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 167.

¹¹⁴ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 25. Informace o *Literárních novinách*.

¹¹⁵ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 25. Záznam ze stranické skupiny předsednictva ÚV Svazu čs. spisovatelů.

¹¹⁶ Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 169.

¹¹⁷ Důvěra k loajalitě svazových orgánů byla narušena již epizodou *Tváře* z podzimu roku 1965.

vyhýbaly administrativním zásahům, mohly by v této otázce svůj postup do budoucna přehodnotit.

5 Vnitřní diference SČSS „tváří v tvář“ *Tváři*

V následující kapitole jsem se rozhodla dát samostatný prostor dění okolo časopisu *Tvář*. Pokud jsem v minulé kapitole zmiňovala názorovou diferenciaci ohledně svazových periodik *Kultúrny život* a *Literární noviny*, která do jisté míry štěpila stranické orgány, čelem k *Tváři* byly orgány KSČ v zásadě názorově jednotné. Kauzu tohoto časopisu bych proto naopak ráda využila jako platformu pro představení názorového štěpení uvnitř SČSS.

Přestože stranické orgány vyjadřovaly opakovanou nespokojenost se způsobem, jakým se SČSS (ne)věnuje případu LN, problémy tohoto týdeníku byly ze strany KSČ stále ještě vnímány jako individuální pochybení a jeho celková koncepce zpochybňována většinou nebyla. Naopak v případě *Tváře*, třebaže vycházela ve velmi malém nákladu¹¹⁸, byl samotný konceptuální charakter časopisu zpochybňován jak stranickými orgány, tak uvnitř svazových orgánů. Přestože epizoda časopisu *Tvář* byla poměrně krátká, vymezila jasné hranice pro činnost redakcí časopisů, kterých se svazové (i stranické) orgány rozhodly držet. Do jisté míry tak představuje rozhodující moment ve vývoji vztahů mezi SČSS a KSČ, a proto je dění okolo tohoto časopisu věnována samostatná kapitola.

5.1 Profil *Tváře*

Rezoluce III. sjezdu SČSS uložila nově zvolenému ÚV zasadit se o vznik literárního časopisu, který by byl určený výhradně pro mladou generaci.¹¹⁹ Díky tomu začal od roku 1964 vycházet měsíčník s názvem *Tvář*. Pod vedením šéfredaktora Františka Vinanta se však časopis vyznačoval nepravidelnou periodicitou, jistou tematickou nesourodostí a širokým žánrovým rozptylem.¹²⁰ Úroveň časopisu vzbudila již po vydání prvního čísla rozpaky spisovatelů. Na únorové schůzi ideologické komise Jiří Hájek, redaktor *Plamene*, poznamenal, že je prvním číslem časopisu zklamán, protože se příliš zaměřilo na izolované problémy „esteticko-odborné“, které jsou odtrženy od skutečných problémů mladé generace. Vyjádřil však přesvědčení, že zpětná vazba samotných mladých čtenářů uvede časopis na správnou cestu, a že je třeba tak *Tváři* dát alespoň půl roku na to, aby se skutečně vyprofilovala.¹²¹

Nebyla to však pouze tematická nesourodost a jistá rozkolísaná úroveň, která dělala starosti spisovatelům ÚV Svazu (a později i stranickým orgánům), nýbrž i samotný ideologický

¹¹⁸ Přibližně 6000 kusů měsíčně. Viz Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 137.

¹¹⁹ 3. sjezd Svazu československých spisovatelů: protokol: Praha 22.-24. května 1963. 1963, s. 258.

¹²⁰ Ztráty a nálezy: 50. a 60. léta v české literatuře: výstava říjen 1998 - únor 1999. 1998, s. 135.

¹²¹ NA, f. 10/5, sv. 2, a. j. 9, b. 1. Zápis 3. plenární schůze ideologické komise ÚV KSČ. 17. 2.

profil časopisu. V téže době byl Milan Jungmann jako šéfredaktor LN terčem kritiky stranických orgánů. Přestože se stranický aparát v polovině roku 1964 problematikou *Tváře* ještě nezabýval do takové míry jako samotný Svaz, dalo by se přeci jen (s nadsázkou) předpokládat, „že nepřítel mého nepřítele je můj přítel“ a že pokud se další svazový časopis pro svou rozporuplnou činnost dostane do hledáčku stranických orgánů, bude šéfredaktor jednoho z nekritizovanějších časopisů orodovat v jeho prospěch. Milan Jungmann však v říjnu roku 1964 na schůzi ÚV SČSS vyjádřil své mínění o *Tváři* slovy: „*Jsou úplně mimo a mají některé zcela nepochopitelné názory a pro ně jsou nepochopitelné naše názory.*“¹²² Tímto prohlášením tak podpořil mínění, že původem problémů časopisu je právě jeho generační profil, který časopis ideologicky vymezuje vůči současnému směru uplatňovanému, byť omlazeným, vedením Svazu. Generační nepochopení vyjádřila i „druhá strana“, když šéfredaktor *Tváře* hovořil téhož dne o pocitu „outsiderovství“ časopisu, ke kterému Svaz samotný zaujímá jen zdrženlivý vztah.¹²³

Ivan Klíma ve svých vzpomínkách popisuje generační profil časopisu, který určil i jeho profil ideologický. Přirovnává osud *Tváře* k případu časopisu *Květen*, který zanikl administrativním zákrokem koncem 50. let. *Květen* i *Tvář* byla svazová periodika určená mladé generaci. Atmosféra druhé poloviny 50. let se ovšem zásadně lišila od atmosféry poloviny let 60., a tak zatímco členové redakce *Května* byli členy KSČ, stejně jako většina přispěvatelů, a jejich cílem bylo spíše oprostít literaturu od „vsudypřítomné ideologické agitace“, u autorů *Tváře* už byla věrnost marxistické ideologii zpochybňována jak stranou, tak Svazem. Generační profil časopisu totiž způsobil, že jeho autoři¹²⁴, neměli potřebu vyrovnávat se s vlastní minulostí, na rozdíl od přispěvatelů LN a KŽ. Zdálo se proto, jako by časopis veškerá ideologická hlediska ignoroval, čímž vyvstávala před stranickými orgány otázka, zda může být takový časopis svazovým časopisem.¹²⁵ Stejnou otázku si kladl i Svaz, a proto se časopis dostával na program schůzi jeho stranické skupiny a ústředního výboru¹²⁶ stále častěji. Ve snaze

¹²² Cit. podle Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let.* 2010, s. 126.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Autoři *Tváře* byli často bezpartijní a nebyli členy SČSS. Jediným kandidátem SČSS a zároveň členem redakční rady byl v roce 1965 Václav Havel.

¹²⁵ Klíma, Ivan: *Moje šílené století.* 2009, s. 478-480.

¹²⁶ Jednání svazového ÚV obvykle následovalo den po schůzi stranické skupiny. Dušan Hamšík i Ivan Klíma poznamenávají, že přestože oficiální zápis se dělal až na schůzi ÚV, toto jednání už bylo pouhou formalitou. Vše potřebné bylo již projednáno o na schůzi stranické skupiny, která se obvykle o den později sešla ve stejném složení, doplněná o pár bezpartijních členů (mezi III. a IV. sjezdem to byli dva bezpartijní členové) jako ÚV, a měla pouze potvrdit již projednaná usnesení. Zároveň byl tento model velmi nepraktický, a spisovatelé tak často přistupovali

o navrácení časopisu mladé generace „na správnou kolej“ přistoupilo vedení SČSS k personálním změnám v redakci. S novým rokem nahradil Františka Vinanta na postu šéfredaktora Jan Nedvěd. Tato změna však nepřispěla k dosažení kýženého výsledku. Příspěvatelé se stále kriticky vyjadřovali jak k literární práci členů Svazu, tak k opatrnickví a rétorice některých svazových časopisů. E. Mandler například hodnotil poslední čísla svazového časopisu *Plamene slovy*: „*Je literárním projevem těch našich současníků, kteří chtějí žít jak v minulosti, tak v přítomnosti.*“¹²⁷ Tento výrok lze chápat jako potvrzení mínění Ivana Klímy, že pro mladou generaci, která neměla důvod přehodnocovat svou vlastní minulost, byl současný postup ze strany „střední generace“ spisovatelů nedostačující.

5.2 KSČ, SČSS a *Tvář*

Ve svém druhém ročníku už časopis začal vzbuzovat větší pozornost stranických orgánů. K problematice profilu *Tváře* se krátce vyjádřil P. Auersperg v rámci referátu *K některým ideologickým problémům na kulturní frontě*, který přednesl na jednání ideologické komise 29. dubna 1965. V referátu dal najevo, že od této chvíle by se měly stranické orgány problematice *Tváře* aktivně věnovat: „*A konečně: což nestojíme tváří v tvář TVÁŘI, jejíž program se vyhraňuje do podoby, která nás nemůže nechat lhostejnou.*“¹²⁸ Dohled stranických orgánů si dle jeho slov tento měsíčník zaslouží zejména proto, že se mu nedostatečně věnují orgány svazové. Časopis pak obvinil z protěžování „estétské výlučnosti“, která dává prostor šíření idejí, které nejsou v souladu se socialisticky angažovanou literaturou a uměním.¹²⁹

Avšak společně s nespokojeností stranických orgánů, rostla i nespokojenost uvnitř svazových orgánů. Přestože někteří apelovali na to, aby se namísto direktivních přístupů ze strany orgánů SČSS uplatňovala „opravdová polemika“, jiní si s tímto časopisem začali vyřizovat účty na stránkách ostatních svazových časopisů. Jiří Hájek se například na stránkách *Plamene* tázal, zda „(...) je možno jaksi *de jure* připustit, aby v socialistické zemi existovalo něco jiného než marxistická kritika, cokoliv jiného než literatura v plném smyslu socialistická?“¹³⁰

k operativním a někdy jen o něco méně komplikovaným řešením. Viz Hamšík, Dušan: *Spisovatelé a moc*. 1969, s. 22-24. Viz též Klíma, Ivan: *Moje šílené století*. 2009, s. 480.

¹²⁷ Cit. podle Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 127.

¹²⁸ NA, f. 10/5, sv. 5, a. j. 21. b. 1. Referát s. Auersperga k některým aktuálním problémům na ideologické a kulturní frontě, přednesený na schůzi ideologické komise dne 20. dubna 1965.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Cit. podle Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 129.

Když pak 22. září 1965 předložilo ideologické oddělení zprávu pro SÚV KSČ o plnění stanoviska o posláních kulturních časopisů z roku 1964, bylo nemyslitelné nedotknout celé situace okolo *Tváře*. Ta je hodnocena jako časopis, který se pod vedením J. Nedvěda zcela rozešel s původním posláním, podle kterého měl být časopisem mladé generace, ale stal se časopisem úzce skupinovým. Zároveň si všímá krystalizujícího se štěpení mezi spisovateli, které přerůstá ze „zdravé diferenciaci“ k „nezdravé atomizaci“, která znesnadňuje chod orgánů SČSS.¹³¹

Spisovatelský okruh okolo *Tváře* ještě v červenci téhož roku požádal dopisem svazový ÚV o založení tzv. Aktivu mladých, který si dle jejich tvrzení nekladl za cíl stát se aktivem na obranu *Tváře*, ale měl prosazovat potřeby mladé literatury uvnitř SČSS.¹³² Protože svazový ÚV na sebe nechával s vyjádřením stanoviska čekat déle, než by si jeho navrhovatelé představovali, ustanovili v září bez schválení svazových i stranických orgánů onen Aktiv mladých. Odpovědi Svazu i strany mělo být odvolání J. Nedvěda z postu šéfredaktora a změny v redakční radě časopisu, aby byla schopna změnit dosavadní „antisocialistický“ profil časopisu. Všechny tyto kroky byly schváleny na říjnovém zasedání stranické skupiny za přítomnosti vedoucího ideologického oddělení P. Auersperga (hlasování se zdrželi pouze tři spisovatelé I. Klíma, J. Putík, J. Skácel). Podle zaběhlého formátu mělo jednání ÚV následujícího dne pouze formálně potvrdit usnesení dohodnutá stranickou skupinou. K tomu však tentokrát nedošlo, neboť někteří spisovatelé odmítli zopakovat své hlasování z předešlého dne s odůvodněním, že samotný J. Nedvěd nebyl jednání přítomen. Ve prospěch personálních změn uvnitř časopisu se jasně vyjádřili spisovatelé jako M. Jariš, I. Skála nebo L. Mňačko, pro kterého *Tvář* nebyla marxistickým časopisem, a tudíž nebyla dobrým časopisem. Někteří spisovatelé měli výhrady vůči těmto opatřením (J. Hájek, J. Šotola, J. Vrba), jiní spisovatelé se zdrželi hlasování, a někteří dokonce hlasovali proti těmto návrhům (I. Klíma, J. Skácel, V. Blažek).¹³³ Přestože personální změny v redakci časopisu byly nakonec svazovým ÚV schváleny, případ *Tváře* nadále přispíval k prohlubování názorové diferenciaci nejvyšších orgánů Svazu. Toto jednání také ukázalo, že pro některé spisovatele byl opravdu problematický jeho ideologický profil, a ocitli se tak na jedné lodi se zástupci ideologického oddělení, zatímco jiné z principiálního hlediska znepokojoval způsob pacifikace redakce, jaký se skrze Svaz snažily prosadit stranické orgány.

¹³¹ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 196. Viz též f. 02/4, sv. 43, a. j. 83, b. 4. Příloha III. Kontrolní zpráva o plnění stanoviska ÚV KSČ z 24. března 1964 „Posláním a stav kulturních časopisů“.

¹³² NA, f. 02/1, sv. 124, a. j. 131. b. 3, Příloha III. Informace o současné situaci ve Svazu čs. spisovatelů.

¹³³ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 131-132.

Aktiv mladých se proti tomuto zákroku rozhodl protestovat formou podpisové kampaně, která prezentovala schválená usnesení jako hrubé administrativní zákroky a ke které se přidalo z celkových 241 podpisů i 50 podpisů členů nebo kandidátů Svazu (včetně L. Novomeského). Zpráva pro PÚV KSČ z listopadu téhož roku se s tímto neblahým faktem vyrovnává tak, že mnozí spisovatelé podepsali tuto výzvu na základě „pokřiveného výkladu“ nebo pod nátlakem, že pokud nepodepíší, tak se tím staví proti Novomeskému jako v 50. letech.¹³⁴

V reakci na tuto iniciativu se koncem října ještě sedm členů svazového ÚV (Čivrný, Klíma, Kohout, Kosík, Kundera, předseda Svazu Šotola a nyní již i Jungmann) prostřednictvím společného prohlášení pokoušelo ve snaze o „zachování prestiže“ strany i Svazu prosadit revizi přijatých opatření. Jejich iniciativa byla odsouzena některými spisovateli (Jariš, Hájek). Tuto variantu odmítl P. Auersperg s domněnkou (nutno dodat správnou domněnkou), že v tuto chvíli jde těmto spisovatelům o více než o *Tvář*.¹³⁵

Tentýž den zahájil Aktiv mladých druhou podpisovou akci, která však již neorodovala pouze za zachování *Tváře* ve stávající podobě, ale volala po svolání mimořádného spisovatelského sjezdu. Přestože se Aktivu mladých nepodařilo získat požadovanou třetinu podpisů členů Svazu, samotná iniciativa vyprovokovala stranické orgány k vlastní akci. Z důvodů neakceschopnosti svazových orgánů tak v listopadu zahájilo ideologické oddělení osobní pohovory se členy Aktivu mladých (jehož členové nebyli pouze přispěvatelé *Tváře*) ve snaze jej názorově rozštěpit. To se jim skutečně podařilo, protože část Aktivu mladých se od současné „mimosvazové“ podoby organizace distancovala. Spisovatelé, kteří se po rozhovorech se zástupci ideologického oddělení rozhodli Aktiv mladých opustit, jej zanechaly v podobě, kterou zpráva Jiřího Hendrycha definovala jako „*štit Tváře a platformu opozice*“¹³⁶.

PÚV SČSS 16. listopadu ex post odsoudilo celou iniciativu za svolání mimořádného sjezdu. Aktiv mladých se následně pokusil zažádat o statut svazové organizace. Tato žádost, jejíž vyslyšení by znamenalo i smíření Svazu s aktuální podobou *Tváře*, jej postavila do situace, kdy musel konečně vyjádřit jasné stanovisko ke krizi s mladými spisovateli a těmi okolo *Tváře*. Nejbližší příležitost, kdy své stanovisko mohly svazové orgány vyjádřit bylo jednání stranické skupiny a ÚV v Bratislavě ve dnech 25. – 26. listopadu. Této schůzi přikládaly klíčovou roli i

¹³⁴ NA, f. 02/1, sv. 124, a. j. 131. b. 3, Příloha III.

¹³⁵ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 133.

¹³⁶ NA, f. 02/1, sv. 124, a. j. 131. b. 3, Příloha III.

stranické orgány, které za ideologické oddělení vyslaly kromě P. Auersperga a V. Ržounka i V. Biřáka.¹³⁷

Bouřlivá 16 ti hodinová diskuze stranické skupiny reflektovala již utvořené názorové rozštěpení posledních několika měsíců. Zástupce ideologického oddělení v kritice časopisu i činnosti Aktivu mladých podpořili spisovatelé V. Mináč, I. Skála a L. Mňačko. Na její obranu se postavili L. Čivrný, M. Jungmann, K. Kosík, I. Klíma, I. Kříž, F. Vrba aj. Putík. Výsledkem této bouřlivé debaty byl konsensus, který explicitně neznamenal zrušení časopisu, avšak jeho vydávání podmínil určitými faktory (vyrovnaný rozpočet a personální změny v redakci). Tento výsledek zastánci *Tváře* uvnitř ÚV, uvyklí na ústupky při vyjednávání o činnosti svazových periodik, pokládali za svůj úspěch.

Dne 29. listopadu předložil Jiří Hendrych PÚV KSČ již výše citovanou zprávu o současném stavu ve Svazu československých spisovatelů, která rekapitulovala události po říjnovém jednání stranické skupiny. Vývoj uvnitř SČSS, do značné míry ovlivněn děním okolo *Tváře*, vyhodnotila tak, že některým spisovatelům nejde o *Tvář*, ale spíše o mocenské pozice ve Svazu a zároveň o narušení aktuální kulturně-politické situace.¹³⁸ Konečné usnesení PÚV vyjádřilo „*znepokojení nad současný nedobrým stavem, který byl vyvolán nejednotným postupem komunistů – členů ÚV SČSS, různými projevy skupinkaření, ideovou smířlivostí části komunistů k šíření třídně cizích a socialismu nepřátelských názorů, jakož i narušování stranické kázně některých komunistů spisovatelů, jež ochromují normální chod činnosti Svazu čs. spisovatelů.*“¹³⁹ Usnesení dále podpořilo ty spisovatele, kteří se negativně vyjádřili k práci svazového sekretariátu a ÚV, a odsoudilo činnost Aktivu mladých – podpisové akce a snahu o svolání mimořádného sjezdu. Za „*neomluvitelné*“ označuje usnesení počínání některých komunistů během říjnového jednání stranické skupiny, kteří v následujícím jednání svazového ÚV porušili přijatá usnesení. Spisovatelé by proto do budoucna měli zamezit „*skupinkaření*“ v rámci Svazu, zejména mimo volené svazové orgány, a usilovat tak o jeho konsolidaci. Dohled nad touto konsolidací byl svěřen ideologickému oddělení. Usnesení zároveň připomnělo, že je do budoucna nutné přísně dodržovat schvalování šéfredaktorů svazových periodik příslušnými

¹³⁷ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 135-136.

¹³⁸ NA, f. 02/1, sv. 124, a. j. 131. b. 3, Příloha III.

¹³⁹ NA, f. 02/1, sv. 124, a. j. 131. b. 3, Příloha I. Usnesení k bodu 3: Informace o současné situaci ve Svazu čs. spisovatelů.

stranickými orgány. S výsledky tohoto usnesení měli být seznámeni všichni spisovatelé-komunisté z ÚV SČSS.¹⁴⁰

Kompromisní řešení, dosažené částí spisovatelů Svazu na listopadovém jednání, však bylo nedostačující pro autory *Tváře*. Když na prosincové schůzi nabídl ÚV SČSS J. Nedvědovi znevýhodněné ekonomické podmínky, šéfredaktor je nepřijal. Lednové číslo časopisu již nevyšlo a tento časopis pro mladou generaci přestal po dvou kontroverzních ročnících existovat. Aby mladá generace nepřišla o svou literární platformu, schválil SÚV KSČ v lednu roku 1966 návrh ÚV SČSS na vydávání svazového měsíčníku s názvem *Sešity*, který měl nahradit *Tvář*, jež se „zpronevěřila“ svému původnímu úkolu. Aby se neopakoval případ *Tváře*, měl tento časopis tvořit kolektiv mladých autorů, kteří se vymezili vůči jejímu působení a v jeho redakční radě mělo zasedat šest komunistů.¹⁴¹

5.3 Diferenciace uvnitř SČSS

Spisovatelská obec a potažmo Svaz československých spisovatelů tak byla v polovině 60. let, i za přispění kauzy *Tváře*, rozštěpena na několik částí. Toto štěpení bylo několika úrovně – generační a názorové. Ve spisovatelské obci se scházely hned tři generace. Byla zde nejmladší generace, jejíž zástupci se seskupili v Aktivu mladých a nebyli z velké části členy SČSS. Avšak část Aktivu mladých se po pohovorech na ideologickém oddělení přeci jen distancovala od nejpochybnější částí tohoto aktivu. Tím byli autoři *Tváře* jejichž vztah k marxistické ideologii považovaly za diskutabilní jak stranické, tak svazové orgány, část mladé generace a snad i sami „tvářisté“.

Dále tu byla stále ještě generace „zasloužilých umělců“, kteří se aktivně podíleli na „budování“ kultury 50. let. Zajímavý profil měla generace „prostřední“. Přestože její kladný vztah k socialismu byl čas od času zpochybňován stranickými orgány, samotní spisovatelé této generace taková obvinění důrazně odmítali. Tato generace, podrobovala kritice své předchůdce i následovníky. Jedny obviňovala z „dogmatismu“, proti kterému bojovala, a druhé zase z nedostatku marxismu. Avšak zatímco názor na „starou gardu“ byl celkem jednotný, v názoru na mladou generaci, zejména tu část shlukující se okolo *Tváře*, se tito spisovatelé neshodli. Přispěl k tomu i přístup stranických orgánů, který vyvolal nevoli u řady spisovatelů, kterým nešlo pouze o budoucnost časopisu, ale o princip spisovatelské tvůrčí svobody. Tito spisovatelé se tak z principiálních důvodů postavili na obranu časopisu. Naopak kritikům *Tváře* se

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 196. Usnesení 95. schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 26. ledna 1966 k bodu 12: Vydávání literárního měsíčníku SEŠITY.

ideologický profil časopisu jednoduše „nevešel“ do marxismu a jako s takovým s ním mělo být nakládáno. Zástupci této generace představovali většinu ve svazovém ÚV, a tak její názorové štěpení, kterému kauza *Tváře* bezesporu přispěla, pomalu začalo znesnadňovat chod celého Svazu a tím i jeho komunikaci se stranickými orgány.

Na tomto místě je třeba zmínit, že diskuze se spisovateli (nejen mladými) na ideologickém oddělení¹⁴² z listopadu 1965 i *Informace o současném stavu ve Svazu čs. spisovatelů*¹⁴³ napovídají, že i nejednotnost a neakceschopnost svazových orgánů, která stavila celý tvůrčí svaz do špatného světla a komplikovala jeho chod, vyvolávala nevoli u části řadových členů Svazu. Příčinou hlubšího štěpení mezi spisovateli tak nebyla pouze generační propast, názor na *Tvář* nebo postup stranických orgánů, nýbrž i nespokojenost s aktuálním fungováním svazových struktur.

Závěrem je nutné poznamenat, že prvotní nespokojenost s činností časopisu pro mladou generaci vycházela z jádra Svazu, a že v konečném důsledku, i přes zmíněnou názorovou diferenciaci, se svazové orgány uchýlily k takovému postupu, který odpovídal představě stranických orgánů. Zdá se, že i v období vypjatých diskuzí, které se v polovině 60. let vedly okolo LN, se v případě *Tváře* se nakonec Svaz i strana shodly na tom, kde jsou hranice socialistické literatury. Přestože u některých spisovatelů tato epizoda přispěla ke stoupající nedůvěře vůči stranickým orgánům, které dali průchod v rámci IV. sjezdu o necelé dva roky později, v tuto chvíli svazové struktury jako celek zafungovaly v tuto chvíli jako „převodová páka“ strany. Avšak ono „porušení stranické disciplíny“ ke kterému došlo ze strany některých spisovatelů-komunistů svazového ÚV, muselo nutně vyvolat nejistotu a podezíravost stranických orgánů vůči budoucímu vývoji uvnitř Svazu.

¹⁴² NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 25. Informace o obsahu diskuse se spisovateli.

¹⁴³ NA, f. 02/1, sv. 124, a. j. 131, b. 3.

6 IV. sjezd Svazu československých spisovatelů

Přibližně rok před IV. sjezdem spisovatelů se konal XIII. sjezd KSČ. Přestože byl předchozí XII. sjezd z roku 1962 značně orientován do minulosti, na kterou pohlížel kriticky, ve vztahu strany ke kulturní sféře byla spíše akcentována vidina pozitivní „spolupráce“ do budoucna a bylo celkem zřetelné, že stranické orgány vkládají do práce tvůrčích svazů značnou důvěru. Charakter XIII. sjezdu však už byl ve vztahu ke tvůrčí scéně poněkud odlišný. Protože se na důvěře ke kulturní frontě, a konkrétně k SČSS, podepsaly dlouhotrvající spory o podobu svazových periodik a neschopnost svazových orgánů jejich nedostatky uspokojivě řešit, stala se součástí sjezdových materiálů i *Rezoluce XIII. sjezdu KSČ k naléhavým otázkám dalšího rozvoje socialistické kultury*.¹⁴⁴ V porovnání s výsledky XII. sjezdu tato rezoluce nehleděla natolik optimisticky do budoucna, ale spíše kriticky hodnotila dosavadní vývoj v kulturní sféře. Hovořila o snahách zlehčovat ideové hledisko umění a o „záporných tendencích“ (zvláště na stránkách některých časopisů), které v honbě za bojem proti „dogmatismu“ tolerují, a někdy dokonce podporují „buržoazní ideologii“. Z toho důvodu vývoj v kulturní oblasti „(...) nelze ponechat živelnému vývoji (...)“.¹⁴⁵ Tato rezoluce měla být v následujících letech návodná pro práci tvůrčích svazů a její hlavní myšlenky se měly odrazit i na nadcházejícím IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů.

V současné atmosféře chápaly stranické i svazové orgány, že IV. sjezd SČSS nebude mít význam pouze profesní, nýbrž že bude pro veřejnost mít význam kulturně-politický. Z toho důvodu očekávanému sjezdu předcházely dlouhé přípravy a jednání jak ve Svazu, tak mezi jeho zástupci a ideologickými orgány. Intenzita těchto jednání byla umocněna přetrvávající nespokojeností s prací svazového vedení, kterou bylo možné pozorovat jak v orgánech stranických, tak mezi samotnými spisovateli.

6.1 Přípravy sjezdu

V listopadu roku 1966 došlo (bez předchozího schválení příslušnými orgány ÚV KSČ) k tomu, že se dosavadní první tajemník J. Šotola ujal vedení LN a vedením Svazu byli pověřeni tajemníci Špitzer a Ptáček, kteří se měli mimo jiné věnovat právě přípravám IV. sjezdu. SČSS předložil již 22. února 1967 SÚV KSČ návrh na konání sjezdu koncem června. SÚV na tomto

¹⁴⁴ XIII. sjezd Komunistické strany Československa. 31. V.-4.VI. 1966. 1966, s. 458-472.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 460.

základě prohlásil, že předložené podklady sjezdu svědčily o „*ideově nevyhraněnosti*“, a tak měl být termín dohodnut až po jejich posouzení a schválení ideologickou komisí.¹⁴⁶

Diskuze členů ÚV SČSS nad připravovanými materiály potvrzovala dosavadní roztržičnost v otázkách ohledně fungování Svazu, činnosti LN a zániku *Tváře*. L. Čivrný nesouhlasil s tvrzením, které se objevovalo v materiálech, že *Tvář* nezanikla administrativním zásahem a stavěl se též proti výroku, že svazové orgány jsou neakceschopné. K Čivrnému se v podobném duchu připojil I. Klíma, který vyjádřil přesvědčení, že krize kolem LN nevznikla z poměrů uvnitř SČSS, ale z poměrů oficiálních míst. To že text nezachycuje vztah mezi svazovými a stranickými orgány považoval za problematické i J. Putík. Naopak J. Hájek byl přesvědčen, že situace kolem *Tváře* byla vyvolána krizí uvnitř svazových orgánů, nikoliv jejich rozpory s orgány stranickými. Odvolání J. Nedvěda bylo dle jeho názoru navíc úplně opodstatněné. M. Jariš dále připomínal, že nikdo nebyl k ničemu nucen a že spisovatelé měli vždy možnost odstoupit.¹⁴⁷

Když poté tyto podklady schválila stranická skupina a ÚV SČSS, byly materiály v dubnu nejprve předloženy ideologickému oddělení. To však muselo konstatovat, že jsou „(...) *odrazem ideologické rozkolísanosti určité skupiny spisovatelů, která má v současné době v SČSS největší vliv.*“¹⁴⁸

Na jednání, nyní již Hendrychovy, ideologické komise se sjezdové dokumenty dostaly 6. května. Konkrétně se jednalo o *Zprávu o činnosti SČSS* (včetně jejího úvodního slova) *mezi III. a IV. sjezdem* a o návrh stanov. Stanovisko ideologické komise se v zásadě shodovalo se stanoviskem ideologického oddělení v tom, že podklady sjezdu (kromě návrhu stanov, které byly skoro nezměněné) dostatečně nevychází z rezoluce XIII. sjezdu a jen okrajově se věnují otázkám literatury. Samotná zpráva se pak ve snaze ospravedlnit neakceschopnost Svazu pokouší hledat nepřítelů „zvenčí“ a nedostatečně odráží rozpory uvnitř svazových orgánů. Závěrem dokument konstatoval, že „*předložené materiály (...) nastolují především problémy ideologického charakteru, které souvisí s dalším pojetím činnosti Svazu jako ideově tvůrčí socialistické instituce*“. Jistá netrpělivost a očekávání brzkého řešení situace pak byla vyjádřena

¹⁴⁶ NA, 10/5, sv. 8, a. j. 30. b. 1. Přípravy IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů.

Popis příprav sjezdu prizmatem stranických orgánů viz též NA, f. f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. 36. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 13. června 1967: Situace ve Svazu československých spisovatelů před jeho IV. sjezdem

¹⁴⁷ NA, 10/5, sv. 8, a. j. 30. b. 1. Přípravy IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů (Připomínky členů ÚV SČSS k těmto úvodním slovům ke zprávě o činnosti SČSS)

¹⁴⁸ NA, 10/5, sv. 8, a. j. 30. b. 1. Přípravy IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů.

tvrzením, že problémy Svazu nejsou ničím novým a stranické orgány už se k nim již mnohokrát vyjádřily.¹⁴⁹ V rámci diskuze o předložených materiálech byl zdůrazněn politický význam nadcházejícího sjezdu, přičemž někteří přítomní pracovníci ideologického oddělení vyjádřili obavu, aby se sjezd nestal „*volnou tribunou, do které komunisti nemusí jít jednotní*“, což byl požadavek, který bylo často možné slyšet od některých spisovatelů na jednání stranické skupiny.¹⁵⁰

K diskuzi byli toho dne přizváni členové svazového ÚV. Protože se J. Hájek nemohl jednání zúčastnit, poslal ideologické komisi dopis, ve kterém vyjádřil své připomínky k předkládaným materiálům. Přestože přítomný M. Jariš v zásadě souhlasil s míněním J. Hájka vyjádřeným v dopise, poukázal na nezdravý aspekt chování uvnitř svazových orgánů, kde někteří jejich členové namísto toho, aby vyjádřili zásadní námitky ve stádiu příprav v rámci stranické skupiny, posílají ex post dopisy ideologické komisi.¹⁵¹ Tato epizoda ukazuje, že i spisovatelé, kteří si byli většinu času „ideově“ blízcí, a často se tak shodovali v názoru na činnost orgánů Svazu, nemuseli za každou cenu schvalovat své postupy v těchto orgánech.

Příspěvky spisovatelů na tomto zasedání byly jinak spíše ojedinělé, na což poukazovali i někteří členové komise jako například V. Nový: „*Proč soudruzi mlčí, (...). Já jsem si představoval, že to bude diskuze jako taková konfrontace o základních věcech. Že to bude diskuse s cílem sjednotit zásadní problémy. (...) Základní trabl není v to, že jsou ve Svazu nekomunisté, nýbrž v tom, že my komunisté se nemůžeme dohodnout mezi s sebou.*“ Načež spisovatelé odvětili, že nemohou adekvátně reagovat na kritiku, protože stanovisko ideologické komise a ideologického oddělení předem neobdrželi, jak bývalo doposud zvykem.¹⁵²

K blížícímu se sjezdu zaujali zajímavou pozici spisovatelé slovenské části Svazu. V tuto chvíli je třeba podotknout, že se zde opět projevil různý vývoj mezi spisovateli v obou částech republiky. Česká část Svazu byla nyní poznamenána vleklými spory o podobu LN a v roce 1965 jí otřásla zejména kauza *Tváře*, jejíž dozvuky stále ještě před sjezdem vysely ve vzduchu a měly na jeho přípravu značný vliv, jak dokládají i diskuze nad sjezdovými materiály. Naopak slovenští spisovatelé se v té době spíše zabývali vlastními interními problémy a k *Tváři* zaujali poměrně jasné stanovisko (až na L. Novomeského), které mohlo stranické orgány uspokojit.¹⁵³

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ NA, 10/5, sv. 8, a. j. 30. b. 0. Zápis (Záznam z diskuze 6. schůze ideologické komise ÚV KSČ 6. května)

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let.* 2010, s. 143–150.

Samotný nadcházející sjezd byl pak ve slovenské části Svazu přijímán spíše pasivně. Slovenský básník Theo H. Florin reagoval na otázku, co od nadcházejícího sjezdu SČSS očekává slovy: „*Aby som bol úprimný – nič.*“¹⁵⁴ V tuto chvíli nicméně centrální stranické orgány, i přes poněkud odevzdaný přístup slovenských spisovatelů, pohlížely na vystoupení slovenské části Svazu na nadcházejícím sjezdu s lehkými obavami (především s ohledem na národnostní otázku).¹⁵⁵

Předsjezdové přípravy, i jeho následný průběh, ovlivnila významně i geopolitická situace. Konkrétně šlo o izraelsko-arabskou válku, která vypukla začátkem června a ve které byl československou vládou a celým Východním blokem označen za agresora Izrael, s nímž byly přerušeny diplomatické styky. Některým spisovatelům se však výklad událostí, jaký byl veřejnosti předkládán stranickým tiskem, zdál příliš jednostranný, nepostihující složité pozadí konfliktu. Dušan Hamšík některé výpady vůči Izraeli ve stranickém tisku připodobňuje antisemitismu z 50. let nebo dokonce z nacistické éry. Z toho důvodu byla redakcí *Literárních novin* uspořádána beseda se čtyřmi spisovateli (O. Daněk, J. Procházka, A. Lustig, I. Klíma), kteří v nedávné době Izrael a Blízký východ navštívili, a mohli se tak podělit o své dojmy s veřejností. Záznam besedy byl redakcí LN předložen cenzurním úřadům ke konzultaci, zda jej lze publikovat a pokud ano, s jakými úpravami. Přestože k samotnému konfliktu toho padlo jen velmi málo, a vystupující se spíše dělili o své vzpomínky z cest, cenzurní úřady nepovolily její znění, ani s úpravami, v LN otisknout.¹⁵⁶ Význam této besedy spočívá v tom, že ačkoliv ve formě článku neprošla přes Ústřední publikační správu¹⁵⁷, stejně jako předtím mnoho dalších, byla těsně před sjezdem pro stranické orgány jedním z dalších důvodů ke stoupající nedůvěře vůči LN a potažmo ke Svazu jako zastřešující instituci.

Přesto však PÚV KSČ 13. června potvrdilo termín sjezdu plánovaný na 27. -29. června. Zároveň ale uložilo zaslání dopisu ÚV KSČ pro stranickou skupinu SČSS.¹⁵⁸ Tento dopis, přednesený J. Hendrychem bezprostředně před zahájením sjezdu na jednání stranické skupiny, obsahoval dovětek o stavu na Blízkém východě a bylo v něm využito besedy LN k opětovné kritice práce redakce. Někteří spisovatelé si tento dopis vykládali jako konečné ultimátum. Dušan Hamšík vzpomíná na toto jednání a Hendrychův projev slovy: „*Tady byl zřetelný náznak*

¹⁵⁴ Cit podle Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let.* 2010, s. 184.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 184-186.

¹⁵⁶ Hamšík, Dušan: *Spisovatelé a moc.* 1969, s. 30-34.

¹⁵⁷ Na Ústřední publikační správu byla přejmenována cenzurní instituce na základě tiskového zákona z roku 1966. Viz Končelík, Jakub, Pavel Večeřa a Petr Orság: *Dějiny českých médií 20. století.* 2010, s. 197.

¹⁵⁸ NA, f. f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205.

odpovědi na otázku, jaký konkrétní výsledek očekává stranické centrum od spisovatelského sjezdu. (...) neudělá-li ‚porádek‘ sjezd jako nejvyšší orgán spisovatelské organizace, zasáhne tehdejší centrum přes spisovatelské hlavy – jen tak bylo možné rozumět řeči představitele oficiální stranické a státní moci.“¹⁵⁹

6.2 Hodnocení IV. sjezdu SČSS

Protože samotným projevům spisovatelů¹⁶⁰ v rámci IV. sjezdu bývá obvykle věnována značná pozornost, představím nyní události sjezdu, jak je hodnotilo PÚV KSČ hned v jeho průběhu na základě informací J. Hendrycha (vedoucího sjezdové stranické delegace) a jak je představila předběžná červencová zpráva pro PÚV KSČ a zářijová zpráva pro plénum ÚV KSČ, přičemž tyto dvě zprávy se v popisu průběhu sjezdu de facto zcela shodují.

Podle stranických materiálů začal první den sjezdu „uvážlivým“ projevem Viléma Závady. Pak ovšem přednesl krátké úvodní slovo k podkladu sjezdové rezoluce Milan Kundera, načež přímo navázal vlastním projevem, který byl z teoretického hlediska „zčásti problematický a zčásti zcela nesprávný“ a „(...) založil tím politickou a ideologickou platformu sjezdového jednání.“ Po diskuzním příspěvku P. Kohouta se o slovo přihlásil A. Kliment, který v závěru svého projevu nabídl, aby byl přečten dopis A. Solženicyna adresovaný Svazu sovětských spisovatelů. P. Kohout se nabídl, že má dopis u sebe, a že jej tak může přečíst, načež sjezd tento návrh odhlasoval.¹⁶¹ V reakci na tento vývoj opustila stranická delegace sál. Zpráva uvádí, že ono problematické přečtení dopisu rozdělilo přítomné spisovatele na dvě části. Část spisovatelů měla tuto „zjevnou provokaci“ podpořit, zatímco druhá část měla být znepokojena a uvažovat o protestním opuštění sjezdu. Po polední pauze se slova ujal E. Goldstücker, jehož projev atmosféru do značné míry uklidnil, čímž sice ona „psychóza“ opadla, avšak zároveň tím i poklesla vůle některých spisovatelů sjezd opustit. Poté co byl předčten dopis L. Novomeského věnující se především vztahu Čechů a Slováků, se sjezd už věnoval spíše otázkám literatury.

¹⁵⁹ Hamšík, Dušan: Spisovatelé a moc. 1969, s. 35.

¹⁶⁰ Stranické materiály uvádí, že většina z nich mířila proti principům tiskového dohledu a tiskového zákona. Viz NA, f. f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. 49. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 19. září 1967: Zpráva o průběhu a výsledcích stranického projednání IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů a návrh referátu k této otázce na plenárním zasedání ÚV KSČ v září 1967, Příloha III.

¹⁶¹ Zpráva uvádí, že mnozí přítomní spisovatelé nevěděli, o čem jde (viz kr. 205), avšak D. Hamšík tvrdí, že obsah Solženicynova dopisu se šířil mezi spisovatele a byl tak většině znám již před sjezdem a velká část spisovatelů jej dokonce měla s sebou. Vyjádřil tak přesvědčení, že ze strany P. Kohouta nemělo jít o plánovanou provokaci, protože by čtení dopisu dříve či později navrhl někdo jiný. Viz Hamšík, Dušan: Spisovatelé a moc. 1969, s. 48-51.

K uspokojení stranických orgánů se od některých spisovatelů ozvala i kritika na adresu „*diktátu skupiny Literárních novin*“.¹⁶²

Téhož dne (27. června) zasedalo PÚV KSČ, které vyslechlo informaci J. Hendrycha o dosavadním průběhu sjezdu. Na jejím základě se usneslo, že v řadě vystoupení se objevují snahy změnit sjezd v platformu politické opozice. Uložilo stranické delegaci, aby za předpokladu že se jeho charakter nezmění, sjezd v dalších dnech opustila. Dále uložilo svolat schůzi stranické skupiny, která měla být informována o výsledcích jednání PÚV KSČ a projednat dosavadní průběh sjezdu. Publicita sjezdu měla být omezena na „*minimální popisné zpravodajství*“ a pro stranické orgány měl být po jeho skončení vypracován důkladný rozbor.¹⁶³ Na základě onoho jednání stranické skupiny pod vedením J. Hendrycha někteří spisovatelé přislíbili další den vystoupit a polemizovat s projevy M. Kundery.¹⁶⁴

Přestože druhý den sjezdu vystoupili s problematickými projevy například A. J. Liehm nebo I. Klíma či K. Kosík, spisovatelé jako J. Hájek či I. Skála a M. Lajčiak odmítli ve svých příspěvcích pokusy o politické zneužití sjezdu. Odpolední program zahájil V. Havel, který v projevu ocenil statečnost diskutérů prvního dne sjezdu. Dále se M. Jungmann věnoval vztahu umění a politiky. I přes několik dalších „*správných*“ vystoupení, měl i druhý sjezdový den „*ostrý protistátní ráz*“ a to zejména ve vystoupení L. Vaculíka. Následně bylo M. Válkem přečteno stanovisko skupiny spisovatelů, distancujících se od pokusů sjezd zneužít (stranický materiál však podotýká, že nebylo dost důrazné), které bylo následně přijato předsednictvem sjezdu bez hlasů Jungmanna, Šotoly, Putíka a Klímy.¹⁶⁵

Protože ani druhý sjezdový den neodpovídal původním představám stranické delegace, konala se večer další schůze stranické skupiny, kde Hendrych doporučil, aby z kandidátky ÚV byli vyškrtnuti ti jeho adepti, kteří se nevhodně projevovali na sjezdu i před ním. L. Vaculík i P. Kohout kritiku na svou adresu odmítali, jiní spisovatelé protestovali proti změnám kandidátky a někteří se na znamení nesouhlasu svých míst na kandidátce sami zřekli. Závěrem proto stranická delegace navrhla vyškrtnutí „*zcela otevřeně protistranických diskutérů*“ (Kohout, Klíma, Vaculík, Havel) a doporučila místo nich spolehlivější spisovatele (Skála,

¹⁶² NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205.

¹⁶³ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. Usnesení 38. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 27. června 1967 k bodu 12: Vystoupení s. Jana Procházky a dalších spisovatelů.

¹⁶⁴ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205.

¹⁶⁵ Tamtéž.

Šuleř, Frýd, Hanzlík). Tento návrh byl schválen 137 přítomnými ze 194 (proti bylo 12 přítomných, zbytek se zdržel hlasování, např. Procházka, Špitzer, Válek).¹⁶⁶

Třetí den vyjádřil Jiří Hendrych ve svém projevu stanovisko stranické delegace a vyzval účastníky sjezdu, aby z jeho dosavadního průběhu vyvodili důsledky. Jinak zpráva hodnotí jednání toho dne jako „*celkem klidné*“. Pouze vystoupení L. Čivrného obsahovalo obhajobu „*netřídní koncepce integrace umění a kultury*“ pod rouškou angažovanosti. Nakonec byly přijaty nové stanovy, rezoluce sjezdu, a jako jediný dokument schválený jednomyslně, bylo odhlasováno znění dopisu pro ÚV KSČ a sjezd byl ukončen závěrečným slovem Jana Procházky. Dále byl zvolen nový ústřední výbor a navrženi členové jeho předsednictva. Svaz mělo však až do září řídit stávající PÚV v čele s novým předsedou Svazu, dokud PÚV KSČ neprojedná návrh na podobu nového předsednictva, který Svaz nedokázal doručit ke schválení před začátkem sjezdu)¹⁶⁷ Do čela LN byl postaven Dušan Hamšík a předsedou Svazu se měl stát J. Procházka.¹⁶⁸ Avšak aktivity J. Procházky před sjezdem, především jeho vystoupení na besedě LN k situaci na Blízkém východě byly stranickými orgány již delší dobu sledovány s podezřívavostí a po prvním sjezdovém dni bylo nakonec PÚV KSČ doporučeno, aby byla zrušena jeho kandidatura na člena ÚV KSČ.¹⁶⁹

Zajímavým výsledkem sjezdu se zdá být, že do nového ÚV byla znovuzvolena více než polovina jeho členů (26 z celkových 45).¹⁷⁰ Zároveň to byli stejní spisovatelé, kteří se do té doby soustavně názorově střetávali, což činilo činnost orgánů Svazu (pro jeho členy i stranické orgány) do značné míry netransparentní. Na jedné straně to byli například spisovatelé jako M. Jungmann, K. Kosík nebo L. Čivrný, na straně druhé J. Drda, M. Jariš nebo I. Skála. Tato skutečnost do jisté míry problematizuje dosavadní tvrzení o nespokojenosti spisovatelů s činností orgánů Svazu, se kterým průkazně pracovaly jak stranické orgány, tak s ním operuje i tato práce. Dle mého názoru se nabízejí dvě až tři možná vysvětlení tohoto jevu. Zaprvé, nespokojenost části spisovatelů s řízením Svazu jednoduše nebyla natolik výrazná, jak si to stranické orgány vykládaly a pravděpodobně i přály. Zadruhé, nespokojenost mezi spisovateli s činností svazových orgánů se zdá být nejintenzivnější na podzim roku 1965, kdy mnozí z nich

¹⁶⁶ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205.

¹⁶⁷ Podoba vedení Svazu společně s postem jeho předsedy se řešila celý podzim 1967 a SČSS neměl po dobu několika měsíců stálé a oficiální vedení.

¹⁶⁸ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205.

¹⁶⁹ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. Usnesení 38. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 27. června 1967 k bodu 12: Vystoupení s. Jana Procházky a dalších spisovatelů.

¹⁷⁰ Např. B. Březovský, L. Čivrný, J. Drda, M. Jariš, M. Jungmann, P. Karvaš, K. Kosík, I. Kříž, M. Kundera, A. Lustig, L. Novomeský, J. Otčenášek, J. Procházka, K. Ptáčník, J. Skácel, I. Skála, J. Šotola, J. Špitzer.)

vyjadřovali nedůvěru vůči ÚV, který vzešel ze III. sjezdu.¹⁷¹ Přestože případ *Tváře* v souvislosti se IV. sjezdem stále ještě relativně rezonoval, je možné se zároveň domnívat, že necelé dva roky od této kauzy se již některé emoce v řadách spisovatelů „uklidnily“, a tudíž pro ně potřeba významné personální revize ÚV opadla. Třetí možností je, že se jedná o kombinaci obojího.

6.3 Význam sjezdu pro roli SČSS jako „převodové páky“

4. července předložil J. Hendrych na jednání PÚV KSC předběžnou zprávu o IV. sjezdu SČSS, ve které označil za viníky celé situace „(...) *umělecké skupinky zvláště kolem bývalého Května a Tváře a dnes kolem Literárních novin a Hosta do domu*.“¹⁷² Proto zpráva doporučila disciplinární řízení s těmi spisovateli, kteří porušili stranickou kázeň (Kohout, Liehm, Vaculík, Klíma).

*„Dále by měla být přijata taková opatření, která oceňují pevný postoj některých členů strany a současně přispívají k oslabení vlivu svazových institucí mezi spisovateli.“*¹⁷³ (Pozn. zvýrazněno K. B.)

V praxi to mimo jiné znamenalo, že nakladatelství *Svoboda* mělo být rozšířeno o sekci beletrie, jejímž vedoucím se měl stát J. Hájek a I. Skála se měl ujmout ředitelství nakladatelství *Mladá fronta*.¹⁷⁴ Domnívám se, že formulaci o „*oslabení vlivu svazových institucí mezi spisovateli*“ lze chápat jako jasné vyjádření nedůvěry vůči SČSS jako instituci, jejíž orgány už nejsou schopné vykonávat samosprávu na dosavadní úrovni. Stranické orgány se tudíž v hledání podpory mezi spisovateli rozhodli orientovat nikoliv na oficiální svazové instituce, ale pouze na vybrané a v jejich očích „nezkompromitované“ osobnosti.

Sjezd měl jako nejvyšší orgán SČSS uvést vnitřní situaci mezi spisovateli do pořádku, jinými slovy do té podoby, jakou si představovaly stranické orgány. Spisovatelé se měli sjednotit ve svých názorech, aby mohl Svaz jako transparentní aktiv KSC nadále zprostředkovávat kulturně-politickou linii strany v rámci spisovatelské obce a následně směrem k veřejnosti. V tomto ovšem orgány Svazu a Svaz jako celek selhal. Nejenže se na sjezdu nepodařilo názorově rozštěpené spisovatele sjednotit, ale navíc, přestože si byli spisovatelé vědomi politického dopadu na širokou veřejnost, na něm někteří vystoupili takovým způsobem, který nejenomže nebyl v souladu s politickou linií strany, nýbrž byl stranickými orgány chápán tak, že jde explicitně proti ní. Protože svůj úkol sjezd nesplnil, ba právě naopak, lze jej dle mého

¹⁷¹ NA, f. KSC-ÚV-AN I, kr. 25. Informace o obsahu diskuse se spisovateli.

¹⁷² NA, f. KSC-ÚV-AN I, kr. 205.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Tamtéž.

názoru pro tuto chvíli chápat jako moment, který v očích KSČ ukončil působení SČSS v roli oné „převodové páky“. Z citovaného výroku lze dále soudit, že přestože si byly stranické orgány vědomy politického významu sjezdu pro veřejnost, nepřestavoval pro ně dopad sjezdu na československou společnost takový problém, neboť byly přesvědčeny, že se jim jeho průběh podaří do značné míry utajit. Co však vyvolávalo obavy stranických orgánů, byl dopad sjezdu „mezi spisovateli“, protože za předpokladu, že by se část řadových věrných komunistů-spisovatelů, nechala ovlivnit sjezdovými vystoupeními některých členů nejvyšších svazových institucí, již v tuto chvíli „nefungující převodová páka“ by se začala de facto zevnitř úplně „rozpadat“.

O pozitivní změně v orgánech Svazu však nevypovídal ani charakter jednání stranické skupiny (a ÚV Svazu) ze 13. a 14. září. Jednání se zúčastnilo 36 z celkem 44 spisovatelů-komunistů a schůze byla tradičně vedena ideologickým oddělením (v jehož čele stál od roku 1967 F. Havlíček). Stranické orgány si na této schůzi všimaly snahy části spisovatelů se buď hodnocení sjezdu vyhnout, nebo jej obhájit (M. Jungmann, K. Ptáčník, L. Čivrný). Naopak někteří spisovatelé (M. Válek, I. Skála, O. Daněk) „hysterii“ sjezdu odmítli. Zpráva z tohoto jednání vyjádřila politování nad tím, že se diskuze až na výjimky nezúčastnili slovenští spisovatelé¹⁷⁵, jejichž chování na sjezdu už bylo v předchozích stranických dokumentech několikrát oceněno, a tak do nich patrně stranické orgány vkládaly mnohem větší důvěru než do spisovatelů českých. A. Novotný nicméně v září varoval, aby se stranické orgány nedaly zmást a ke slovenské kulturní přistupovaly obezřetněji.¹⁷⁶

Léto 1967 v SČSS bylo navíc provázeno třemi kauzami. První byl případ „emigrace“¹⁷⁷ L. Mňačka. Počinání této výrazné slovenské osobnosti začaly stranické orgány sledovat již od začátku roku 1967, kdy Mňačko uzavřel v Rakousku smlouvu na vydání své knihy *Jak chutná moc*, aniž by se držel oficiálních postupů při vydávání děl v zahraničí. Následoval proto stranický trest s podmínkou, že při dalším prohřešku bude Mňačko vyloučen z KSČ. Dále mu bylo znemožněno prezentovat knihu na konferenci ve Vídni, což vyvolalo řadu negativních ohlasů mezi spisovateli, a tak mu byla nakonec cesta do Vídně umožněna za předpokladu, že bude jeho vystoupení předcházet důkladná konzultace s ideologickým oddělením. Když však

¹⁷⁵ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. Informace o jednání ústředního výboru Svazu československých spisovatelů (14. 9. 1967) a stranické skupiny ÚV SČSS (13. a 14. 9. 1967).

¹⁷⁶ NA, f. 02/1, sv. 44, a. j. 45, b. 4.

¹⁷⁷ L. Mňačko v souvislosti s cestou do Izraele ovšem opakovaně deklaroval, že nejde o emigraci, nýbrž že se chystá na návrat do vlasti, připraven nést případné následky. Viz Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 235

byla Mňačkova srpnová cesta do Izraele v západním tisku prezentována jako protest proti československé vládní politice, usneslo se 15. srpna PÚV KSČ, že bude Mňačko i přes své zásluhy (mezi ty nedávné patřilo jeho negativní zhodnocení IV. sjezdu), vyloučen ze strany a bude mu odebráno státní občanství a státní ocenění.¹⁷⁸ Další kauzou byl manifest československých spisovatelů (datovaný 5. srpnem), který vyšel 3. září v britských novinách *Sunday Times*. Tento manifest prezentoval situaci po IV. sjezdu jako „hon na čarodějnice“ a bylo k němu připojeno 183 podpisů členů SČSS. Přestože se českoslovenští spisovatelé od tohoto manifestu, se kterým reálně neměli co do činění, veřejně distancovali, „normalizací“ vztahů mezi Svazem a stranickými orgány tato kauza taktéž příliš neprosperovala. V neposlední řadě šlo o případ spisovatele J. Beneše, který měl být souzen za své exilové kontakty. Ačkoliv se koncem června od některých spisovatelů ozývaly hlasy (především od V. Havla), aby Svaz převzal za Beneše společenskou záruku, a tím se pokusil jeho obvinění zmírnit, tyto návrhy se neprosadily a J. Beneš byl krátce po IV. sjezdu odsouzen k pěti letům vězení.¹⁷⁹

Tyto kauzy se dostaly na rozšířený program následného jednání ÚV SČSS dne 14. září. Velmi problematické bylo prosazení vyloučení ze Svazu odsouzeného J. Beneše a po dlouhé diskuzi byl dokonce stažen bod o L. Mňačkovi.¹⁸⁰ Stažení tohoto bodu z programu znamenalo, že Mňačko zatím nebyl vyloučen s SČSS a Svaz jako celek veřejně neodsoudil jeho aktivity a to přesto, že většina slovenských spisovatelů zaujala k počínům L. Mňačka kritické stanovisko. (Naproti tomu se od některých českých spisovatelů ve věci zbavení Mňačka občanství objevily snahy napsat dopis přímo A. Novotnému.)¹⁸¹

Zpráva stranických orgánů z jednání stranické skupiny a svazového ÚV nakonec rozdělila spisovatele na základě jejich názorů, vyjádřených v těchto dnech, do několika skupin. Jednu skupinu tvořili spisovatelé (J. Brabec, L. Čivrný, M. Jungmann, J. Procházka), kteří se chovají jako „dosti vyhranění odpůrci skutečně stranické kulturní politiky“. Za stranickou politiku se otevřeně staví I. Skála a M. Jariš. Velká část spisovatelů se zdržuje jakýchkoliv vyjádření (J. Drda, N. Frýd a bohužel i skupina slovenských členů ÚV).

¹⁷⁸Kaplan, Karel: „Všechno jste prohráli!“: (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967). 1997, s. 133-134.

¹⁷⁹ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 238-243.

¹⁸⁰ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. Informace o jednání ústředního výboru Svazu československých spisovatelů (14. 9. 1967) a stranické skupiny ÚV SČSS (13. a 14. 9. 1967).

¹⁸¹ Tamtéž.

„Za této situace není ÚV SČSS schopen se shodnout na žádném vážnějším řešení jediné politické záležitosti. Jde o zcela nedělný kolektiv, složený z dosti rozrůzněných i protichůdných sil SČSS. (...) Zdá se už zcela zřejmé, že ty síly, které sdílejí názory stranických orgánů nebo s nimi vnitřně sympatizují, nelze uvést do aktivního pohybu bez vnějšího zásahu a pomoci.“¹⁸²

Tímto bylo poměrně jasně naznačeno, že se stranické orgány hodlají uchýlit k přímému zásahu do svazových struktur. Vyjasnit celou situaci mělo proto zářijové plénum ÚV KSČ, které se mělo věnovat právě IV. sjezdu a situaci v SČSS. Podklady k plénu byly předloženy k projednání PÚV KSČ 19. září. Ve zprávě¹⁸³, která měla zhodnotit průběh IV. sjezdu byla již s konečnou platností přehodnocena rétorika ohledně spisovatelského III. sjezdu. Přestože byl tento sjezd vzápětí po jeho průběhu hodnocen v zásadě pozitivně, nyní byl zpětně vnímán jako prvotní příčina problému Svazu.

„Na III. sjezdu SČSS se dostali do čela Svazu spisovatelů převážně příslušníci střední spisovatelské generace, mezi nimi hlavně členové bývalé skupiny Květen. V tom bylo novum situace.“¹⁸⁴

V období mezi oběma sjezdy začalo podle zprávy docházet nikoliv pouze k umělecké diferenciaci mezi spisovateli, nýbrž i k diferenciaci ideologické. Základní problém v celé práci Svazu je viděn nikoliv ve frustraci ze sporů s ideologickými orgány, na což se někteří spisovatelé odvolávají, ale v tom, že se skupina spisovatelů se značným vlivem (ať už uplatňovaným skrze LN nebo nakladatelství), kteří zároveň zasedají v ÚV, vytvořili v oficiálních orgánech Svazu prostředí, kde „(...) jedni rozhodují vlastně za všechny a o všech“.¹⁸⁵ Jinými slovy, že skupině spisovatelů ve svazových orgánech se podařilo autoritativně potlačovat názorovou diferenciaci spisovatelů na kulturně-politickou linii, a vedení Svazu se tak stalo skupinovou záležitostí, nikoliv demokratickou. To následně přivedlo Svaz do situace, kdy jeho orgány přestaly být akceschopné.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. 49. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 19. září 1967: Zpráva o průběhu a výsledcích stranického projednání IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů a návrh referátu k této otázce na plenárním zasedání ÚV KSČ v září 1967, Příloha III.).

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

V období mezi III. a IV. sjezdem byla jednání stranické skupiny svolávána a řízena ideologickým oddělením. V této praxi se mělo nadále pokračovat, nicméně samotná úloha stranické skupiny, která se ve své roli neosvědčila, měla být též přehodnocena.¹⁸⁶

„Zásadně změnit činnost stranické skupiny, nepovažovat ji za článek stranické výstavby, nekonstituovat žádné vedení stranické skupiny ÚV SČSS a jejím svoláním a řízením pověřit ideologické oddělení ÚV KSČ.“

Přestože se stranické orgány neuchýlily k rétorice druhé poloviny 50. let, kdy doporučovaly spisovatelům, aby se věnovali pouze otázkám literatury, zpráva nicméně konstatovala, že společenské postavení SČSS bylo očividně neúměrné jeho úloze v rozvoji tvorby, a mělo by proto být dohlédnuto na to, aby Svaz do budoucna „(...) nepřesahoval meze svého poslání, aby byl dán průchod jeho vlastním problémům a vzdálit od nich ústřední stranické orgány. Značnou část otázek ve vztahu k SČSS měly by z rukou strany přijmout státní orgány“.¹⁸⁷

Tento postup se dotkl zejména LN, do jejichž práce musela podle zprávy v období mezi sjezdy zasáhnout ÚPS 381krát a jejichž autoři měli zásadní vliv na průběh sjezdu, které měly být Svazu odebrány a převedeny pod ministerstvo kultury a informací. Pod patronátem ministerstva měly LN dostat i novou redakci.¹⁸⁸ Stejný osud měl potkat i nakladatelství *Československý spisovatel*, které mělo být taktéž zestátněno.¹⁸⁹ Stranické orgány nyní přistoupily ke kroku, který byl pro vztah mezi KSČ a SČSS v 60. letech dosud bezprecedentní. Přestože spory ohledně LN trvaly několik let, stranické orgány se svou vizi o jejich podobě pokoušely prosadit skrze svazové orgány a na základě dialogu s nimi, ve snaze nepřístupovat k administrativnímu zásahu. Avšak po IV. sjezdu se již svazové orgány projeví jako „nespolehlivý spojenec“, a tudíž nezbývalo nic jiného, než zasáhnout vůči LN, jejichž osud byl výsledky sjezdu de facto podmíněn, přímo a „shora“. „Nefungující převodové páce“ byla proto odebrána její vlastní „převodová páka“, aby již nemohla být využívána jako platforma, a velmi

¹⁸⁶ A. Novotný nicméně v diskuzi poznamenal, že se KSČ nehodlá stranické skupiny „vzdát“ nýbrž změnit způsob jejího fungování a „pracovat s nimi“. Viz NA, f. 02/1, sv. 44, a. j. 45, b. 4.

¹⁸⁷ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. 49. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 19. září 1967: Zpráva o průběhu a výsledcích stranického projednání IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů a návrh referátu k této otázce na plenárním zasedání ÚV KSČ v září 1967, Příloha III.).

¹⁸⁸ Nutno dodat, že někteří členové ÚV KSČ, např. A. Dubček, přestože souhlasili s disciplinárním řízením, tak se obávali, že převod LN by se mohl mezi spisovateli setkat s nepochopením. Viz NA, f. 02/1, sv. 44, a. j. 45, b. 4.

¹⁸⁹ NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205. 49. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 19. září 1967: Zpráva o průběhu a výsledcích stranického projednání IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů a návrh referátu k této otázce na plenárním zasedání ÚV KSČ v září 1967, Příloha III.).

vlivná, pro šíření názorů, které na půdě sjezdu doznaly dle stranických orgánů „protistátního“ a „protisocialistického“ charakteru.

Poměrně zajímavým vyústěním celého dění se zdá být i snaha stranických orgánů se na nějakou dobu distancovat od dění okolo SČSS a část zodpovědnosti přenést na státní orgány. Jedno z možných vysvětlení tohoto postupu může být i to, že nejenomže se neosvědčil Svaz v roli „převodové páky“, ale že ani ideologické orgány (ideologická komise a ideologické oddělení) se neosvědčily v komunikaci s SČSS. A. Novotný ostatně explicitně konstatuje, že je nutné si připustit že dosavadní diskuze na PÚV, SÚV a v ideologické komisi nebyly účinné a že ideologická komise nesplnila svůj úkol, protože se dostatečně nevěnovala kádrovému pořádku především v redakcích časopisů.¹⁹⁰ Vše napovídalo tomu, že se nejvyšší stranické orgány rozhodly do budoucna „vyzkoušet“ jiný „komunikační kanál“. A. Novotný nicméně v diskuzi taktéž zdůraznil, že než k něčemu takovému dojde, tak je žádoucí, aby se k nastalé situaci nejprve jasně vyjádřila strana, protože jinak „(...) bude se říkat, že komunisté používají moc státu, bojí se s námi jít do boje atd. Ne ne, my si to s nimi vyřikáme.“¹⁹¹ Toto jasné „vyjádření“ měl opodobu především disciplinárních řízení s nejproblémovějšími spisovateli.

14. prosince projednávalo PÚV KSČ *Zprávu o zabezpečení usnesení ÚV KSČ ke IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů*, kde se jeho členům mimo jiné dostal na stůl dopis SČSS žádající o povolení vydávat týdeník, který by nahradil ztracenou platformu LN. PÚV se nicméně usneslo, že převod LN pod ministerstvo je trvalou záležitostí, že o změně názvu týdeníku lze uvažovat nejpozději za rok a přislíbilo vedení SČSS, že po „*nutné konsolidaci svazové činnosti*“ bude dán souhlas k vydávání tiskového orgánů.¹⁹² Tento postoj naznačuje, že ono „vypadnutí“ z role „převodové páky“ bylo chápáno jako přechodný stav a SČSS měl tuto roli začít opět plnit v momentě, kdy jeho vnitřní poměry začnou opět odpovídat představám stranických orgánů.

¹⁹⁰ NA, f. 02/1, sv. 44, a. j. 45, b. 4.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² NA, f. KSČ-ÚV-AN I, kr. 205.

7 Pražské jaro 1968

7.1 Reflexe let 1963-1967

Začátkem ledna roku 1968, po poměrně dramatických prosincových a lednových plenárních zasedáních, nahradil na postu prvního tajemníka KSČ Antonína Novotného dosavadní první tajemník KSS Alexander Dubček. Došlo tak k zásadní personální změně na nejvyšším postu v KSČ¹⁹³, která mohla potenciálně znamenat impuls pro pozitivní změnu ve vztahu stranických orgánů ke kulturní scéně a ve vztahu k SČSS. Ten byl stále ještě poznamenán výsledky IV. sjezdu, kterým pro aparát Antonína Novotného přestal SČSS plnit roli „převodové páky“.

Domnívám se, že by proto bylo v tuto chvíli vhodné ohlédnout se za obdobím několika posledních let, kdy byl vztah KSČ ke kulturní sféře určován aparátem v čele s Antonínem Novotným. Toto období totiž vzbuzuje dojem, že se vyznačovalo paradoxem neochoty stranického aparátu reformovat, nicméně přesto se podoba systému začala pozvolna proměňovat, což se projevilo i v jistém „uvolnění“ poměrů v kulturní sféře. Jak si tedy vysvětlit, že o stejném období, do kterého spadá i „*zlatá éra Literárek*“, hovoří například Dušan Hamšík stále jako o „*stalinském*“?

V odpověď na tuto otázku se nejprve obrátím přímo k postavě Antonína Novotného a vrátím se ke vzpomínkám Zdeňka Mlynáře. Ten se domnívá, že přestože nejmocnějšího muže strany nelze považovat za přesvědčeného reformního komunistu, vnější okolnosti¹⁹⁴ jej přiměly, aby na počátku 60. let nevyhnutelné reformy přijal za své.¹⁹⁵ Nelze však pochybovat o tom, že plánovaným reformám neměl být dán „živelný“ průchod a měly se uskutečňovat výhradně pod vedením KSČ. Dovolím si tvrdit, že to se stranickému aparátu Antonína Novotného na počátku 60. let ve vztahu ke kulturní sféře nepodařilo. Domnívám se, že po „utlumení“ činnosti kulturní sféry ve druhé polovině 50. let byla snaha o participaci na „destalinizaci“ systému natolik silná, že se stávala v očích stranických orgánů nežádoucí. Aparát A. Novotného navíc snahu o nastolení reformu pod dohledem strany nepodpořil jasnou formulací vztahu kulturní sféry vůči sféře politické. Zejména z toho důvodu, že po XII. sjezdu KSČ na něj ani uvnitř stranických orgánů neexistoval jasný a jednotný názor, jak se ostatně pokouší naznačit podkapitola 3. 1. Dojem „neochoty reformovat“ pak byl vyvolán spory se

¹⁹³ Nutno dodat, že zbytek aparátu zůstával ještě několik měsíců (až do dubna) de facto beze změny a Antonín Novotný si do konce března 1968, společně s Kouckým či Hendrychem, ponechával posty v PÚV KSČ a SÚV KSČ.

¹⁹⁴ Zejména Chruščovův postupu v SSSR.

¹⁹⁵ Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*, 1990, s 81.

zástupci tvůrčích svazů o interpretaci úlohy kultury ve stávajícím systému. Cílem stranických orgánů tak bylo získat nad tímto vývojem opětovnou kontrolu, avšak neuchýlit se k administrativním zákrokům, a nezpronevěřit se tak snaze o reformní politickou linii. To, že již z počátku 60. let neměly stranické orgány vývoj v kulturní sféře plně pod kontrolou, lze částečně doložit i změnou charakteru práce ideologických orgánů (konkrétně ideologické komise). Přestože Kouckého komise na podzim roku 1963 deklarovala svůj „koncepční“ charakter¹⁹⁶ s cílem problémům v ideologické oblasti (včetně kulturní) předcházet a tím zároveň nastolovat otázky reformem, zdá se být poměrně jasné, především s ohledem na případy svazových periodik, že tomuto charakteru nedostála, a spíše zpětně reagovala na vyvstálé problémy. Domnívám se ovšem, že bez toho, aniž by aparát A. Novotného nastolil otázky reformem na počátku 60. let, jakkoliv může být jejich následná aplikace vnímána ambivalentně, nemohlo by dojít k akceleraci reformního procesu v první polovině roku 1968.

Nicméně s neuspokojivou kontrolou vývoje v kulturní oblasti se proměnil i vztah nejmocnějšího muže aparátu ke spisovatelům. Zatímco ještě v letech 1963-64 se zdá být k problémům svazových periodik benevolentnější než symbol reformem 60. let a nyní nový muž v čele strany Alexander Dubček (jehož přístup ke kauze KŽ, leckdy rigidnější než přístup V. Biřáka, by však bylo možné částečně přičítat pocitu odpovědnosti 1. tajemníka KSS, a tedy i pocitu odpovědnosti ke stranickému „centru“), ve druhé polovině 60. let se jeho rétorika vůči spisovatelům zásadně proměňuje.

Po IV. sjezdu se A. Novotný dokonce domníval, že jeho průběh byl iniciován ze zahraničí, a to konkrétně z Paříže.¹⁹⁷ Po tomto sjezdu tak dal první tajemník KSČ poměrně jasně najevo, že se Svazem jako celkem nepočítá jako se „spolehlivým spojencem“. Přestože si uvědomoval diferenciaci mezi spisovateli, které chtěl využít, byl zároveň přesvědčen, že dialog se svazovými orgány již není možné nadále vést způsobem, jakým byl doposud veden. Pro ilustraci postoje Antonína Novotného k situaci mezi spisovateli po IV. sjezdu předkládám citaci z jednání PÚV KSČ z 19. září 1967.

„Jsem pro diferencovaný postup v závěrech, ale jsem pro tvrdý postup. Proto jsem řekl, že jsme vyčerpali dost času a jednání a že už dneska máme jasno, kdo stojí proti nám, kdo kolísá, o koho se serveme, abychom ho dostali zpátky, a koho odhodíme na politické smetiště, literární smetiště, protože ti lidé překážejí politice strany. (...) Náš postup a závěry, jak se zachováme v této době, budou posuzovány buď jako slabost nebo síla strany. Tak je třeba to

¹⁹⁶ NA, f. 10/5, s. 1, a. j. 7. b. 0, b. 1. 1. schůze ideologické komise ÚV KSČ ze dne 21. 10. 1963.

¹⁹⁷ Kaplan, Karel: Antonín Novotný: vzestup a pád „lidového“ aparátčíka. 2011, s. 261.

vidět. Také po zasedání ÚV to nebude konec, tady potom nastoupíme. Velmi tvrdě nastoupíme, bud' - a nebo.“¹⁹⁸

7.2 Pražské jaro

První polovinu roku 1968 jsem se rozhodla rozdělit na dvě fáze s ohledem na dynamiku společenského vývoje a vývoje uvnitř stranických orgánů (personální obměna) s cílem odhalit, jak se tato dynamika promítla do vztahu stranických orgánů k SČSS.

Zdá se, že poté co se aparát A. Novotného po IV. sjezdu „stranicky“ vypořádal se situací uvnitř SČSS, zůstala ambice o dočasné „vzdálení“ stranických orgánů od problémů SČSS v zásadě nenaplněna. Přestože na podzim se situace v SČSS dostala na jednání PÚV KSČ de facto pouze dvakrát, 6. října v podobě o schválení kádrových návrhů na PÚV SČSS¹⁹⁹ a v prosinci s žádostí o přehodnocení situace v záležitosti LN, v prvních měsících roku 1968 (leden-březen) se situace v SČSS opět téměř pravidelně objevuje na jednání stranických orgánů. Odchod A. Novotného z pozice prvního tajemníka KSČ tak vyznívá ve vzájemných vztazích KSČ a SČSS jako určitý mezník v uplatnění politiky „détente“ vůči svazovým orgánům. Zároveň je třeba poznamenat, že tato politika byla uplatňována stejným aparátem, který po IV. sjezdu vůči Svazu přistoupil k oněm „represím“. Nicméně stav do jakého se vztah mezi KSČ a SČSS po IV. sjezdu dostal, v dlouhodobém horizontu neprospíval ani spisovatelům a ani stranickému aparátu, a tak na jeho nápravě musely mít zájem obě strany.

7.2.1 První fáze (leden-duben)

18. ledna byla uspořádána schůze členů a kandidátů ÚV KSČ, pracovníků ideologického oddělení a členů ÚV SČSS. V rámci této schůze, doporučily svazové orgány do funkce předsedy SČSS J. Procházku a opět vznesly požadavek na navrácení LN. V odpovědi na tento požadavek J. Hendrych navrhl, aby Svaz začal vydávat nové periodikum, nicméně v souladu s prosincovým usnesením zůstanou LN časopisem MKI, přičemž jejich název bude do budoucna upraven (na *Kulturní noviny*). Avšak J. Procházka byl v čele SČSS stále nepřijatelný, což J. Hendrych zdůvodňoval nedostatkem autority v ÚV KSČ i ve stranickém aktivu. Zástupci

¹⁹⁸ NA, f. 02/1, sv. 44, a. j. 45, b. 4.

¹⁹⁹ NA, f. 02/1, sv. 46, a. j. 47, b. 18. Návrh na složení předsednictva ústředního výboru Svazu čs. spisovatelů. (Předsednictvo bylo schváleno ve složení O. Daněk, J. Drda, E. Goldstücker, M. Jariš, I. Kříž, A. Lustig, J. Otčenášek, J. Pilař, K. Ptáčník, J. Skácel, J. Šotola, V. Mihálik, M. Válek, P. Števček, S. Šmatlák, S. Ťažký, přičemž E. Goldstücker a O. Daněk měli být náhradou za J. Procházku a M. Kunderu, kteří byli navrženi IV. sjezdem. Místo předsedy stále nebylo s konečnou platností obsazeno.)

SČSS se proto rozhodli, že budou usilovat o jeho prosazení do funkce místopředsedy, na což přistoupili i přítomní zástupci stranických orgánů.²⁰⁰

Tyto dohody potvrdila 23. ledna česká část Svazu a 24. ledna se sešla stranická skupina SČSS. Komuniké z této schůze zaslané SÚV KSČ vyjádřilo přesvědčení svazového ÚV, že nové stranické vedení urychlí normalizaci poměrů v kultuře a deklarovalo ambici Svazu přispět k demokratizaci společnosti. Téhož dne byl zvolen i nový předseda Svazu Eduard Goldstücker a jeho dva zástupci (J. Procházka za českou část a M. Válek za část slovenskou). ÚV SČSS dále odeslal k projednání ideologickému oddělení kádrové návrhy pro nový svazový týdeník s názvem *Literární listy*, který měla řídit původní redakční rada LN v čele s Dušanem Hamšíkem.²⁰¹

Zpráva ideologického oddělení, předložená k projednání SÚV KSČ 8. února, vyjádřila znepokojení nad tím, že tyto kádrové návrhy podávají svazové orgány ex post ve chvíli, kdy byly již představeny v tisku, aniž by předtím prošly schválením SÚV KSČ, a vzniká tím tak nebezpečný precedens porušování kádrového pořádku. Ideologické oddělení proto doporučilo, aby v usnesení SÚV KSČ byl svazovým orgánům tento postup vytknut a kádrové návrhy nebyly schváleny, ale aby je sekretariát pouze „vzal na vědomí“. Podobně zpráva ideologického oddělení reagovala i na odvolání J. Hájka z postu šéfredaktora *Plamene*, kvůli jeho rozporům s vedením Svazu, které bylo již taktéž publikováno v tisku. Tato zpráva si dále všímá, že od ledna lze ve Svazu pozorovat dva rysy. Prosincovým plénem se na jedné straně aktivizovaly „pozitivní snahy“ usilující o normalizaci svazového života, na druhé straně se ozývají hlasy volající po revizi zářijového pléna, a to včetně revize disciplinárních řízení. Svaz dále spojuje budoucnost kulturní politiky s „novou garniturou“ ve straně, a proto se z jeho řad ozývá kritika na adresu stávajících pracovníků ideologického oddělení, ministerstva kultury a informací a jmenovitá kritika míří k postavám J. Hendrycha a V. Kouckého. Závěrem ideologické oddělení konstatuje, že na požadavky a podněty Svazu by se mělo odpovědět i skrze připravovaný *Akční program*. Ačkoliv ideologické oddělení nehodnotilo příznivě přístup svazových orgánů ke kádrovému pořádku, usuzovalo, že v situaci kdy SČSS vůči orgánům ÚV otevřeně formuluje požadavky směrem na revizi zářijového pléna, je nutné je brát na zřetel a učinit příslušné kroky.²⁰²

²⁰⁰ NA, f. 02/1, sv. 62, a. j. 69, b. 6. Informace o situaci ve Svazu československých spisovatelů (leden-únor). Viz též NA, f. 02/4, sv. 25, a. j. 36, b. 1. Příloha III. Informace o postupu členů strany v ústředním výboru Svazu československých spisovatelů v lednu 1968.

²⁰¹ NA, f. 02/4, sv. 25, a. j. 36, b. 1, Příloha IV. d. Komuniké o zasedání ÚV SČSS.

²⁰² NA, f. 02/4, sv. 25, a. j. 36, b. 1, Příloha II. Doporučení ideologického oddělení ÚV KSČ.

SÚV KSČ tak vydal usnesení k aktuální situaci v SČSS, kde vyhověl ideologickému oddělení a zadal vytvoření pracovní skupiny pro posouzení závěrů zářijového pléna. SÚV KSČ dále „vzal na vědomí“, že ÚKRK²⁰³ posoudí výsledky disciplinárního řízení se spisovateli P. Kohoutem, I. Klímou, A. J. Liehmem, L. Vaculíkem a návrh na zavedení disciplinárního řízení s M. Kunderou. Na vědomí byly vzaty i kádrové návrhy na pozice šéfredaktorů svazových periodik.²⁰⁴ Do čela LL se postavil Dušan Hamšík a J. Hájek byl odvolán z pozice šéfredaktora *Plamene*. To že kádrové návrhy nebyly explicitně „schváleny“, totiž nyní v praxi nekladlo překážku k jejich uplatnění.

K tomu došlo přesto, že nově zvolený předseda SČSS, těšící poměrně značné důvěře stranických orgánů²⁰⁵, vystoupil před pár dny (4. února) v rozhovoru pro ČT²⁰⁶, který musel nutně vzbudit rozpaky ve stranických orgánech. E. Goldstücker zde kromě jiného (jako například téma potlačení studentských protestů na strahovských kolejích a Mňáčkovy emigrace) nastolil před veřejností otázku nutnosti revize výsledků IV. sjezdu včetně revokace disciplinárních řízení těch spisovatelů, kteří byli na jejich základě vyloučeni z KSČ. Přestože se jednalo o témata, která se již mezi svazovými a stranickými orgány několik týdnů diskutovala, nastolení těchto otázek před veřejností vnímal stranický aparát jako jistý způsob nátlaku. Zpráva o stavu v SČSS pro jednání PÚV KSČ podotýká, že toto televizní vystoupení bylo přijato s rozpaky zejména mezi stranickým aktivem, který vyjadřoval nespokojenost nad tím, že Goldstücker představoval své osobní názory, ke kterým stranické orgány ještě nepřijaly veřejné stanovisko.²⁰⁷

Materiály schválené SÚV KSČ začátkem února se na jednání PÚV KSČ dostaly 19. 2., kde byla, i přes rozporuplné vystoupení nového předsedy Svazu v ČT, toho dne potvrzena

²⁰³ Ústřední kontrolní a revizní komise.

²⁰⁴ NA, f. 02/4, sv. 25, a. j. 36, b. 1, Usnesení 36. schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 8. února 1968 k bodu 1: K aktuálním otázkám ve Svazu čs. spisovatelů.

²⁰⁵ Což potvrzuje i to, že byl do této funkce schválen stranickými orgány per rollam ještě předtím, než jej na této pozici potvrdilo vedení SČSS. Viz NA, f. 02/1, sv. 62, a. j. 69, b. 6. Příloha III. Informace o situaci ve Svazu československých spisovatelů (leden-únor). To že byl Goldstücker do jisté míry vnímán jako „kůň“ stranických orgánů mu ovšem z počátku příliš neprospívalo u spisovatelů, zvláště u skupiny kolem bývalých LN, která do této funkce prosazovala J. Procházkou. Viz Goldstücker, Eduard: Vzpomínky 1945-1968.2005, s. 142.

²⁰⁶ Videozáznam dostupný z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1064346376-winter-goldstucker/> [citováno 22. dubna 2018]. Přepis rozhovoru taktéž NA, f. 02/1, sv. 62, a. j. 69, b. 6, Příloha IV. d.

²⁰⁷ NA, f. 02/1, sv. 62, a. j. 69, b. 6. Příloha III. Informace o situaci ve Svazu československých spisovatelů (leden-únor). Informace.

předchozí usnesení SÚV KSČ.²⁰⁸ Zřejmý obrat v přístupu k SČSS u Jiřího Hendrycha ukazuje v memoárech Zdeněk Mlynář.

„V polovině února jsem na chodbě sekretariátu ÚV KSČ potkal Hendrycha, který přímo zářil spokojeností. Hned také vysvětlil, proč: ‚Právě jsem se dohodl s Edou Goldstückerem – povolil jsem Literárky!‘ (...) Snažil jsem se Hendrycha přesvědčit, že takový krok před publikací Akčního programu KSČ bude znamenat, že tisk bude psát už daleko radikálněji a pak bude obtížné vnucovat mu meze a politický rámec Akčního programu. ‚K tomu nedojde‘ tvrdil Hendrych. ‚Všechno jsem s Goldstückerem projednal, oni nebudou psát proti nám!‘²⁰⁹ Asi za měsíc byl Hendrych zbaven svých funkcí, mimo jiné proto, že veřejná kritika v tisku proti němu byla tak silná, že by nadále dubčekovské vedení kompromitoval.“²¹⁰

9. a 15. února se v ideologické komisi konala *Diskuse k problémům kulturní politiky strany z hlediska posledních plenárních zasedání ÚV KSČ*, ke které byl přizván i nový předseda SČSS. Dokument, který představoval náměty pro tuto diskuzi, uváděl, že do XIII. neměly stranické orgány ucelenou koncepci socialistické kultury. Přestože, podle předloženého dokumentu, tuto koncepci rezoluce XIII. sjezdu představila, její zavádění do praxe selhávalo. Materiál tudíž poukazoval na to, že to byly právě necitlivé zásahy aparátu, které způsobily odcizení těch umělců, kteří mají jinak upřímný zájem o naplňování stranické linie. V této souvislosti je zmíněn jmenovitě postup aplikovaný vůči SČSS, který by měl být v souladu s lednovým plénem nyní přehodnocen. Kulturní sféra měla být od této chvíle zbavována atmosféry strachu a nejistoty, a proto měly být přehodnoceny i metody Hlavní publikační správy. Dokument mimo jiné deklaroval:

„V duchu prosincového a lednového pléna bude nutno přezkoumat kulturně politické přístupy, metody a formy práce orgánů i práce aparátu ÚV KSČ, Výboru i ministerstva pro kulturu a informace, dalších organizací a institucí působících v kultuře; dělba práce mezi stranickými a státními orgány; musí se prohloubit demokratická spoluúčast tvůrců a organizátorů kultury na kulturně politickém rozhodování a kulturně politické praxi, (...). Model ‚převodových pák‘ jako model uplatňování vedoucí úlohy strany příznačný pro etapu diktatury proletariátu dosud přežívá i v kultuře. Stranické orgány a aparát na sebe stále ještě přejímají

²⁰⁸ NA, f. 02/1, sv. 62, a. j. 69, b. 0. Usnesení 59. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 19. února 1968 k bodu 6: Informace o situaci ve Svazu československých spisovatelů (leden-únor).

²⁰⁹ Nicméně E. Goldstücker ve svých vlastních memoárech na tuto pasáž z *Mráz přichází z Kremlu* odkazuje a popírá, že by Hendrychovi přislíbil, že LL nebudou psát proti komunistické straně. Viz Goldstücker, Eduard: *Vzpomínky 1945-1968*. 2005, s. 147.

²¹⁰ Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*, 1990, s. 109-110.

rozhodování o věcech, jež přísluší státu či jiným institucím. Státní aparát bývá pokládán za vykonavatele směrnic, jež vznikaly na půdě strany (...). Po vytvoření výboru a ministerstva kultury a informací, kulturních odborů a komisí národních výborů (...) musí být nyní urychleně dokončena ‚delimitace‘ úkolů strany a státu v kultuře. Spolu s odpovědností musí státní orgány dostat také potřebnou samostatnost a pravomoc.“²¹¹

Ve vztahu k SČSS se tudíž ideologická komise vracela k původnímu plánu ze září roku 1967, kdy měly státní orgány přijmout část zodpovědnosti za činnost tvůrčích svazů. Zatímco v září se tak dělo s úmyslem problému Svazu na nějakou dobu „vzdálit“ od stranických orgánů, nyní tento postup souvisel s celkovou revizí přístupu strany ke kulturní sféře, včetně přehodnocení samotného modelu „převodových pák“.²¹² Potvrzení přehodnocení dosavadního modelu měl reflektovat i připravovaný *Akční program*. Podle textů Z. Mlynáře *Akční program* vytvářel prostor pro zásadní změnu ve fungování právě těch organizací, které byly do té doby systémem chápány jako jeho „převodové páky“ (odborné, zájmové organizace, tvůrčí svazy atd.).²¹³

„*Dosavadní praxi komunistické strany*“ podrobil kritice i samotný SČSS zhruba o měsíc později (25. března), kdy byl na jednání PÚV KSČ předložen otevřený dopis SČSS a FITES²¹⁴. Dopis poukazyval na aktuální špatný vztah mezi dělnictvem a tvůrčí inteligencí²¹⁵, jehož příčinu hledají autoři dopisu v pozůstatcích „*stalinského myšlení*“ ve straně, které se vyznačuje nedůvěrou vůči práci tvůrčí inteligence a vnáší tuto nedůvěru mezi ní a dělníky. V závěru dopisu jeho autoři deklarují, že oni sami velmi oceňují a podporují výsledky prosincového a lednového pléna, a proto vyzývají stranu, aby změnila dosavadní politickou i a kulturně-politickou praxi.²¹⁶

Téhož dne PÚV KSČ doporučilo dalšímu plénu ÚV zrušit veškerá usnesení o převodu LN pod ministerstvo kultury a informací s odůvodněním, že se jím „(...) strana i MKI před

²¹¹ NA, f. 10/5, sv. 9, a. j. 33, b. 1. Příloha III. Náměty k diskusi.

²¹² Je však nutné poznamenat, že v samotné diskuzi nad těmito materiály docházelo spíše ke kritice dosavadní práce ideologické komise a tato radikální změna koncepce do budoucna byla spíše přehlížena.

²¹³ Mlynář, Zdeněk: Problémy politického systému: texty o roce 1968, normalizaci a současné reformě v SSSR. 1987, s. 30-33.

²¹⁴ Svaz československých filmových a televizních umělců.

²¹⁵ Impulsem pro sepsání dopisu byla schůze s představiteli Svazu a FITES se zaměstnanci ČKD ve Vysočanech. Ta byla iniciována E. Goldstückerem poté, co bylo jeho vystoupení v ČT zaměstnanci ČKD kritizováno. Samotná schůze byla výjimečná tím, že šlo o schůzku tvůrčí inteligence a dělníků, která se nekonala z popudu stranických orgánů. Viz Goldstücker, Eduard: Vzpomínky 1945-1968.2005, s. 145-146.

²¹⁶ NA, f. 02/1, sv. 65, a. j. 74. b. 1. 64 schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 25. března 1968: Otevřený dopis Svazu československých spisovatelů a Svazu československých filmových a televizních umělců předsednictvu ÚV KSČ.

kulturní veřejností do značné míry diskreditovaly. Jednání a závěry lednového pléna ÚV KSČ a dalším vývojem událostí je toto usnesení překonáno (...).²¹⁷

Následující den byl předložen *Návrh politického hodnocení a na revokaci některých stranických závěrů ke IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů*, který měl předložit PÚV na nadcházejícím plenárním zasedání ÚV KSČ. Tento návrh hodnotil postup stranických orgánů, apelujících na eliminaci politických projevů spisovatelů v rámci sjezdu jako „(...) *přístup politicky nesprávný, úzkoprsý, který se obával každého kritického hlasu a nedovedl rozeznat, že většině spisovatelů komunistů i nečlenů strany leží na srdci osud našich národů i deformace našeho socialistického společenství.*“²¹⁸ Proto je podle tohoto návrhu přirozené, že se do popředí na sjezdu dostávaly otázky svobody projevu, podoba tiskového zákona atd. na úkor literatury, a autoři takových projevů by tak neměli být obviňováni z útoků na socialismus a princip vedoucí úlohy strany. Stranické orgány deklarují, že tímto dokumentem provádí nejen sebekritiku, ale i kritiku funkcionářů odpovědných za kulturní politický úsek. Přestože se PÚV usneslo, že tento konkrétní dokument na plénu představen nebude, návrhy na revizi sjezdu měly být zapracovány do plenárního projevu A. Dubčeka. Dále zde měl vystoupit zástupce ÚKRRK, a navrhnout zrušení stranických trestů.²¹⁹

V tuto chvíli je třeba říct, že pozice Svazu jako celku, zůstává ve vztahu ke stranickým orgánům v zásadě konzistentní. Výsledky zářijového pléna nebyly ve svazových orgánech přijaty a již od té doby vyvíjely tyto orgány úsilí o jejich revizi, zejména v případě LN. Je ovšem nutné připustit, že odstranění A. Novotného z nejvyššího stranického postu v některých spisovatelích vyvolalo větší naději na změnu kulturně politické praxe a postoje stranického aparátu vůči SČSS.²²⁰ Z toho důvodu se lze domnívat, že od ledna svazové orgány začínají své požadavky formulovat s větší naléhavostí. Dokládá to i vyznění březnového otevřeného dopisu, který otevřeně vyzývá ke změně dosavadní kulturně-politické praxe, a který by tak mohl být chápán jako apel na „proreformní“ síly uvnitř aparátu.

²¹⁷ NA, f. 02/1, sv. 65, a. j. 74, b. 2. Usnesení 64. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 25. března 1968 k bodu 2: Návrh na zrušení usnesení předsednictva ÚV KSČ z 19. 9. 1967 a ÚV KSČ z 27. 9. 1967 o převodu Literárních novin do působnosti MKI.

²¹⁸ NA, f. 02/1, sv. 66, a. j. 75, b. 7. Příloha III. Návrh politického hodnocení a na revokaci některých stranických závěrů ke IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů.

²¹⁹ NA, f. 02/1, sv. 66, a. j. 75, b. 7. Usnesení 65. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 26. března 1968 k bodu 7: Návrh politického hodnocení a na revokaci některých stranických závěrů ke IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů.

²²⁰ E. Goldstücker ve svých pamětech popisuje, jaký „výborný“ dojem na něj Dubček udělal při osobním setkání, protože se jevil jako upřímný člověk a nepodobal se dosavadním „vůdcům stalinského zabarvení“. Viz Goldstücker, Eduard: Vzpomínky 1945-1968.2005, s.141-142.

Přestože se v prvních měsících roku 1968 uvnitř stranických orgánů příliš nezměnilo, vztah k SČSS se ve srovnání s druhou polovinou roku 1967 proměnil zásadním způsobem. Již v lednu bylo Svazu přislíbeno vycházení nového týdeníku, což byl ovšem postup, v zásadě se shodující s prosincovým usnesením, které přislíbilo SČSS vydávat nový týdeník poté, co se vnitřní situace ve Svazu konsoliduje. K této konsolidaci měl přispět i nový předseda Svazu. Právě na tento post se stranickému aparátu podařilo prosadit E. Goldstückera, a ačkoliv jeho následné televizní vystoupení vyvolalo ve stranických orgánech značné rozpaky, byly v únoru a březnu vyslyšeny téměř všechny návrhy SČSS, kterému byla navrácena platforma v podobě LL, počítalo se s revizí výsledků disciplinárních řízení a v březnu byl nakonec přehodnocen průběh celého IV. sjezdu. Zdá se ovšem, že přístup k SČSS nebyl přehodnocen na základě pozitivní změny přístupu svazových orgánů vůči orgánům stranickým. Přestože Svaz vyjadřoval podporu vývoji ve stranickém aparátu po lednovém plénu, nedodržování kádrového pořádku, kontroverzní vystoupení předsedy Svazu pro ČT, otevřený dopis, vyzývající PÚV KSČ k přehodnocení kulturně-politické praxe se příliš nejeví jako kroky, které by umožňovaly návrat tvůrčího svazu do role „převodové páky“. Příčinu by tak bylo možné hledat spíše v přehodnocení modelu „převodových pák“ (nejen) v kultuře, ke kterému dochází v kontextu širší revize logiky fungování stávajícího politického systému, která měla být oficiálně představena v připravovaném *Akčním programu*.

Přirozeně vyvstává otázka, odkud přišel impuls pro aparát A. Novotného v čele s A. Dubčekem, aby umožnil akceleraci reformního procesu; zda se v této fázi jednalo o impuls „shora“, nebo o jakýsi „nátlak zdola“. Není mým cílem na tuto dlouho diskutovanou otázku ultimativně odpovědět, nicméně bych na tomto místě ráda nabídla jisté argumenty, které mohou svědčit ve prospěch obou perspektiv. Protože do tohoto procesu spadala i revize stávající koncepce kultury, pojímaná jako „systém převodových pák“, a tudíž i revize dosavadního přístupu k SČSS, omezím se v následujících odstavcích, s ohledem na téma práce, pouze na roli SČSS v tomto procesu.

Stranické orgány už v lednu a únoru mohly jistý „nátlak“ směrem od spisovatelů pociťovat. Ať už v podobě veřejného nastolení otázky revize IV. sjezdu z úst předsedy SČSS, nebo v podobě obsazování pozic šéfredaktorů svazových periodik, představených v tisku bez toho, aniž by byly podrobeny kádrovému dohledu. Ostatně na tyto postupy upozorňuje, čímž do jisté míry určitý nátlak připouští, citovaná zpráva ideologické oddělení.

Na druhé straně, nedodržování kádrového pořádku nebylo ve Svazu ničím novým, vzpomeneme-li si na odchod J. Šotoly z vedení Svazu, nebo problematické obsazování postu

šéfredaktora LN a *Tváře*. K prvním náznakům přehodnocení dosavadního postupu stranických orgánů zároveň dochází v situaci, kdy SČSS nedisponuje širokou společenskou platformou, jakou představovaly do té doby LN. Do působnosti SČSS samozřejmě spadala i další periodika, nicméně post šéfredaktora jednoho z nejvýznamnějších zastával ještě začátkem ledna J. Hájek. Přestože už v této době Svaz jako celek vyjadřoval podporu reformním snahám uvnitř stranického aparátu, vyvstává otázka, zda byla jeho platforma v tuto chvíli dostatečně široká, aby její systematický „tlak zdola“, který se bude projevat v následujících měsících, byl už v této fázi schopen přispět k celkové revizi dosavadního přístupu ke kulturní sféře, jejím svazům a systému „převodových pák“.

7.2.2 Druhá fáze (duben-srpen)

Obrat v postoji ke kulturní sféře by se dal jistě částečně vysvětlit i kariérami ambicemi některých členů aparátu, kteří byli explicitně spojováni s postavou A. Novotného, avšak hlasitějším přihlášením k reformní politice viděli způsob, jak se po jeho odchodu udržet na svých postech. Nový směr stranické politiky se tak stal východiskem jak pro skutečné „reformátory“, tak pro ty, kteří se na svých postech snažili zůstat, případně se do nich dostat.²²¹ První měsíce roku 1968 až do vydání *Akčního programu* tak popisuje Z. Mlynář jako období určitého „provizoria“. Toto období totiž vyhovovalo i dvěma nejsilnějším „proudům“, které se v těchto orgánech profilyovaly. Ten první byl tvořen právě zástupci Novotného éry (ať už „stalinisty“ nebo kariéristy), pro které by kádrová výměna znamenala konec jejich kariéry. Přechodného období zároveň využívali i „stoupenci radikálních demokratických změn“, kteří se domnívali, že čím nestabilnější a slabší bude mocenská struktura, tím snadněji se prosadí demokratické reformy. Z toho důvodu však v těchto měsících strana neformuluje před veřejností jasnou vizi budoucí politiky a vyčkává s vyhlášením *Akčního programu*, jehož de facto definitivní podoba byla k dispozici již koncem února, nicméně oficiálně byl představen až začátkem dubna.²²²

V den kdy byl zásadním způsobem přehodnocen postoj ke IV. sjezdu SČSS, byla taktéž odstartována kádrová obměna. 26. března požádaly nejvýraznější figury dosavadního aparátu o uvolnění ze svých funkcí (A. Novotný, J. Hendrych z PÚV a SÚV KSČ a Vladimír Koucký v SÚV). Ještě toho dne byli za členy PÚV KSČ schváleni např. V. Biřák, J. Smrkovský. F.

²²¹ Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. 1990, s. 110. J. Mervart dále poukazuje na oportunistismus J. Hendrycha, který měl být ještě na prosincovém plénu jedním z nejhlasitějších kritiků situace ve Svazu. Viz Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 261.

²²² Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. 1990, s. 110-115.

Kriegel, L. Štrougal a za členy SÚV KSČ Č. Císař²²³, D. Kolder, J. Lénart, O. Švesta ad.²²⁴ Samotnou personální obměnu na přelomu března a dubna popisuje Zdeněk Mlynář jako kombinaci kuloárních sporů a nátlaku veřejnosti i uvnitř KSČ na aktivnější reformní politiku. Do stranických nejvyšších orgánů se tak dostali jednak „upřímní reformátoři“, tak i osobní přátelé A. Dubčeka (k nimž patřil mimo jiné právě V. Biřák, který po Dubčekovi převzal i funkci prvního tajemníka KSS). Vytvořila se tak názorově velmi nesourodá skupina, která často věnovala více pozornosti svým vnitřním sporům, namísto toho, aby sledovala vývoj společenské situace.²²⁵

K „rozmrazení“ vztahů mezi stranickým aparátem a SČSS však ještě před touto personální obměnou v nejvyšších orgánech KSČ přispělo především povolení vydávat nový svazový týdeník *Literárních listů*, které měl plynule navazovat na tradici LN, i co se personálního složení redakce týče. Přibližně od dubna však mizí témata týkající se Svazu z jednání stranických orgánů. Nelze tak s jistotou říct, jakým způsobem byla stranickým aparátem vnímána aktivita svazových orgánů a jejich „staronového“ týdeníku LL. Pokud ovšem nový stranický aparát nebyl spokojen s charakterem svazového periodika, nepodnikl v těchto měsících kroky k tomu, aby situaci nějakým způsobem změnil. Rozdíl oproti éře aparátu A. Novotného tedy můžeme pozorovat v tom, že zatímco v letech 1963-67, se aparát situaci v SČSS aktivně zabýval, poté co byla tato organizace na přelomu března a dubna oficiálně zbavena své úlohy „převodové páky“, zůstává do značné míry mimo pozornost nejvyšších stranických a ideologických orgánů. Zdá se, jako by již tyto orgány nechávaly debatám na stránkách časopisu a de facto svévolnému nastolování nových témat víceméně volný průběh. Konečné oficiální zrušení cenzurního dohledu z června tak bylo již ex post potvrzením stavu, který na stránkách tisku (jak svazového, tak stranického) panoval několik měsíců.

Přesto však od 7. května začalo fungovat oddělení kultury ÚV KSČ, které se tou dobou „vydělilo“ z ideologického oddělení. V jeho čele stál Karel Kostroun, který v únoru nahradil J. Hájka na postu šéfredaktora *Plamene*, a disponoval tak značným množstvím kontaktů v kulturní sféře. Následně se mu podařilo zřídit orgán s názvem „stranický kulturní aktiv“, který byl tvořen jak zástupci tvůrčích svazů, tak dalších významných uměleckých osobností. Jeho úlohou bylo

²²³ Návrat Čestmíra Císaře do aparátu ÚV KSČ v pozici tajemníka ÚV KSČ s pravomocemi pro oblast ideologie a kultury byl v kulturní sféře vnímán jako jeden z příznivých signálů. Pro období jeho působení na pozici vedoucího ideologické komise na jaře v létě roku 1963 se totiž živilo označení „milostivé léto“. Viz Mervart, Jan: *Kultura v karanténě: Umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. 2015, s. 18.

²²⁴ NA, f. 02/1, sv. 66, a. j. 75, b. 0. Usnesení 65. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 26. března 1968. k bodu 15: Kádrové návrhy v souvislosti s hodnocením práce předsednictva, sekretariátu ÚV KSČ a vlády.

²²⁵ Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. 1990, s. 124.

podílet se na přípravách XIV. sjezdu KSČ a napomáhat uvádění kulturní politiky do praxe. Přestože se jednalo o orgán ÚV, charakter jeho práce se příliš nepodobal dosavadním metodám ideologických orgánů (ideologického oddělení nebo ideologické komise), které se pokoušely vývoj v kulturní sféře řídit „shora“. Zhruba o měsíc později navíc ministerstvo kultury rozpracovalo pasáž o kultuře z programového prohlášení vlády z 24. dubna. Podle něj měly tvůrčí svazy disponovat větší mírou autonomie, přičemž jejich komunikace s ministerstvem měla fungovat na principu „*partnerské spolupráce*“. Úloha nejvyšších stranických orgánů a ideologické komise tak byla v této fázi v kulturní sféře omezena na úkor součinnosti ministerstva kultury, kulturního oddělení a samotných tvůrčích svazů.²²⁶

Přestože postoj stranického aparátu vůči aktivitám SČSS v tomto období lze sledovat s obtížemi, na charakteru LL je možné alespoň sledovat postoj SČSS vůči aktuální politické linii. Jan Mervart hodnotí charakter LL v tomto období slovy: „*Ačkoliv se úvahy politicky přikláněly k Dubčekovu vedení, přece jen si vůči němu, podobně jako celý SČSS, zachovávaly jistou nezávislost a neskrývaly svoji kritičnost.*“²²⁷ Toto tvrzení podkládá mimo jiné i citací šéfredaktora Dušana Hamšíka ze schůze české části ÚV SČSS z 28. května.

„*Literárky se angažovaly proti kabinetní politice, prokletí českého veřejného života, a zachovaly si nezávislost vůči politické reprezentaci i mocenským formacím. Jakkoliv je zřejmé, komu fandily a koho podporovaly, uchovaly si možnost vyslovit se kriticky, oponentně, alternativně.*“²²⁸

V tuto chvíli by bylo na místě připomenout, že pakliže autoři tohoto časopisu vyjadřovali podporu „dubčekovskému vedení“, nemusí to nutně znamenat, že by od ledna 1968 vnitřní diferenciací, která znesnadňovala v minulých letech chod SČSS, ve svazových orgánech úplně pominula. Spisovatelé, kteří se do té doby vymezovali vůči „reformnější“ části Svazu, stále zůstávali součástí nejvyšších orgánů, nicméně někteří byli „odsunuti“ z vlivných pozic (např. J. Hájek z pozice šéfredaktora svazového periodika *Plamen*).²²⁹ Navíc pozice slovenských spisovatelů v rámci Svazu, o které ještě padne zmínka, byla opět poměrně specifická. Dle mého názoru by bylo možné si přiklonit k „dubčekovskému vedení“ na stránkách

²²⁶ Mervart, Jan: *Kultura v karanténě: Umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. 2015, s.19-23.

²²⁷ Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 295.

²²⁸ Cit. podle Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*, s. 295.

²²⁹ Což byla ovšem událost, kterou odsuzovalo ve své únorové zprávě pro SÚV KSČ jak ideologické oddělení, tak vzbudila obavy některých členů ideologické komise. J. Macek poukazoval v diskuzi na to, že jde o nebezpečnou „albánskou metodu“ a „krevní mstu“, která do budoucna představuje nebezpečný precedens. Viz NA, f. 10/5, sv. 9, a. j. 33, b. 1.

LL vysvětlit tak, že ono „reformní křídlo“ v SČSS se stalo aktivnějším, ve snaze podpořit „novou garnituru“ uvnitř KSČ. Tato podpora „nové garnitury“ a „reformních sil“ však musela nutně pro některé členy Dubčekova aparátu přerůst ve formu nátlaku vydáním manifestu Ludvíka Vaculíka *Dva tisíce slov*.

Dění okolo Vaculíkova manifestu²³⁰ představím opět s pomocí memoárů Zdeňka Mlynáře. Kromě toho že byl Z. Mlynář společně s Č. Císařem autorem usnesení, které v noci z 27. na 28. června PÚV KSČ (a SÚV) v této věci přijalo, popisuje zároveň i jeho „nereprezentativnost“ s ohledem na názorové rozštěpení uvnitř aparátu.

Ještě téhož dne, kdy manifest, k němuž připojily podpisy jak známé osobnosti veřejného života, tak někteří členové ÚV KSČ, vyšel v několika novinách (včetně LL), zasedalo PÚV, aby k jeho obsahu vydalo oficiální stanovisko. Mlynář podotýká, že obsah manifestu, až na výjimky v podobě poměrně inovativních způsobů demokratizace systému, nebyl ničím zvláštním, a nevymykal se tak dosavadním článkům v tisku, televizním a rozhlasovým vystoupením. Co však bylo nové, byl jeho manifestační charakter. Dle Mlynáře proto problém textu spočíval v tom, že mohl tvořit jakousi neoficiální protiváhu *Akčnímu programu* a jako takový být překážkou pro stranické reformní úsilí prováděné „shora“, zvláště proto, že v tuto chvíli umělci často ve veřejném prostoru disponovali vlivnějšími prostředky než samotné stranické orgány. Taková situace pak mohla potenciálně zesílit nátlak ze strany Kremlu.²³¹

Přestože diskuze toho dne na téma obsahu Vaculíkova manifestu byla jak velmi dlouhá, tak velmi nesourodá, její závěrečné usnesení manifest *Dva tisíce slov* v zásadě odsoudilo.

*„Podpora prohlášení Dva tisíce slov se obrací proti nové politice strany, proti jejímu současnému vedení v čele se soudruhem Dubčekem. To si musí uvědomit především všichni komunisté, kteří by podporovali politickou platformu tohoto prohlášení.“*²³²

E. Goldstücker z pozice předsedy SČSS, (doprovázen dalšími předsedy tvůrčích svazů) intervenoval ještě před zasedáním PÚV a SÚV KSČ ve prospěch autorů manifestu ve snaze

²³⁰ Impuls pro sepsání manifestu přišel od části vědců z Československé akademie věd a L. Vaculík na základě jejich návrhů vypracoval příslušný text. Jeho konečná podoba byla jeho iniciátory před konečným vydáním konzultována. Viz Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 310. To že text nebyl pouze prací L. Vaculíka, nýbrž prací kolektivní si uvědomovali i členové stranického aparátu, když poukazovali na to, že nikdo ani neví, kdo je autorem/autory manifestu. Viz Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. 1990, s. 161.

²³¹ Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. 1990, s. 155-159.

²³² Cit. podle Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 311.

objasnit jejich úmysly. Pravděpodobně zásluhou tohoto zásahu se do usnesení dostala i pasáž o tom, že není důvod pochybovat o dobrých úmyslech autorů manifestu.²³³ Sám E. Goldstücker však s vydáním manifestu nesouhlasil a (společně s pokusem o obnovení sociální demokracie) považoval jej za „(...) omyly, které chtěly přeskočit jedno vývojové stádium a ohromně posloužily jako argumenty lidem, kteří od začátku chtěli Pražské jaro zadusit a potlačit.“²³⁴

Přestože stranický aparát přijal ve věci manifestu *Dva tisíce slov* jednotné usnesení, Mlynář poukazuje na to, že toto usnesení neodráželo skutečné stanovisko stranických orgánů zejména proto, že žádné jednotné stanovisko z důvodu názorového rozštěpení jejich členů neexistovalo. Ačkoliv se tito jednotlivci (a jednotlivé skupiny) nepokoušeli zásadním způsobem prosadit své názory do konečné verze usnesení, pokračovali v jejich šíření po svém.

*„Tak Alois Indra vydává pro krajské výbory strany i interní pokyn, v němž hodnotí situaci skoro jako přípravu kontrarevolučního povstání a nařizuje jakási pohotovostní opatření. Na různých schůzích a aktivech mluví lidé jako Bilák, Kolder, Švestka, Jakeš a jiní rovněž po svém, zhruba tak, jak mluvili už před usnesením. A na druhé straně Kriegel a Smrkovský vystupují veřejně s důrazem na smír a spíše v tom smyslu, že se nic vážného nestalo a hlavní jsou dobré úmysly všech. Stejně vyznívá i schůzka se signatáři Dvou tisíc slov, které se účastní Dubček, Černík, Smrkovský, Slavík a snad ještě i někteří jiní.“*²³⁵

Druhá fáze Pražského jara ve vývoji vztahů mezi SČSS a KSČ se tak vyznačuje především snahou stranických orgánů držet se politiky revidující model „převodových pák“. Poté, co byla situace ve Svazu v očích stranického aparátu do jisté míry konsolidovaná (stabilní vedení, nový předseda, obnovená platforma v podobě LL), vytrácí se od konce března otázka SČSS a jeho periodik z programu jednání stranických a ideologických orgánů. Svaz v této době pokračoval s obnovenou platformou LL v podpoře „radikální demokratizace“, přičemž stranické orgány se v tuto chvíli jeho počínání nepokoušely zásadním způsobem korigovat. Průlomem je v tomto smyslu vydání manifestu *Dva tisíce slov*, ke kterému již stranické orgány považovaly za nutné vydat oficiální prohlášení. Přestože vydané prohlášení znění manifestu odsoudilo, neodráželo již názorové rozštěpení uvnitř stranického aparátu (na samotný manifest i na reformní politiku), které se touto událostí ještě jasněji vykrystalizovalo.

²³³ Mervart, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let*. 2010, s. 311.

²³⁴ Goldstücker, Eduard: *Vzpomínky 1945-1968*. 2005, s. 155.

²³⁵ Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. 1990, s. 163.

8 Význam srpnových událostí pro „normalizaci“ v kultuře

Invaze vojsk Varšavské smlouvy z noci 20. na 21. srpna představuje další ze zlomových momentů ve vztahu stranického aparátu KSČ ke kulturní sféře. Novým prvkem však je, že od této chvíle byl stranický aparát ve svém přístupu ovlivněn a vázán tzv. moskevským protokolem, který apeloval na to, aby KSČ obnovilo svoji „vedoucí úlohu“. Vztah stranického aparátu ke kulturní sféře včetně SČSS, tak od srpna 1968 nebyl pouhým dialogem, ale byl do značné míry determinován vůlí Kremlu.

8.1 Reakce SČSS na srpnové události

Než přejdu k reakcím spisovatelů na invazi vojsk Varšavské smlouvy, ráda bych ještě nastínila pozici slovenských spisovatelů v období Pražského jara. Jejich předsrpnové aktivity totiž do určité míry ovlivnily pozici celého SČSS v nadcházejícím „normalizačním“ režimu.

I v roce 1968 zatěžovaly slovenskou část Svazu opět interní problémy, které byly odlišné od problémů české části Svazu. Konkrétně šlo o případ Mňačkovy emigrace, která slovenské spisovatele nadále názorově štěpila, zatímco čeští spisovatelé se ve svém postupu víceméně sjednotili a rozhodli se pro přímlovu prostřednictvím předsedy Svazu E. Goldstückera na ministerstvu vnitra. Postoj slovenských spisovatelů k Mňačkovi, který byl po IV. sjezdu jednoznačně negativní, byl nakonec sice přehodnocen tím, že se oficiálně přidali k této přímlově, nicméně celá záležitost nadále působila pnutí v této části Svazu.²³⁶ Další pnutí se objevilo v souvislosti se slovenskými periodiky. Přestože se *Kultúrny život* od roku 1968 stavěl jasně za „demokratizační proces“, došlo na jaře k rozporům uvnitř redakce a část jejích členů, která se vyslovovala proti jeho demokratizačnímu směřování, se přidala k redakci *Nového slova*. Tento časopis byl obnoven pod záštitou ÚV KSS a v jeho čele stál G. Husák. K jeho redakční radě se nakonec připojili i L. Novomeský nebo M. Válek. *Nové slovo* se vyznačovalo především kritikou demokratizační rétoriky jak LL, tak KŽ a jeho koncepce byla spíše zúžena na národnostní a federalizační tematiku. Pro úmyslné opomíjení slovenské otázky byl na jeho stránkách L. Novomeským odsouzen i Vaculíkův manifest. Přestože *Nové slovo* nemělo společensky takový vliv jako KŽ nebo LL, vývoj po srpnu 1968 dopomohl tomu, že se dokázal uplatnit právě ve fázích rané normalizace.²³⁷

²³⁶ Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. 2010, s. 326-327.

²³⁷ Tamtéž, s. 336-341.

Ať už se názory uvnitř SČSS (resp. spíše jeho české části) na samotný reformní demokratizační proces mohly jakkoliv lišit, bezprostředně po invazi vojsk Varšavské smlouvy dávali spisovatelé najevo svůj odpor k okupačním armádám skrze mimořádná vydání novin i časopisů. Například i J. Drda, který jinak nebyl považován za příslušníka reformně laděných spisovatelů, vydal v *Rudém právu* 27. srpna příspěvek s titulem „Nezkřivte jim ani vlas, nedejte jim ani kapku vody“. Pod hlavičkou Koordinačního výboru tvůrčích svazů bylo 31. srpna vydáno „Prohlášení vědců, novinářů a umělců“ na protest proti okupaci. Mezi spisovateli SČSS pak koloval interní bulletin, který měl za úkol v těchto dnech informovat členy o prohlášeních a usneseních svazových orgánů.²³⁸

Jasně protiokupační rétoriku představily v těchto dnech i *Literární listy*, které se za pomoci letákové kampaně v srpnu pokoušely mobilizovat obyvatelstvo. Tento nejvýznamnější týdeník SČSS poté fungoval od listopadu pod názvem *Listy*, přičemž místo šéfredaktora opět obsadil M. Jungmann. Přestože byla již od září obnovena cenzura v podobě ustanovení Úřadu pro tisk a informace, toto periodikum pokračovalo v publikování článků domáhajících se prosazování reformního úsilí. Z toho důvodu však bylo v polovině května jejich vycházení zakázáno, čímž s konečnou platností zanikl nejpopulárnější a nejlivnější týdeník SČSS.²³⁹

Podobný osud postihl i další svazová periodika. Kromě *Listů* přestal v květnu vycházet i časopis *Plamen* a obnovená *Tvář*²⁴⁰. Administrativním zásahem zanikl taktéž KŽ již na konci srpna 1968.

8.2 „Normalizace“ kulturní sféry

Podepsáním moskevského protokolu se unesení členové stranických a vládních orgánů zavázali k celkové „normalizaci“ situace, což mimo jiné znamenalo i obnovení i „vedoucí úlohy“ strany ve sdělovacích prostředcích a kultuře.

„Představitelé KSČ vyjádřili nutnost rychlého provedení řady opatření směřujících k upevnění vlády pracujících a pozic socialismu. V souvislosti s tím byl zvláště zdůrazněn význam takových přednostních opatření, jako je ovládnutí sdělovacích prostředků s tím, aby plně

²³⁸ Bláhová, Kateřina: Svaz českých (a československých) spisovatelů v letech 1968-1970. In: Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.-22. května. 2009, s. 60

²³⁹ Mervart, Jan: Fenomén Literárních novin. In Červinka, František: Inspirace Pražské jaro 1968 - sborník statí. 2014, s. 187

²⁴⁰ *Tvář* se podařilo ještě rozhodnutím ÚV SČSS obnovit na podzim roku 1968. Šéfredaktorem se stal opět J. Nedvěd a redakce byla tvořena některými svými bývalými členy včetně E. Mandlera a Václava Havla. Viz Ztráty a nálezy: 50. a 60. léta v české literatuře: výstava říjen 1998-únor 1999. 1998, s. 136.

*sloužily věci socialismu. Přerušit v tisku, rozhlasu a televizi antisocialistická vystoupení, přerušit činnost různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích. (...) V zájmu plnění těchto úkolů v nejbližších dnech budou učiněna příslušná efektivní opatření. Stranické a státní orgány upraví situaci v tisku, rozhlasu a televizi pomocí nových zákonů a opatření.“*²⁴¹

Jedním z prvních opatření proto bylo již výše zmíněné ustanovení Úřadu pro tisk a informace, po kterém 12. září následovalo zřízení Vládního výboru pro tisk a informace, jinými slovy nových cenzurních orgánů.²⁴² Znovuzavedení cenzury a další opatření byla však společnosti představována jako „dočasná mimořádná opatření“. Dubčekův aparát se v této „první fázi normalizace“ pokoušel interpretovat posrpnovou politiku jako pokračování v reformní politice bez „extrémů“ ve snaze „zabránit nejhoršímu“. Právě tato politika však vedla k tomu, že ve snaze dostát v očích Kremlu moskevským závazkům, byly cíleně oslabovány ony „radikálně reformní“ tendence, které neodpovídaly nynějším sovětským představám o vývoji v Československu. Tím bylo narušeno i relativního souznění reformních tlaků „zdola“ (ze společnosti) a „shora“ (ze stranických orgánů). Jakmile se dosavadnímu stranickému aparátu, ve jménu reformu bez „extrémů“ podařilo oslabit reformní úsilí „zdola“ bylo pro Kreml žádoucí výměnou zamezit reformnímu úsilí „shora“. Tím se otevřel prostor pro kádrovou obměnu stranických orgánů, která začíná na jaře 1969 výměnou prvního tajemníka a otevírá dveře „druhé fázi normalizace“.²⁴³

Podobně jako v první polovině roku 1968 se se vzorem pro provádění politiky stal XIII. sjezd KSČ. Určité aspekty z *Akčního programu* nicméně přetrvaly v systému i ve druhé polovině roku 1968. Šlo zejména o dělení pravomocí mezi stranické a státní orgány, kdy státní orgány měly začít vykonávat jakousi partnerskou roli ve vztahu ke stranickému aparátu a jejich spolupráce spočívala ve vytyčení společného cíle rozvíjení socialistického modelu. K tomuto cíli se však po srpnové invazi přidal i cíl „normalizování“ stávajících poměrů. Pro kulturní sféru to znamenalo, že ministerstvo kultury pokračovalo v přebírání pravomocí na úkor stranického aparátu, a přestože k rozhodnutím docházelo v konsolidaci s tímto aparátem, jejich provádění

²⁴¹ Tzv. Moskevský protokol, dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-o-jednani-delegace-sssr-a-cssr-tzv-moskevsky-protokol-23-26-8-1968/> [citováno 1. května 2018].

²⁴² Bláhová, Kateřina: Svaz českých (a československých) spisovatelů v letech 1968-1970. In: Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademií za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.-22. května. 2009, s. 60.

²⁴³ Mlýnář, Zdeněk: Problémy politického systému: texty o roce 1968, normalizaci a současné reformě v SSSR. 1987, s. 41-42.

mělo v kompetenci ministerstvo.²⁴⁴ Nedostatek angažovanosti stranického aparátu v oblasti kultury pak lze pozorovat i na absenci kulturních otázek v rámci jednání PÚV a SÚV KSČ, přičemž ideologická komise byla roku 1968 zrušena.

Snaha o navázání na reformní proces byla do konce roku patrná i ve státních orgánech a kulturním oddělení ÚV, které se na jeho podpoře podílely v první polovině roku 1968, a které se tak v této „první fázi normalizace“ nejprve pokoušeli taktéž nalézt jakýsi „modus vivendi“ s kulturní sférou. Toto úsilí lze nejmýzněji pozorovat patrně na aktivitách kulturního oddělení, které však bylo v únoru sloučeno s oddělením školství (z rozhodnutí PÚV KSČ) a v květnu z něj byl odvolán i jeho dosavadní vedoucí K. Kostroun. Po nástupu Gustava Husáka na pozici prvního tajemníka KSČ v dubnu 1969 tak měla kulturní politika ve své „druhé fázi normalizace“ začít nabývat podoby „antiteze“ anarchie z roku 1968 a celých 60. let.²⁴⁵

Obnovení vedoucí úlohy strany v kultuře tak mělo znamenat i návrat k modelu „převodových pák“, který byl v minulých měsících postupně opouštěn. Současná kulturní scéna včetně SČSS a jeho periodik ovšem tuto roli už několik měsíců neplnily. Z toho důvodu měl být v tuto chvíli spíše snižován jejich společenský vliv, aby v nadcházejících měsících nestály v cestě „normalizačnímu“ úsilí. „Normalizaci“ v kulturní sféře však měly provádět státní orgány, jejichž spoluzodpovědnost za dění v kulturní sféře byla v minulých měsících chápána jako prvek demokratizace.

Pokud jde o samotný SČSS, paradoxem se zdá být, že jde o stejný způsob, který měl být uplatněn již po IV. sjezdu, kdy se měly stranické orgány „vzdálit“ od dění v SČSS ve prospěch státních orgánů, které měly přijmout část odpovědnosti za dění v tvůrčích svazech. K tomu nakonec po roce 1968 skutečně docházelo. Avšak zatímco po roce 1968 vycházel tento přístup z přehodnocení role „převodové páky“, po IV. sjezdu tyto kroky směřovaly k tomu, aby se dočasně vliv této „nefungující převodové páky“ ve spisovatelské obci i široké veřejnosti oslabil. Aparát A. Dubčeka se tak ve snaze o „normalizaci“ v kulturní sféře začal postupně uchylovat k podobným krokům a s podobnou motivací, jako aparát A. Novotného. Pro následný vývoj SČSS to nicméně znamená, že byl určován výhradně státními orgány, kterým připadla i úloha snížit společenský vliv spisovatelské organizace v nadcházejícím období. V roce 1969 k tomu dopomohla i federalizace, která se měla projevit i na úrovni tvůrčích svazů.

²⁴⁴ Mervart, Jan: *Kultura v karanténě: Umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. 2015, s. 45-46.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 24-40.

8.3 Zánik SČSS

Podle stanov SČSS se sjezd měl scházet jednou za tři roky. Přestože se IV. sjezd konal v létě roku 1967, již o necelý rok později se začaly ozývat hlasy volající po svolání dalšího sjezdu. Jako předpokládaný termín V. sjezdu SČSS byl určen listopad 1968 a měl na něj být přizván i jeden člen z Klubu nezávislých spisovatelů²⁴⁶. Po srpnové invazi se však přípravy sjezdu soustředily výhradně na federalizaci Svazu. Počítalo se tak s uspořádáním celostátního, v pořadí pátého, sjezdu Svazu československých spisovatelů a dvěma samostatnými ustanovujícími sjezdy jeho české a slovenské části. I přes poměrně důkladné přípravy celostátního sjezdu, plánovaného na duben 1968, se však tento sjezd nesešel.²⁴⁷

Ve dnech 10. - 12. června byly uspořádány ustanovující sjezdy Svazu českých spisovatelů a Zvazu slovenských spisovatelů. Předsedou SČS se stal Jaroslav Seifert.²⁴⁸ Protože nebyla ustanovena federativní úroveň Svazu, tvůrčí svaz pod názvem Svaz československých spisovatelů de jure nadále existoval, de facto však nefungoval a nové národní svazy přejaly jeho dosavadní agendu. Zatímco však stanovy slovenského Zvazu byly příslušnými státními orgány schváleny, nové stanovy SČS nikoliv, a Svaz českých spisovatelů tak nebyl přijat do Národní fronty. Přesto se však prakticky SČS pokoušel fungovat nadále. Mimo jiné vydával, nyní svůj jediný, týdeník s názvem *Tvorba*, jehož šéfredaktorem byl J. Hájek. Od vzniku SČS však ministerstvo kultury pokračovalo ve snižování jeho autonomie a omezování jeho činnosti²⁴⁹. Námitky proti těmto opatřením, adresované jak orgánům státním, tak stranickým (mimo jiné i nynějšímu prvnímu tajemníkovi KSČ G. Husákovi a prezidentu L. Svobodovi) ovšem zůstávaly bez odezvy. 20. dubna roku 1970 bylo prostřednictvím dopisu ministerstva kultury doporučeno, aby již SČS nepřijímal nové členy. Ministerstvo vnitra na

²⁴⁶ Klub nezávislých spisovatelů byl založen 29. března 1968. Sdružoval nekomunistické literáty a v jeho čele stál Václav Havel. Viz Bláhová, Kateřina: Svaz českých (a československých) spisovatelů v letech 1968-1970. In: Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.-22. května. 2009, s. 58.

²⁴⁷ Bauer, Michal: Příprava V. sjezdu SČSS na základě jednání vedení sekretariátu SČSS v letech 1968-1968. In Jiří a Radka Denemarová: Zlatá šedesátá: česká literatura a společnost v letech tání, kolotání a...zklamání: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 16.-18. 6. 1999. 2000, s. 112-120.

²⁴⁸ Jaroslav Seifert taktéž stál ve vedení Svazu v měsících, kdy E. Goldstücker opustil v zemi. V termínu, kdy se V. sjezd konal, byl ovšem opět přítomen v Československu.

²⁴⁹ Mimo jiné mu byla od listopadu 1969 byla odebrána výsada vyřizovat pasovou agendu svých členů. Dále bylo zakázáno vydávání interních svazových bulletinů. V souladu s usnesením vlády byla k březnu 1970 zrušena zahraniční činnost Svazu. Svaz taktéž nadále nesměl vydávat neperiodický tisk včetně povolení ke zřízení vydavatelského podniku a nakladatelství Československý spisovatel tak bylo převedeno pod Český literární fond. Viz Bláhová, Kateřina: Svaz českých (a československých) spisovatelů v letech 1968-1970. In: Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.-22. května. 2009, s. 64-65.

základě přípisu z 25. května pro SČS, konstatovalo zánik SČSS a z toho vyplývající jeho majetkovou likvidaci. Přestože byla za odebraný majetek poskytnuta Svazu finanční náhrada, jeho bankovní účet byl následně zmrazen. Protože SČS právně nikdy neexistoval, nemohl ani právně zaniknout. Jeho členové se ještě pokusily o vypracování nových stanov, které předložili ministerstvu vnitra ke schválení, avšak bez odezvy.²⁵⁰

Obě části Svazu již v minulých letech definovaly často odlišné spory a kauzy, které někdy celý SČSS názorově štěpily na část českou a slovenskou. Často se tak stávalo, že česká a slovenská část Svazu jednala odděleně a dříve či později se počítalo s federalizací SČSS. Samotná federalizace Svazu by tak na praktickém chodu jeho nástupnických organizací příliš nezměnila. Federální úroveň Svazu však nevznikla, a zatímco slovenskému nástupci se v tuto chvíli podařilo etablovat se v „normalizačním“ systému tvůrčích svazů, jeho český protějšek nebyl tak úspěšný. S ním se ovšem již „nevypořádaly“ samy stranické orgány, nýbrž příslušná ministerstva, kterým stranický aparát předal otázky týkající se „normalizace“ v tvůrčích svazech. Těm se pak podařilo SČS, jako nástupnickou organizaci české části SČSS, administrativními zásahy rozložit a zlikvidovat, aby mohla být v budoucnu nahrazena nezkompromitovanou a spolehlivější „převodovou pákou“ „normalizačního“ režimu.

²⁵⁰ Bláhová, Kateřina: Svaz českých (a československých) spisovatelů v letech 1968-1970. In: Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademií za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.-22. května, 2009 s. 62-66.

9 Závěr

V bakalářské práci jsem se snažila představit dialog stranických orgánů s jedním z tvůrčích svazů, na pozadí specifického období 60. let. V úvodu práce jsem si kladla otázku, zda SČSS v tomto období plnil v očích KSČ roli „převodové páky“. Pokud nikoliv, práce měla zodpovědět kdy, proč a k jakým metodám se následně stranický aparát uchýlil. Zároveň měla poukázat na případ/y, kdy této roli SČSS v očích KSČ dostal. V odpověď na kladené otázky nyní rozdělím vývoj vztahů mezi SČSS a KSČ do několika etap, v jejichž rámci budou tyto otázky zodpovězeny.

Troufám si tvrdit, že v období po XII. sjezdu KSČ, jež je označeno v práci jako období „symbiózy“, SČSS roli převodové páky v očích KSČ sehrával. Nejenže jej tak chápal stranický aparát, který explicitně označoval celou uměleckou sféru za svůj „nástroj“, ale z charakteru projevů III. sjezdu SČSS lze soudit, že se stejným způsobem vnímala i většina spisovatelů. Původ této symbiózy lze hledat v avizované „destalinizaci“, jejíž otázku XII. sjezd nastolil. Na potřebě „destalinizace“ a ostrému vymezení vůči 50. létům se totiž shodovaly jak stranické orgány, tak III. sjezdem zvolené svazové orgány.

V téže době je však možné hledat i původ sporů, které definovaly následující období dialogu mezi stranickými a svazovými orgány a jejich periodiky. Přestože se KSČ nevzdávala svých „převodových pák“ v podobě tvůrčích svazů, nabídla zároveň pouze nejasnou a vnitřně rozporuplnou představu o fungování vztahu politické a kulturní sféry. Na jedné straně z úst nejvyšších představitelů zaznívala prohlášení o nezbytnosti kritiky (nejenom v literatuře) v nadcházejícím období, na druhé straně byla svazová periodika kritizována za „nastolování odborných témat“, pro která spisovatelé nejsou kompetentní. Po spisovatelích se sice žádalo odvržení „kultu osobnosti“, druhým dechem jim však bylo vyčítáno, že opomíjí odvrhovat „buržoazní ideologii“ atd. Podobně rozporuplná doporučení poskytovaly i oficiální stranické dokumenty určené tvůrčím svazům, které měly být v tomto období návodné pro jejich práci. Nicméně jistou názorovou nejednotnost a rozpaky ohledně nejasné vize o podobě fungování kulturní sféry lze pozorovat i uvnitř stranického aparátu. Tato nejasná vize, umocněná snahou spisovatelů podílet se na nastolování očekávaných reforem, způsobila, že nad vývojem v kulturní sféře stranické orgány do jisté míry ztrácely kontrolu. Nicméně ona neuspokojivá práce svazových periodik byla v této fázi přičítána spíše „negativním tendencím“, které mohou být, pod dohledem stranického aparátu, odstraněny samotnými spisovateli. Za počínáním nejvyšších a ideologických stranických orgánů v tomto období lze číst snahu o opětovné nabytí kontroly v kulturní sféře s cílem zajistit, aby to opět byla výhradně strana, která bude otázky

reforem nastolovat. Ve snaze nezískávat tuto kontrolu již „přežitými“ prostředky se stranický aparát obracel na svou „převodovou páku“ Svaz československých spisovatelů, jehož orgány si měly ve svých periodikách „udělat pořádek“. K tomu měly ve většině případů dopomoci kádrové změny, které měly probíhat i pod dohledem stranických orgánů. Svaz se následně dokázal vypořádat s měsíčníkem *Tvář*, jehož případ nicméně odhalil krystalizující se diferenciaci mezi spisovateli (v nejvyšších orgánech i v celé organizaci), která do budoucna znesnadňovala samotný chod Svazu i jeho komunikaci s orgány KSČ. V tomto případě však SČSS v očích stranického aparátu zachoval jako fungující, možná lehce se zadržávající, „převodová páka“. Podobně úspěšné však svazové orgány nebyly v případě týdeníku *Literární noviny*, se kterými se musely po IV. sjezdu SČSS vypořádat samotné stranické orgány.

Odpověď na výzkumnou otázku, zda a kdy přestal v očích KSČ plnit Svaz roli „převodové páky“ tedy zní, že tomu bylo na IV. sjezdu. Bylo tomu z toho důvodu, že stranické orgány od sjezdu jako od nejvyššího orgánu Svazu očekávaly, že sjednotí heterogenní spisovatelskou obec s takovým výsledkem, který bude odpovídat představám stranického aparátu. Svazové orgány poté měly spolehlivěji fungovat jako zprostředkovatel kulturně-politické linie strany, ať už vnitřně jakkoliv rozporuplné, v rámci spisovatelské obce a Svaz jako celek měl stejně spolehlivě tuto linii zprostředkovávat společnosti. Sjezd měl ovšem, i přes jeho důkladné přípravy, přesně opačný výsledek, když na něm byla nastolena taková témata, která byla stranickým aparátem vyhodnocena jako ohrožující pro stávající socialistické zřízení (nebo spíše logiku fungování politického systému?), kvůli čemuž musel být průběh sjezdu z části utajen i před veřejností. Z toho důvodu už nemohl stranický aparát vkládat důvěru ve svazové orgány a spoléhat na to, že řešení situace mezi spisovateli vzejde právě od nich. Zajímavým faktem se zdá být, že se nyní stranické orgány rozhodly využít, dříve kritizované, diferenciaci mezi spisovateli a ve vedení Svazu se spoléhat na ty „straně věrné“ na úkor oslabení oficiálních svazových orgánů. Reakcí stranických orgánů tudíž bylo celkové přehodnocení autonomie SČSS a také přehodnocení dosavadní míry společenského vlivu, který byl spisovatelské organizaci přikládán. Prakticky se tato revize přístupu k SČSS projevila převedením *Literárních novin* do působnosti MKI, které jakožto velmi vlivnou platformu, Svaz nebyl v tuto chvíli schopen spolehlivě spravovat. V důsledku zklamání z práce ideologických orgánů se do budoucna počítalo s výraznějším zapojením státních orgánů v komunikaci kulturní sférou. K tomu ovšem mělo dojít po náležité „odpovědi“ strany, v podobě disciplinárních řízení s neproblematičtějšími řečníky sjezdu.

Domnívám se proto, že úlohu „převodové páky“ v očích stranických orgánů, jakkoliv můžeme její spolehlivost vnímat ambivalentně, Svaz sehrával až do IV. sjezdu. Od IV. sjezdu až do konce zkoumaného období se s SČSS jako s „převodovou pákou“, ačkoliv z různých důvodů, nepočítá. Po IV. sjezdu je to proto, že stranické orgány se na Svaz nemohly jako na „převodovou páku“ spoléhat a za pomoci státních orgánů mělo dojít k normalizaci situace ve Svazu. Stranické orgány se sice situaci v SČSS opět začínají aktivně věnovat začátkem roku, nicméně ani od roku 1968 v jejich očích SČSS neplní roli „převodové páky“. Nyní už však nikoliv proto, že by byl považován za orgán neschopný spolehlivě zprostředkovávat kulturně-politickou linii strany, nýbrž proto, že stranický aparát mění svůj přístup ke kulturní sféře samotné. Od ledna dochází totiž postupně nejen k přehodnocení výsledků IV. sjezdu a následně použitým metodám stranického aparátu vůči SČSS, nýbrž i k přehodnocení samotného systému „převodových pák“ a úloze státních orgánů v kultuře. Ať už k této změně přispěl „impuls shora“ nebo „nátlak zdola“, SČSS společně s ostatními tvůrčími svazy a společenskými organizacemi, přestává být pomalu chápán jako „nástroj“ stranického aparátu, což začátkem dubna oficiálně stvrzuje i znění *Akčního programu*. To že byl SČSS této role zbaven ovšem nebylo výsledkem „narovnání“ vztahů se stranickým aparátem, nýbrž celkovou akcelerací reformního vývoje po roce 1968 a s ním spojené celkové přehodnocení dosavadního fungování systému (nejen) v kultuře. Přestože se systém „převodových pák“ v kulturní sféře začínal od ledna postupně přehodnocovat, k určité žádoucí konsolidaci po IV. sjezdu přeci jen muselo dojít a stranický aparát neumožnil SČSS postavit do svého čela zkompromitovaného J. Procházku. Od té doby se však většina kroků stranického aparátu vůči SČSS jeví jako série ústupků, které měly vést k narovnání vztahu předtím, než bude Svaz své role „převodové páky“ oficiálně zproštěn.

Systém „převodových pák“ však měl být znovu přehodnocen po srpnové invazi, kdy měla KSČ na základě tzv. Moskevského protokolu obnovit svou „vedoucí úlohu“. S tímto na paměti pokračoval stranický aparát v předávání kulturní agendy do rukou státních institucí. Cílem však v tuto chvíli již není systém řízení kulturní sféry demokratizovat, jak tomu bylo v první polovině roku, nýbrž, podobně jako po IV. sjezdu, situaci v kultuře „normalizovat“ a vliv tvůrčích svazů snížit, dokud nebudou schopny hrát v budoucnu roli spolehlivých „převodových pák“, případně dokud nebudou nahrazeny spolehlivějšími. Paradoxem se zdá být, že Dubčekův aparát se ve výsledku uchýlil k velmi podobnému postupu, k jakému se před rokem chystal uchýlit aparát Antonína Novotného.

Závěrem bych ještě ráda upozornila na jisté limity práce, kterých jsem si v tuto chvíli vědoma. Přestože jsem se určitých úsecích textu pokoušela zachytit názorovou nejednotnost

uvnitř orgánů SČSS (někdy i mezi jeho řadovými členy) i v orgánech KSČ, došlo v tomto ohledu nezbytně k určitým generalizacím. Dále bylo v jistých pasážích práce patrně využito větší množství archivních pramenů z fondů ÚV KSČ na úkor odborné i memoárové literatury. K tomuto nedošlo s úmyslem dosavadní literaturu záměrně přehlížet, nýbrž s úmyslem, na základě práce s dostupnými primárními prameny v jejich „neinterpretované“ podobě, získat na celé období a předkládanou problematiku i vlastní náhled. Pokud by v důsledku tohoto postupu došlo v rámci práce k představení doposud ne příliš konvenčních závěrů, v horším případě k dezinterpretaci některých událostí, budu ráda, budou-li takové závěry podrobeny kritickým připomínkám. Zároveň připouštím, že určité události a okolnosti, které ovlivňovaly vztahy mezi KSČ a SČSS v tomto období, mohly být neúmyslně opomenuty a v některých případech, i s ohledem na rozsah práce, byly úmyslně ponechány stranou. Ráda bych však věřila, že taková neúmyslná i úmyslná opomenutí negativním způsobem neovlivnila celkový pohled na vývoj těchto dynamických vztahů, a zásadně tím tak nezakreslila odpověď na výzkumnou otázku.

Literatura

Primární prameny

Národní archiv, Praha. 1261/0/4, fond 02/1, Předsednictvo ÚV KSČ (1962-1966)

Národní archiv, Praha. 1261/0/5, fond 02/1, Předsednictvo ÚV KSČ (1966-1971)

Národní archiv, Praha. 1261/0/15, fond 02/4, Sekretariát ÚV KSČ (1962-1966)

Národní archiv, Praha. 1261/0/16, fond 02/4, Sekretariát ÚV KSČ (1966-1971)

Národní archiv, Praha. 1261/0/43, fond Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného (I. část)

Národní archiv, Praha. 1261/1/8, fond 10/5, Ideologická komise (1958-1968)

Sjezdové protokoly

3. sjezd Svazu československých spisovatelů: protokol: Praha 22.-24. května 1963. Praha: Československý spisovatel, 1963.

XII. sjezd Komunistické strany Československa. Praha 4.-8. prosince 1962. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963.

XIII. sjezd Komunistické strany Československa. 31. V.-4.VI. 1966, Praha: Svoboda, 1966.

Internetové zdroje

Rozhovor s Eduardem Goldstückerem

Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1064346376-winter-goldstucker> [citováno 22. dubna 2018].

Tzv. Moskevský protokol

Dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-o-jednani-delegace-sssr-a-cssr-tzv-moskevsky-protokol-23-26-8-1968/> [citováno 1. května 2018].

Sekundární literatura

Bauer, Michal: Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století. Jinočany: H&H, 2003.

- Bauer, Michal: Příprava V. sjezdu SČSS na základě jednání vedení sekretariátu SČSS v letech 1968-1968. In Brabec, Jiří a Radka Denemarová: Zlatá šedesátá: česká literatura a společnost v letech tání, kolotání a...zklamání: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 16.-18. 6. 1999. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000. s. 112-120.
- Bednařík, Petr, Jan Jiráček a Barbara Köpplová: Dějiny českých médií: od počátku do současnosti. Praha: Grada, 2011.
- Bláhová, Kateřina: Svaz českých (a československých) spisovatelů v letech 1968-1970. In: Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20.-22. května, Praha: Literární akademie, 2009. s. 57-69.
- Goldstücker, Eduard: Vzpomínky 1945-1968. Praha: G plus G, 2005.
- Hamšík, Dušan: Spisovatelé a moc. Praha: Československý spisovatel, 1969.
- Kaplan, Karel: „Všechno jste prohráli!“: (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967). Praha: Železný, 1997.
- Kaplan, Karel: Antonín Novotný: vzestup a pád „lidového“ aparátčíka. Brno: Barrister & Principal, 2011.
- Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: doba tání 1953-1956. Brno: Barrister & Principal, 2005.
- Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968. Brno: Barrister & Principal, 2008.
- Klíma, Ivan: Moje šílené století. Praha: Academia, 2009.
- Knapík, Jiří: V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956. Praha: Libri, 2006
- Končelík, Jakub, Pavel Večeřa a Petr Orság: Dějiny českých médií 20. století. Praha: Portál, 2010.
- Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov. Bratislava: Národné literarne centrum – Dom slovenskej literatury, 1998.
- Mervart, Jan: Fenomén Literárních novin. In Červinka, František: Inspirace Pražské jaro 1968 - sborník statí. Vysoké mýto: Sumbalon, 2014. s. 169-190.

Mervart, Jan: Kultura v karanténě: Umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace. Praha: NLN, s.r.o, Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

Mervart, Jan: Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformních hnutích šedesátých let. Brno: Host, 2010.

Mlynář, Zdeněk: Mráz přichází z Kremlu. Praha: Mladá fronta, 1990.

Mlynář, Zdeněk: Problémy politického systému: texty o roce 1968, normalizaci a současné reformě v SSSR. Listy: časopis československé socialistické opozice, 1987.

Rataj, Jan a Přemysl Houda: Československo v proměnách komunistického režimu. Praha: Oeconomica, 2010.

Skilling, Gordon H: Czechoslovakia's interrupted revolution. Princeton: Princeton University, 1976.

Ztráty a nálezy: 50. a 60. léta v české literatuře: výstava říjen 1998 - únor 1999. Praha: Památník národního písemnictví, 1998.